

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Ifj. Szabó István szobrászművész 80 éves

A 250 éve született

Mocsáry Antalra emlékezünk

Bozó Gyula, Szirácsik Éva és Szomszéd András írásával

Irodalmi emlékezet

Horpácsi Sándorról, Keszei Istvánról és Nagy Gáspárról

Helyzetjelentés

Nógrád megye idegenforgalmáról Baráthi Ottó tanulmánya

Gömörország Palócföldön

Nógrádi bemutató

a rétsági Spangár András Irodalmi Kör alkotóinak munkáiból

Próza-csemegék

Erdős István, Karaffa Gyula, Laczkó Pál és

Merényi Krisztián tollából

Költészet

Barcs János, Kántor Zsolt, Kerék Imre, Keszei István,
Kupcsulik Ágnes, Lászlóffy Csaba, Lukáts János, Oláh András,
Simek Valéria, Szeder Katalin, Zsibói Gergely verseivel és
Németh István Péter versfordításával

Király Lajos: Mocsáry Antal

BAKONYI ISTVÁN 1952-ben született Székesfehérváron. Jelenleg Iszkaszentgyörgyön él. A székesfehérvári Kodolányi János Főiskola tanára, főszerkesztője a *Fejér Megyei Napilap*nak, elnöke a Vörösmarty Társaságnak. Eddig 17 kötete jelent meg.

BARÁTHI OTTÓ 1944-ben született Hatvanban. Jelenleg Salgótarjában él. 1968-ban Budapesten közgazdász oklevelet, 1975-ben szakközgazdász diplomát és közgazdaság-tudományi doktori címet, 1995-ben környezeti menedzser másoddiplomát szerzett. 1967-től publikál rendszeresen. Legutóbb megjelent művei: *A Dolinka krónikája* (2006); *Egy évtized Salgótarján gazdasági, társadalmi életében* (2006); *Az Ember és környezete* (2007).

BARCS JÁNOS (1955-ig Kampf János) 1927-ben született Barcon. Jelenleg Szigethalmon él. Költő, író. Legutóbbi kötetei: *Lengyelek* (2001); *Lila bádog* (2005).

BATSÁNYINÉ BAUMBERG GABRIELLA (Bécs, 1766. márc. 24. – Linz, 1839. júl. 24.): „bécsi Szaphpho”-ként emlegetett költő, Batsányi János felesége. Kötetei: *Smtliche Gedichte* (1800); *Gedichte* (1800); *Amor und Hymen* (1807).

BODA LASZLÓ 1929-ben született Drégelypalánkon. Morálteológus, író, a torinói lepel kutatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem teológiai karának nyugalmazott professzora. A Leopold Kunschak-díj és az osztrák aranykereszt birtokosa. Legújabb kötetei: *Természetjog, erkölcs, humánium. A jogbólcsélet etikai látóhatára* (2001); *Avarok és székelek* (2004); *A Sátán* (2006).

BOZÓ GYULA 1937-ben született Bocsárlapujtón. Salgótarjában élő író, nyugalmazott középiskolai tanár, intézményigazgató.

CSONGRÁDY BÉLA 1941-ben született Salgótarjában. Újságíró, író, közíró, a *Nógrád Megyei Hírlap* nyugalmazott főszerkesztője, a Nógrád Megyei TIT Egyesület és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke. Filozófiából doktorált. 1974-ben Nógrád megye Madách-díjjal tüntette ki. Számítatlan könyv szerzője, szerkesztője, lektora. Legutóbbi kötetei: *Látnivalók Salgótarjában* (2001); *Zsinórpadlás nélkül* (2003); *Vigaszágon* (2004).

DEBRECENI BOGLÁRKA 1981-ben született Salgótarjában. Az MBE Nagy Lajos király Magánegyetemen 2003-ban végzett művészettörténet és a művészettörténet tanára szakokon, 2006-ban pedig a Miskolci Egyetemen diplomázott, mint kulturális antropológus, muzeológus, vizuális kultúra és társadalomismeret tanár. Íróként, költőként és drámaíróként egyaránt tevékenykedik. Önálló kötettel még nem rendelkezik. Írásai a *Firka a falra* (2005), *Jelen lét* (2006), *Szárnypróbálgatók* (2007) című antológiákban jelentek meg.

DOBOS MARIANNE 1942-ben született Miskolcon. 1965-ben kohómérnök, 1970-ben hőkezelő szakmérnök diplomát szerez. Közíró, „média misszionárius”. Több mint tíz kötet, számos újság és folyóirat tanulmány szerzője. Legutolsó kötete: *Akkor is karácsony volt. Adventre várva, 1989* (2006).

ERDŐS ISTVÁN 1939-ben született Hernádnémetiben. Debrecenben szerzett magyar szakos diplomát. Az 1960-as évek közepétől Salgótarjában él. A '60-as

évek végétől novellákkal, szociográfiákkal van jelen az írott sajtóban. Legutóbbi kötete: *Párkányjárás* (1989); *Nagyoroszi* (1998); *Messze kéklík a Duna* (2002).

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR 1957-ben született Salgótarjában. Író, újságíró. A rendszerváltozáskor több lap alapítója (Salgótarjáni Röp(lapok), Salgótarjáni Krónika, Felvidéki Lapok). Kötetei: *Stációk* (1991); *Kint és bent* (2006); *Egy vers ára* (2007).

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 1974-ben született Körmenten. 8 évesen került Nógrád megyébe. Jelenleg Salgótarjában él, a Miskolci Egyetem adjunktusa. PhD doktori fokozatát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatójaként szerzi. Kötete: *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században* (2007).

HANDÓ PÉTER 1961-ben született Salgótarjában. Jelenleg Sósartyánban él. Költő, író. Kötetei: *Képek egy feledhető jelenből* (1992); *Jelen a felejthető képek között* (2007).

HÖRÖMPŐ GERGELY 1945-ben született Kisvácott. Költő, református lelkész. Kötetei: *A csenkefa zenéje* (1995); *Valami hiányzik* (1996); *Gondolatok a szentségesről* (1997); *Tűz és víz* (1998); *Pillanat* (2006).

KÁNTOR ZSOLT 1958-ban született Debrecenben. Jelenleg Szarvason él. Költő, író, szerkesztő. Versei felfedezője Tandori Dezső (1980). A Bárka irodalmi folyóirat alapítója, főszerkesztője (1993–1998). Legutóbbi kötete: *Madarak, puha gépek* (2007).

KERÉK IMRE 1942-ben született Háromfán. Jelenleg Sopronban él. Költő, műfordító, kritikus. Főbb kötetei: *Zöld parázs* (1977); *Rézholdak, réznapok* (1985); *Öböl madárral* (1995); *Ezüstsíp* (1997); *Tóparti alkonyat* (1998); *Virágvölgy* (2000).

KETYKÓ ISTVÁN 1946-ban született Szügyön. Jelenleg Verőcén él. Költő, újságíró. Tagja a balassagyarmati Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságnak, alapítója a rétsági Spangár András Irodalmi Körnek. Első, önálló verseskötete: *Ima bocsánatért* (2000). Megjelenés előtt áll gyűjteményes kötete, a *Mostanában fekete lovakkal álmodom* címmel.

KESZEI ISTVÁN (Székesfehérvár, 1935. júl. 5. – Párizs, 1984. jan. 26.): költő. Tanulmányait az ELTE magyar-latin szakán kezdte, majd Louvainben egészítette ki. 1957-től Belgiumban élt, majd 1962-ben Franciaországban telepedett le. 1979-ben munkásságát Sík Sándor-díjjal jutalmazták. Kötetei: *M. Angyali merénylet* (1979); *Átkelés* (1990).

KRASZNAI GYULA 1964-ben született Nyíregyházán. Jelenleg Nagyorosziban él. Író, költő, kézműves, vállalkozó. Karaffa Gyula néven publikál. Első önálló kötete 2007-ben jelent meg *Épp-hogy csak beszélek...* című szólásmagyarázó mesekönyve. Előkészítés alatt áll a *Pipafüst* című verseskötete.

KUPCSULIK ÁGNES 1965-ben született Salgótarjában. Első versei a Balassi Bálint Asztaltársaság *Asztaltársasági Füzetek* című kiadványában láttak napvilágot. Az *Egy asszony monológja* című verseskötete a Palócföld Könyvek sorozatban megjelenés előtt áll.

Tartalom

Spangár András Irodalmi Kör

Szávai Attila	Kicsit még (vers)	260
Tinyei Brigitta	Áradó ősz-fenevad (vers)	260
Szajbely Zsolt	megvadult komédia (vers)	260
Szunyogh Pál	A tél négy pillanata (vers)	261
Ketykó István	Késlett vallomás robog feléd mielőtt vörösre vált a szemafor (vers)	262
Hörömpő Gergely	Kisváci ősz (vers)	263

Írókról, költőkről, nyelvről

Dobos Marianne	Belátás	264
Rutkai Balázs	Nagy Gáspár társadalomképe / (A NI-vers politikai vihara)	269
Gáspár István Gábor	Párizsi válasz a szóra	273

Keszei István	Válasz a szóra (vers)	277
Barcs János	Súlyos emlék (vers)	278
Szedes Katalin	„Adassék nekik gyönyörűség”; Vallomás (versek)	279

Palóc tükör

Boda László	Dilemmák között egy életen át	280
Debreceni Boglárka	Az „élő falu” / Kozárd és az „aprófalvak” – a XX. században	287
Baráthi Ottó	Az idegenforgalom főbb tendenciái és egyes jellemzői Nógrád megyében, 1990-2005	294

Erdős István	Kincsó (riportnovella)	303
Laczkó Pál	A baszk nő (elbeszélés)	308

Képi beszéd

Handó Péter	A mesterséghez és a szülőföldhöz való hűségben / Ifj. Szabó István 80 éves	312
Zsibói Gergely	Könnyűnek találtatsz!; József Attila!; Ádventi számadás (versek)	321
Lászlóffy Csaba	Bizánci üvegcserep; Letaglózva (versek)	323
Kántor Zsolt	A Ceruzatartomány Kulisszái; Jácint, ónix; Heidegger kulcsa (versek)	324
Oláh András	Kasszandra; nyomok; lépcsők (versek)	326

Felvidéki kötődés

	Gömörország Palócföldön (szemelvények az irodalmi est rögzített anyagából)	327
Kerek Imre	Modigliani: Rózsaszínű akt (vers)	331
Batsányiné		
Baumberg Gabriella	Őneki (vers)	333
Simek Valéria	A tűz lángja virrasztott; Olyan csöndesség volt; Zsendülő búzavetések; Rőzsefény (versek)	334
Kupcsulik Ágnes	hogy legyen melletted valaki; Mimi; csak úgy álldigálok (versek)	336

Jeles palócföldiek

<i>Csongrády Béla</i>	Egy markáns arc tíz év távlatából / Emléksorok Horpácsi Sándorról	339
<i>Vicinus</i>	Bocsári Mocsáry Antal (1757–1832)	343
<i>Bozó Gyula</i>	A 250 éve született Mocsáry Antalra emlékezve	349
<i>Szirácsik Éva</i>	Mocsáry Antal nőideálja	354
<i>Merényi Krisztián</i>	Forduljon oldalra! (elbeszélés)	361
<i>Lukáts János</i>	Felico-tortuo-gazdiomachia (eposz)	363
<i>Karaffa Gyula</i>	Könnyű a dudát...; Eltörődött...; Megszentelték... (szólásmagyarázó mesék)	369

Könyvszemle

<i>Grécsi-Zsoldos Enikő</i>	Ismertetés / Karaffa Gyula: Épphogy csak beszólok...	371
<i>Máté Zsuzsanna</i>	Andor Csaba és Bíró Béla Madách-könyvéről	374
<i>Bakonyi István</i>	Serfőző Simon: Varjúleves	377
<i>Handó Péter</i>	A nyelvsziget faggatása / Grécsi-Zsoldos Enikő: Nógrád vármegye nyelve a XVII. században	379

E számunkat Buda László ifj. Szabó István Nógrád megyében található szobrairól készített felvételeivel, valamint szerkesztőségünk képtárából illusztráltuk.

Nógrád megye irodalmi, művészeti, közéleti folyóirata • Főszerkesztő: Praznovszky Mihály; fõmunkatársak: Nagy Pál (*Párizsi Magyar Műhely*), Pál József (*Salgótarján*); szerkesztő: Handó Péter; szerkesztőségi titkár: Bagyinszky Istvánné (telefon: 32/310-140) • Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.); Felelős kiadó: Bódi Györgyné dr. • Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Levél cím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu/palocfold; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.) • 2007-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

Támogatónk:

A Palócföld elismerései:

Nógrád megye Madách-díja (2004) és Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)

Spangár András Irodalmi Kör

A nyugat-nógrádi végeken, a megye legkisebb városában négy éves múlta tekinthet vissza a Spangár András Irodalmi Kör, amelyben az eredetileg kitűzött célokhoz képest – helyben élő alkotók összefogása, segítségnyújtás és lehetőségadás az írásaik megjelentetésére – messze jutottak. Az ötletgazda, a rétsági művelődési ház és a Kör vezetője, Végh József egy Nagyorosziban rendezett kiállításon fogalmazta meg először az irodalmi társaság ötletét, majd 2003 költészetnapj rendezvényét követően indult el a konkrét szervezés Krasznai Gyula közreműködésével. A frissen verbuválódott tagok körében – a névválasztás során – többek között Jobbágy Károly személye is felmerült, végül azonban annak az 1600-as évek végén Nógrádon született Spangár András nevének a felvétele mellett döntöttek, aki fordítói, könyvtárügyi és egyházi tevékenysége mellett a XVIII. század elején elsőként gyűjtötte egybe a magyar nyelvű tollforgatókat. Ezért tekinthetjük ezt a döntést szimbolikusan az együvé tartozás akarata kifejeződésének, s egy jeles palóc munkássága előtti tisztelgésnek.

Végh József szervező tevékenységének köszönhetően a Kör már az egy éves születésnapját egy antológiával ünnepelte, amelynek anyagát a Spangár András-pályázatra beérkezett művekből válogatták. Az első díj plakettjét, amely a rétsági Túzzománckör tanára, Dovák B. József munkája, ebben az évben Ketykó István verseivel vihette el. Az eltelt négy évben a pályázók köre folyamatosan bővült, s mára már „nemzetközivé” vált, azaz több kontinens magyarsága is bekapcsolódott a helyi irodalmi értékek erősítésébe, az évente megjelenő antológia tartalmának színesítésébe.

A Kör élet- és fejlődőképességének fontos bizonyítéka, hogy immár második évfolyamát éli a tevékenységükből kinövő *Börzsönyi Helikon* (helikon.retsag.net) nevű internetes folyóirat, amelynek legfőbb erénye, hogy a térség irodalmi orgánumává tudott válni – úgy, hogy nem tesz különbséget „amatőr” és „profi” között –, s időnként még a megye határain is túlnyúlni szerzőiben, valamint a helyi irodalom bemutatása mellett lehetőséget biztosít a képzőművészek munkáinak népszerűsítésére is. További nem várt, de a belső fejlődés következtében létrejött hozadék a Spangár Könyvek sorozat, amelynek első, már nem kapható kötete Hörömpő Gergely lelkipásztor tollát dicséri, s amely sorozatban várhatólag idén még további három kötet lát napvilágot. Az alkotások nyilvánosságához jutásának fontos vonzata az előadók számának növekedése. Ez indukálta egy Spangár Színház gondolatát, mint távlati kultúraerősítő célt.

Jelen válogatás a Spangár András Irodalmi Kör sokszínűségét, a közösség belső fejlődésének pillanatnyi állapotát hivatott bemutatni.

SZÁVAI ATTILA

Kicsit még

Estére bukósisakot húz a város
összeizzadt fekete műbőr-bélés-kupola
alatt viszketnek a szövetek
jól körülhatárolható lélek-pamacsok
savanyodnak kavicsok roppanásába
a síkképernyők villódzó jégpályáira
hidak alól részeg rovarok sisteregnek
az égbolt lyukain át máshová
hisztamin-bogarak szárnya peng fémes fényesen
a pillangók maradnak egy kicsit még

TINYEI BRIGITTA

Áradó ős-fenevad

Lángol az őszi erdő lombja,
enyészetbe hajlik a nap korongja.

A bőrünk alatt hemzseg a hideg,
a valóság anyátlan, rideg,

szétterül a földön a szendergő sötét,
s fölfalja révült álmaink völgyét.

SZÁJBELY ZSOLT

megvadult komédia

agyag agyak rettentő ürességébe
vérgőzös szövetek éteri gubója
testnedvek egy torzó arcán
sodor-sodor képzetek folyója

tudat alatt mélyen gőzölgő Styx
alaktalan embrión felhízó féreg
nézel-nézel orgia maszkokra
megvadult komédia a pillekönnyű élet

A tél négy pillanata...

1.

Ördögszekér küllőit kiveri a dér.
December-bodnár kopácsol naphosszat.
Hegyek hónaljában hajnalig
Halmazállapotot vált a patak.

2.

Közelebb húzódnak a latrok Jézushoz.
Savanyú szél püföli a Golgotát.
Csörrenő szarkák zsémbes hada...
Sorsot vető zsidó katonák.

3.

Közelebb topognak egymáshoz a fák.
Fellöknek egy csapdát – az acél lecsap.
Éhkoppon maradt cinege énekét
Keresztre feszíti a fagy.

4.

Közelebb bújnak egymáshoz a sorok.
A rím angyalhajjal kantározott szilaj mén
Hófehér lankáid között nyargalász...
Csak szemed fekete, akár hóember szemében a szén.

Késett vallomás robog feléd mielőtt vörösre vált a szemafor

Feleségemnek

már huszonkét évet késett vallomás robog feléd mielőtt vörösre vált a szemafor
volt levél is ami emberöltőket késett s mikor kézbesítették volna a címzettnek
az már az örök vadászmezőkön pihente ki földi fáradalmait
késett de nem elkéselt vallomás robog feléd
próbál szíved közelébe érni mielőtt vörösre vált a szemafor
egy vallomás egyszerű sallangmentes sóhajszerű de férfiasan őszinte vallomás
melyet már illett volna korábban elmondanom neked sokszor volt már szám
ráhangolva
akár az új feszített húrja de valahogyan mindig leengedtem földre fektettem
a tok mélyére zártam nem mintha féltem volna elmondani leírni egy üres fehér
papírlapra
tudod sok-sok vers vallomás(féle) hagyta el ajkam és tollam mely hozzád szállt
talán nem is voltak suta buta vallomások őszintékre kíméletlenül igazakra sikeredtek
de egyetlen vallomást soha nem fogalmaztam meg a két évtized alatt
mióta hitvesem szerelmem őrangyalom vagy ez pedig csak késve most robog feléd
mielőtt vörösre vált a szemafor – soha nem köszöntem meg a nyugtalan
altatókkal sem pótolta rossz álmaid a szinte skizofrén dühkitöréseid melyek rendre
miattam voltak
nem köszöntem meg a virradatokat melyeket mégis mellettem töltöttél
a nappalokat mikor enni inni adtál szinte tehetetlen testemnek
s azokat a kórházban töltött hónapokat amikor úgy ahogy helyrepopofozták fájó
lelkem és tagjaim
nem volt kötelességed törődni velem te mégis mellettem maradtál
betartva az oltár előtt tett fogadalmad: holtomiglan holtodiglan
tudd meg hát sokszor (mindig) fáj ha sírni láttalak
legyen ez a késett vallomás szerelmem és szeretetem megerősítése
csak azért vagyok még e földön mert vigyáztál rám
tudd meg hát egyetlen nő sem pótolhat annak ellenére hogy sokszor nem ezt
mondtam
gyarlón fölényesen vágtam a szemedbe a hamisat nem kellesz van más nő
ki bármikor pótolhat de hazudtam neked akaratomon kívül de itt e vékony
sokszor fájó mellkasomban mindig jelzett egy hang és figyelmeztetett
nékem csak te vagy a NŐ az ASSZONY a KEDVES a HITVES
csak te vagy az ANYÁM a NŐVÉREM a HÚGOM
csak te vagy MÁRIA a medálom mit tőled kaptam egy iszonyatos napon
s melyet a nyakamban viselek azóta is az érme túlsó felén meg JÉZUS

tudom már nem érhet nagy baj védenek ők óvnak s hiszem halálomig velem maradnak
azután már nem kell medál nem kell hozzá szép lánc
mert mindennap az idők végezetéig (remélem) velük leszek...
már huszonkét évet késett vallomás robog feléd mielőtt vörösre vált a szemafor
érzem lelked megérinti ez az egyszerű vers velem élsz továbbra is
velem fekszel kelsz öregszel és megbocsátod hogy ha késve
lihegve fújtatva de mégis elértek szerény szavaim tudom lehajolsz értük
összeszeded azokat sorba rakod mint egykor az almákat anyám a szekrény tetején
s ha megszomjazol le-leemelsz közülük egyet és megkóstolod valamelyiket
rám gondolsz majd akkor is ha már nem leszek e Föld nevű égitesten
rám gondolsz s tudni fogod: mindig szerettelek ha késve is de csak kiszakadt
mellemből egy vallomás és szívedhez ért mielőtt vörösre váltott volna a szemafor...

Verőce, 2003. augusztus 10.

HÖRÖMPŐ GERGELY

Kisváci ősz

Reggelenként teherhajóknak
rezgő száján a tánczene
megőrült kedvvel ordítózott,
agyamat dalba fonta be.

Ha ordítózva vagy kacagva
rohannék útra fényes őszben,
elfognának az első sarkon,
szidnának sértődötten, bőszen.

Szorította és szólította
ideges, nyugtalan szívem,
vízhabok tükrén jobban láttam,
hogy magamban az őszet viszem...

De hát, hogy magyarázzam el
e rohanó világban,
hogy fényes őszben kezdetek
s tavaszban is halál van?

DOBOS MARIANNE

Belátás

„A történelem igazi drámája, hogy a szemben álló sokféle front erre az egyetlen formulára vezethető vissza: igen vagy nem a szeretetre.” – Joseph Ratzinger bíboros ebben az egyszerű mondatban foglalja össze azt a harcot, ami Káin és Ábel között kezdődött, a kőbaltától a rakétákon, és atomfegyvereken át, folytatódik, a szeretet és a szeretetre való képtelenség, azaz a szeretet és annak megtagadása között.

Az ember a maga boldogságvágyával nem csupán érzi – sőt sokkal inkább mondhatom: tudja –, hogy amennyiben a szeretet mellett kötelezi el magát, felvállalja annak a kockázatát, hogy életébe beköltözik a mérhetetlen szenvedés, mert az igazi szeretet egyben önmaga elvesztésének kockázatával jár. És éppen ez a szeretet az, amely önmaga elvesztésén keresztül önmaga megtalálásához vezeti el. Ez a boldogság egyetlen lehetséges útja. Ezen az úton kívül nem jut más csak ideig-óráig tartó öröm, vagy ha boldognak érzi is magát, jobbára az sem igen hosszú életű, hiszen a szürke hétköznapi sokaságában igen gyorsan adódik valami, ami beárnyékolja, és máris a szomorúság mezsgyéjén jár.

Az elmúlt héten – Szabó Lőrinc valahai utazásait követve – Korčulán, a város múzeumában szerencsénk volt Teréz anya Nobel-díját is látni. Hosszú élete felmérhetetlen tanulsággal szolgálhat mindannyiunk számára, ha végig gondoljuk mit hozott létre ez a kicsiny törekeny albán apáca a világban. S ha elgondolkozunk azon, hogy mindezt hogyan is vitte végbe, akkor a mindenható kegyelem ereje mellett azt hiszem, nem sokat tévedünk, ha saját tanításának egyetlen mondatát emeljük ki:

„Sose legyen akkora fájdalom a szívetekben, amely feledtetni tudná azt az örömet, hogy Jézus föltámadt.” A feltámadás hitében kitartó öröm pedig a földi életben megkezdett örök boldogság.

„Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek” – mondta a feltámadott Üdvözítő, Jézus Krisztus a kételkedő Tamás apostolnak, és: „Boldog, vagy, mert hittél!” – mondta a Szentlélekkel eltelt Erzsébet az őt felkereső, segítségére siető Máriának. Míg az Ószövetségi szentírásban Ábrahám hite indította el a választott nép üdvtörténeti útját, addig az Újszövetség Mária engedelmes és alázatos „íme az Úrnak szolgáló leánya, legyen nekem a Te igéd szerint” hitével indul el, és kezdődik meg az emberiség megváltásának a története.

S hogy milyen boldog a 'Boldogasszony' – ilyen szép néven csak mi magyarok szólítjuk Nagyasszonyunkat –, ezt is tudjuk a *Bibliából*. Jézus a *Hegyi beszédben* fogalmazza meg azt a nyolc boldogságot, melynek mindegyike megtapasztalt lesz édesanyja életében, ahogyan azt az agg Simeon jövendölte, röviden és tömören: „A Te lelkedet is hét tör járja át”. Megtörtént. Tessék, itt van! Szabadítót mondani, a megváltás műve ezzel járt. Ez volt az ára. Ez az a szeretet, amely végtelen szenved-

déssel jár. És az ilyen szeretet az, amely az embert legközelebb hozza önmagához, és alakítja olyanná, amilyennek lennie kell.

Azon az első karácsonyon született a Megváltó, a Szabadító, aki életével, keresztalálával és föltámadásával megszerezte a bűnök bocsánatát. Aki részese lett emberségünknek. A 'hatalomnélküliség hatalmával', egy pólyába csavart kised a Betlehem városán kívüli istállóban. Itt lett az Ige *testté*. Angyalok hirdették születését, pásztorok és bölcsek hódoltak előtte, de születése pillanatától fenyegetetten menekülésre kényszerülve tanított és élt az emberek között, mígnem eljött az órája, amikor is önként átadta magát a szenvedésre.

Mária, akinek kevés szavát jegyezték fel az evangéliumok, a galileai Kánában a menyegzőn azt mondja a szolgáltnak: „Tegyétek, amit mond!” És ebből az 'amit mond'-ból pedig két ezer esztendeje az a két szó a legfontosabb tennivaló, amely úgy hangozik, hogy: „Kövess engem!” Ez a követés maga a boldogság. Abban az értelemben maga a boldogság, hogy az igazi követőinek, azoknak, akik 'lélekben és igazságban követik', azoknak, akik ráfigyelnek, akik szemlélik őt világossá válik, hogy mit jelent lélekben szegénynek, szelídnek és irgalmasnak, szomorkodónak, igazságot éhezőnek és szomjazónak, tisztaszívűnek, békességszerzőnek, üldözöttnek lenni. Mert Jézus nemcsak meghirdeti, de éli is a boldogságokat. Ő a boldogságok maga. Az ember számára pedig az a boldogság, ha mindebben ő is hisz. Hisz, mint Mária, aki igent mondott a fölfoghatatlan isteni üzenetre, akit azonban kiválasztottsága nem mentett meg a rengeteg szenvedéstől, mely földi életében rákövetkezett, mindazonáltal mégis 'boldog volt, mert hitt.'

Ilyen boldog életre született 1949. május negyedikén Nagy Gáspár is.

Májusi-karácsonyban

Szőlőbontáskor, májusi-karácsonyban
foltos szalmazsák fölé leszállt az angyal.

Anyámat derékon vágta a szózat,
hogy szárnyzuhogást hallott: esnie kellett a hónak.

Hát repedt a vánkos, kitoporzékolt a gyermek
„az angyal énekel”, gerendák között verdes.

Fehérre fürdettek, mint másnapi holtat,
kit jeltelen csillag is fényesre ragyoghat.

Orgona-árulásban, odakünt a betlehemi angyal
jászolkarikák kötelét vágja-nyiszálja karddal.

Hogy semmi ne kötözzön, s ne is védjen páncél!
Legyen nagy gyalázat, ha szárnyaimmel járnék!

Szőlőbontáskor, májusi-karácsonyban
születni készülök, anyám hívja az angyalt.

Amíg a bölcsek ideérnek

Király se, koldus se,
magam se, más se lehetek!
Csillag áll fölöttem,
féltestem hóban,
jövendölések szerint
egy-két dologra megszületek.

Pásztorok kutyája csak eb,
az angyalok szárnya csupa seb,
ajtó-nélküli a HELY.
A csillag megállt.
Ez lenne Betlehem?

Anyám vére a hóban,
olvad, de lucsoktalan
szikrázó a hó.
Vére a szalmán:

ebből tán még
koronám is fonható.

S amíg rágom az emlőt,
sejtem miként jutok
tejtől a vérig.
Könnyen bor lesz a vízből,
semmiség ahhoz, mikor
igazam szegekre cserélik.

Billeg velem a csillag,
alattam ringatózik a jászol.
Erzsébet asszony kínkeservvel
átsimítana a legszörnyűbb halálon.

Amíg a bölcsek ideérnek,
aludnom kell, az előbb születtem.

„...afféle nagyon is valóságos őrzőangyalként” ott állt mögötte Kelemen Rózsa, a keresztanyja. Ahogyan írja: „Nos az én keresztanyám eddigi életem minden keresztútján ott állt mellettem. Ő lett a Kereszt. Mert neve is rövidült, csupaszult. Így magasult: jelként, figyelmeztetésként s nemcsak előttem, de az egész család előtt is. Anyám helyett is anyám, aki megtanít különböző imádságokra, s azokat be is vasalja, aki ministrálni küld, aki személyes agitációjával eléri, hogy szüleim egyházi középiskolába küldjenek Szent Márton hegyére, ahová ő kísér el, s ő látogat legtöbbit. Aki szerette volna, ha a papi pályát választom. De csalódást okoztam... pedig ő talán ezért imádkozott legbuzgóbban.”

Ha pap nem, mi is lett Nagy Gáspár? Az *Apostolok Cselekedete*iből Barnabásról olvashatjuk: „derék ember volt, telve Szentlélekkel és hittel”. Ilyen derék ember lett, telve Szentlélekkel és hittel. Meg próféta, abban az értelemben, amint azt Petőfi Sándor mondja, hogy Isten ilyen „lángoszlopoknak rendelé a költőket”. Próféta elődökön iskolázott, próféta társakra figyelő próféta.

Éjszakáimban lámpafény

Németh László halhatatlan szellemének

A lámpafény imbolygó kódében
felforrósodtak a jégverem szobák,
s velem olvastak hajnal-reggelig
az álmos birsbefőttek mögött is
nagy álmú ember-geológiák.

Ahogy a mélység kútjai buzogtak,
Azok a Németh László-éjszakák! –
az ősziék, a téliek,
amikor a hű csillagok nyomán
írók rajzoltak: újak, régiek.

És micsoda nagy mondatokból
olvadt ki a magyar Géniusz
veleje-zamata,
szurok-ezüstje
sorsverte színe-java!

De profundis szólva szót
virrasztott velem
a földim-Berzsenyi,
meg az erdélyi sziget
árva Bethlenjei.

És időben aztán egyre közelebb
Széchenyi, Kemény és Katona,
de legelől:
Ady és Móricz maga,
Kiben még csodált kortársat talált a parola.

Így vezetgetett engem is:
kései didergő diákot,
szemet gyötrető lámpafénynél
szólt a romolhatatlan katedráról:
fedezzem föl a világot!

Mert az agyvelő lángja
bevilágított csalános erdőt,
szűk magyar horhosokat,
zsombékban, sziken még termőt
keresett és talált is sokat.

Iránytűjének mágnesében
mindig a szellem csillag-súlya állt,
ezért az organizátor hős igyekezete,
hogy halálai közt hányszor győzi le a halált:
bizonyosság rá a Tanú 17 füzete.

Egyszer memoriterként megtanultam
beköszöntőjét, sokáig betéve fújtam
ezt a csakazértis, bátor nagy lélegzetet,
ahol a lélek a mondaton túl van,
és az ész már mindennel számot vetett.

A szív meg leszámolt eleitől fogva,
idővel, bajjal, üldözőkkel:
a férfi a halál suhogó árnyékában élt,
bár igazán sose halt meg,
de azért jobb és értőbb utókort remélt!

Személyes várákozásban megélte egyben az emberiség állandó vágyakozását a magasabb rendű iránt, a boldogság, az üdvösség és az Isten keresés Szent Ágoston-i élményét.

Megérezte, megértette, hogy az ezen letről felfelé áradó vágyódással ellenkező irányból érkezik a fentről lefelé irányuló másik vágyódás, amelynek hatalmas kegyelméből fakad a felfoghatatlanul nagy ajándék, hogy az emberi életet vállaló Jézus Krisztus követésével az isteni, boldog élet részesei lehetünk.

„Mert a föld várákozását nagyon is értem! Szegény, szegény föld, mintha elkoszolódott, használt ruháját akarná az érkező fehér és finom tapintású égi anyaggal kicserélni. Vagy legalábbis elfödni.”

A címbe is emelt 'itt a földön is', egyben az írást is – kurziváltan – befejező három szó. Előtte pedig: „Földszint – hószint. Most boldog vagyok, hogy láttam, kívártam. Egy különös szép nap volt. *Itt a földön is.*”

Mi ez, ha nem adventi várákozás? Várákozás és vágyakozás az emberiség örök Adventjében az örök karácsonyra. Boldog az lehet ebben az örök Adventre várásban, aki rátalál, legalább önmagában a Karácsonyra, aki készíti szívében az Úr útját, aki egyengeti ösvényeit.

Olyan költő lett, aki tudja, és nem csak verseiben, de életével is hirdette, hogy a kereszten való megváltás örökre visszaadta az embernek a méltóságát, és a világban való létének értelmét, amely nem más, mint az embereket szolgálni, felmutatva Isten irántuk való szeretetét, amely Jézus Krisztusban jelent meg.

Aki eljutott a legfőbb belátásra, amelyet így fogalmazott meg:

Belátás

Nem lehet a világot Isten nélkül fölnevelni
nem lehet a világot Isten nélkül megérteni
nem lehet a világot Isten nélkül szóra bírni

illetve lehet

csak az olyan rémült magánkaland
melyet a kétségbeesés kormányoz
s végkimenetele fölöttébb kétséges.

Ezt a verset választottam *Akkor is karácsony volt, 1944, Akkor is karácsony volt, Bölcsészek 1956-ról, és Akkor is karácsony volt, 1989. Adventre várva* trilógiám zárókötetének mottójául.

Ady Endre, Szabó Lőrinc sorait a Nagy Gáspár-i *Belátás* követi.

A forradalomról, és a vesztes szabadságharcról szóló 1956-os kötetem után ebben a könyvben, ezzel a mottóval egy egészen másfajta forradalmat szerettem volna meghirdetni, e mottó jegyében. A belátás, a szeretet, a hit boldogságának a nem új, de eddig a világ történelmében még meg nem valósult, még sohasem győzedelmes forradalmához, a szeretetre életük árán is igent mondók forradalmához keresve a krisztusi, a keresztény katonaságot.

Önszeretetünk megfelezése, és felebaráti szeretetünk megkészszerzése az, ami az emberi társadalmat megszépítő, megváltoztató 'szeretet-forradalom' alapképlete lehet, és kell, hogy legyen, az 'Isten a Szeretet' jegyében. Szolgálat, teljes egzisztenciával, a kegyelem erejéből, ez a 'bámulatra méltó' Nagy Gáspár életében és költészetében, és ez az, ami a Krisztus követők életének, így az övének is a boldogságát adta, amiért Istennek legyen hála!

Nagy Gáspár társadalomképe

(A NI-vers politikai vihara)

Nagy Gáspár – születését tekintve legalábbis – szüleim generációjához tartozik, egy olyan generáció tagja, amelynek művészete látókörömből eddig kissé háttérbe szorult. Amikor alkotói pályájuk elindult, kiteljesedett, még éppen hogy meg sem születtünk, vagy kora gyermekkorunkat töltöttük. Kevesebbet találkozhattunk velük, hiszen ők még nem, vagy csak alig voltak az „iskolai” irodalmi kánon részei – bár remélhetőleg e generáció több arra érdemes képviselője is mielőbb azzá válik –, mint akár már az őket megelőző generációk, akik sokszor „mestereik” voltak, akár a tézis, akár az antitézis szempontjából megközelítve. Értelmünk kinyílásakor, felnőtté válásunk (vagy felnőtté nem válásunk – nem biztos, hogy tudok vitatkozni a „baby boom” fogyasztói társadalomba „beleérő” korosztályát ért éretlenséget, halogató magatartást és valamilyen mértékű nihilizmust felsoroló vádakkal) idején pedig már nem voltak eléggé „kortársak” számunkra. S talán kissé a 90-es évek közepére bele is fáradtunk a „rendszerváltásba”, ifjonti nyegleséggel lezártaságát kijelentve. Érdeklődésünk más irányba fordult, magunk alá hengerelt a „csak pénzben gondolkozó szabadság” kollektív önfeladása, hogy magának Nagy Gáspárnak a szavaival éljek.

Pedig talán hiba volt nem odafigyelni rájuk, hiba volt nem odafigyelni Nagy Gáspárra. Hiszen művészete, különösen, ha lehet így fogalmazni, közéleti lírája soha sem csak a pillanatnak, az aktuális helyzetnek szólt, még ha bizonyos helyzetben egyes költeményei már az adott történelmi pillanatban is óriási jelentőségűvé váltak – gondolhatunk itt elsősorban a lentebb részletesebben vizsgált, a mára közmegegyezés szerint is „rendszerváltónak” nevezett verseire az *Öröknyár. elmúltam 9 éves* és *A fiú naplójából* címűekre. Persze Nagy Gáspár közéleti líráját ennyivel badarság lenne elintézni. „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem” – idézi meg maga Nagy Gáspár Herbert Zbigniew szavait. S ez a „JELLEM” (csupa nagybetűvel) legalább olyan meghatározó volt Nagy Gáspár életében, művészetében, mint a lírikusi kiteljesedés, hogy Görömbei professzor úr szavait idézzem: „Számomra nem kis szellemi gyönyörűséget jelentett annak nyomon követése kötetről kötetre, hogy Nagy Gáspár miképpen őrzi meg költői személyiségének különleges tisztaságát, acélos erkölcsi habitusát, s közben mint formálja egyénivé költői látás és kifejezésmódját.”

Nagy Gáspár „megvilágosodásá”-ban, „költői indulása, és útjának kijelölésé”-ben a 1968-as esztendő döntő fontosságú volt. „Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk” – ahogy maga is írja *Múlik a jövőnk* című gyűjteményes kötetének ajánlójában. Visszaemlékezése szerint ez az időszak értette meg vele ’56-ot, az 1968-as események irányították figyelmét a

magyarság közelmúltjára. Mert a „temetetlen múlt”-ra, az elhallgatásra, a szőnyeg alá söprésre nem lehet jövőt alapozni. S ennek az időszaknak, e „korai” felismerésnek jelentékeny szerepe lehetett abban, hogy (költői) szemléletének alapelvei („emlékezni, látni, és megnevezni félelem nélkül”), melyeket oly következesen képvisel élete folyamán, sokszor a hatalommal is szembemenve, véglegesen rögzültek személyiségében.

Ahogy N. Pál József is írja, a megtartó erejű, az emberi (és költői) tartást kialakító gyermek és ifjúkor, valamint a korai, ’68 utáni ébredésnek is köszönhetően, az ezután következő egyre emeltebb hangú alkotó munka során „Nagy Gáspárnak ... – ellentétben a jó évtizeddel később »magára talált«, marxista indíttatású, önmagát aztán demokratikus ellenzéknek keresztelt csoport tagjaival – volt hova (1956-hoz s a hithez például) visszahátrálnia, és volt mit »összekötnie.«” S Nagy Gáspár el is kezdte »összekötni« a jelent és a közelmúltat. Költészete a 70-es évektől kezdve egyre radikálisabb hangvételt üt meg – elég csak figyelni (a teljesség igénye nélkül) kötetének címeit: *Halántékdob* (1978), *Földi pörök* (1982), *Kibiztosított beszéd* (1987). A „metaforikus áttételek”, a kétfedelőség egyre inkább tűnnek el költészetéből, és egyre nyíltabban kerülnek célkeresztjébe a hetvenes-nyolcvanas évek morális züllésének igazi okai, hogy megint N. Pál József szavaival éljek: „a forradalom eltiprásának nyomán kelt összekacsintásos elhallgatás, a hazudozás és a mindezzel való békés – olykor megelégedett – együttélés jellemet és lelket porlasztó valósága”. Mert a kádári rend a hazugság megbecsülésére, de legalább közönyös elfogadására ösztönözte az embereket – és ez ellen a magatartás ellen, mely a jövőnk is folyamatosan „múlasztja”, marja, rágja – „hiszen múlt nélkül nincsen jövő” – , a Nagy Gáspár-i jellemnek hite szerint cselekednie kell – ahogyan már említettem is a költő által többször hivatkozott, példaként maga elé állított Herbert Zbigniew-i sorokat: „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem”. És rögtön reflektálnék is erre saját soraival az egyik „rendszeráldó versből”, *A fiú naplójából*: „...de ha több szégyen is társul velem, akkor is csak így mondhatom: *míg a szem él, látni kell fele-Barátaim! ...*”

Ezt a fejlődési ívet csak a felületes szemlélő számára törik meg az 1981-es esztendőben életében bekövetkező változások, amikor az Írószövetség tagja, majd titkára lesz. A hatalom látszólagos közelébe sem a konformizmus, a megalkuvás vezeti, hanem a változások látszata által felvillanó remény, ahogyan maga is vallott erről: „1981 novemberében, a lengyel szükségállapot bevezetésének napján az Írószövetség egy viharos ülést tartott, amelyen a magyar írók 1956 után először színt vallottak. Ezen a közgyűlésen fiatal kétkötetes költőként vettem részt, de választás útván bekerültem a választmányba, majd titkár lettem. A szövetség ekkor – az 1956-os forradalmat előkészítő szerepét eszünkbe juttatva – megkezdte a hatalommal szembeni menetelését. (...) Naponta összeütközésbe kerültünk a pártközponttal és a minisztériummal, és talán ezek a viták is hozzájárultak ahhoz, hogy verseimben a metaforák mögül kilépve egyértelműbben beszéltem történelmünkéről, ’56-ról, a takargatott sebekről.”

Ennek az „egyértelműbb beszédnek” lett híres (s a maga korában sokak számára hírhedt) példája a két korábban is említett vers: az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* (vagy ahogyan sokan a mai napig is hívják, a NI-VERS), és *A fiú naplójából*. Rendszeráldó versek – Görömbei András „elnevezését” kevesen vitatják.

Az „Öröknyár” című vers 1983-ban íródott, de csak egy évvel később az *Új forrás* c. folyóirat 1984. októberi számában jelent meg:

Öröknyár: elmúltam 9 éves

	a sír	
	NIncs sehol	
a sír		a gyilkosok
a test		se I T T
	NIncs sehol	
a test		se O T T
a csont		a gyilkosok
	NIncs sehol	
a csont		

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI!

(1983)

A szövegben kapitálissal szedve találjuk a hat alkalommal is feltűnő NI szókezedet és szóvéget, alig rejtve a dühös mondandót. Az „elemi igazságérzet otthonról hozott parancsa által kiváltott verssorok” – ahogyan Nagy Gáspár emlékezik rájuk – így, ebben a formájukban már szinte leplezetlen provokációt jelentettek a hatalommal szemben, és egyben kifejezték a korábban már idézett Nagy Gáspár-i hitvallást is: „emlékezni, látni, és megnevezni félelem nélkül”. Maga a költő is érezte, ez a publikációja több némi költői csínytevésnél. N. Pál József így emlékszik vissza egy Nagy Gáspárral 1984. október 20-án lefolytatott beszélgetésre: „Van az *Új forrás*ban egy érdekes versezet, nézd meg, ha teheted”. S néhány nap múltán, amikor végre kezébe került a vers, majd kiesett kezéből a lap: „Nem félti a családját ez az ember? – ilyesmi jutott eszembe talán, mert hogy óriási botrány lesz, azt a korszellem rögvest megsúgta nekem.” A vers persze rögtön téma lett, ki-ki saját vérmérséklete szerint örült neki, ijedt meg miatta, kelt ki ellene. Vasy Géza emlékei szerint: „1984 őszén tanszéki értekezleten az ideológiai kérdések között téma volt az *Új forrás*ban megjelent nevezetes vers. Király István kikelt a feltűnni vágyó névtelen poéta ellen. Én egy lélegzetvételnél szünetben közbeszóltam, mondván, hogy tehetséges költőről van szó. Mire a tanszékvezető elvörösödve kifakadt: költőnek mondd azt, aki Kádár Jánost gyilkosnak nevezi? A dermedt csöndben Czine Mihály szólalt meg: De hát ezt senki se mondta! Valóban, a versben a gyilkos neve nem hangzott el. (...) Az akkor még fiatal Nagy Gáspár költészetének erejét mutatja az, hogy pár nappal később Király István odajött hozzám, s közölte, nyilván előlvasva az addig megjelent három könyvet, hogy igazam volt: Nagy Gáspár valóban tehetséges költő, de e vers közlése súlyos politikai hiba.”

A „kilengésre” a hatalom rögvest felfigyelt, már 1984. október 22-én egy BM III/III-as főcsoportfőnökségnek szóló jelentésben beszámolnak a versről: „Nagy Gáspár, az ismert költő verse egyértelműen Nagy Imrének, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket”. Idézik a végső sort is, „melynek legfőbb célzottja az ország akkori, már huszonnyolc esztendeje uralkodó első embere lehet csupán”. S persze a hatalom cselekvése nem is maradt el: a botrány ki-tört, „leállították a kötet előkészületeit, a szerkesztőket megrótták. Az én bűnöm sokkal nagyobb volt, mint a többieké, hiszen az Írószövetség felelős vezetőjeként követtem el. A szövetség helyzetét ellehetetlenítették, a vezetőséget zsarolták, amiért olyan titkárt foglalkoztatnak, aki kétségbe vonja a rendszer legitimitását. (...) az Írószövetség léte forgott kockán, az írók fenyegetettségben éltek, mert olyan titkár-uk volt, aki nem riadt vissza az igazság kimondásától. Ezért döntöttem úgy 1985. március 12-én, hogy lemondok tisztségemről, de a versről nem” – mesél egyik interjújában az esetről Nagy Gáspár.

S valóban, a meghurcolás sem tántorította el, a versről nem mondott le. 1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulóján jelent meg a *Tiszatájban* *A fiú naplójából* című verse: a „... és a csillagos estben ott susog immár harminc/ évgyűrűjével a drága júdásfa...” sorok szókimondó felütésével indítva, mellyel szinte azonnal újabb vihart kavart maga körül. Talán a *Öröknyár* körüli botránynak köszönhetően is a vers – Márkus Béla írása szerint: – „úgy vált nevezetessé, hogy egyetlenegy cikket sem írtak róla, vagy ha írtak, nem jelent meg a nyilvánosság előtt”. A következők: a *Tiszatáj* szerkesztőit kirúgják, a folyóiratot pedig 1986. júliusában betiltották, hatósági zsargonban: „szüneteltették”, mely a hivatalos indoklás szerint a „sorozatos közléspolitikai hibákkal, a felelősségteljes és demokratikus műhelymunka hiányával” volt magyarázható. A vita aztán rögtön megindult arról, hogy a Nagy Gáspár-vers miatti „megtorlás” vezetett-e a kemény fellépéshez, vajon a *Tiszatáj*-ügy egyenlő e Nagy Gáspár-vers ügyével. Minden valószínűség szerint igen, ha nem is teljesen kizárólag ez a vers vezetett egyedül a folyóirat betiltásához, hiszen 1986 októberében a Debreceni Irodalmi Napokon nyílt szóval elhangzott a pártközpontot képviselő Balogh Ernő szájából: „Adminisztratív intézkedés vált szükségessé, mert a költemény pillanatnyi politikai konstellációban alkalmas volt arra, hogy a rendszer legitimitását megkérdőjelezze”. S ezt a verziót támasztja alá az is, hogy alig fél évvel a *Tiszatáj* betiltása előtt az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának első titkára még így értékelte a lapot: „Alkotó kezdeményezések, magas színvonalú viták és felelősségteljes irodalomszervező tevékenység jellemezte a *Tiszatáj* munkáját”.

Nagy Gáspár maga is elismerte, nagyon nehéz időszak volt ez életében, amelyet csak úgy tudott átvészelni, hogy mindvégig tisztában volt azzal, igaza van. Vagy ahogy Sinkovits Imrének válaszolt a vakmerőségét firtató kérdésre: „nem voltam bátor, csak nem mertem félni”.

Párizsi válasz a szóra

A magyar szellemi életben sajnos sok a féltékenység, rágalom, sunyiság, a csúsztatás és a mellébeszélés. Én a francia szellemi életben nem ehhez szoktam. Nem érdekel, ha idehaza némelyek neheztelnek rám, nem adnak ki, nem írnak rólam. Szellemileg teljesen független, szuverén vagyok és anyagilag is, hála Istennek. – Nem én mondom, Nagy Pál mondta, mondja...

Nagy Pál, akit azért ma is izgat, hogy szülővárosa (néhány lokálpatriótája) adott szavát szegte.

Talán már el is felejtették az ígéretüket minden bizonnyal. Ám Nagy Pál sem felejt. Miért is felejténék az adott szót. Tudjuk, a szó veszélyes fegyver: a szót kimondják, a szót leírják. Nagy Pál is kimondta, leírta: – A magyar szellemi életben sajnos sok a féltékenység, rágalom, sunyiság, a csúsztatás és a mellébeszélés.

Gondolatai tiszták, már-már kegyetlenül hatnak. Ötven év távlatából, párizsi messzeségből is. Emlékeztet, szembesít. A közös múlt, a jelen fájdalmas emlékei, pillanatai: Salgótarján, Eger, Budapest, Szeged, Pásztó, Párizs stb. Egy-egy emlék, életkép, pillanat. Megannyi gondolat. Találkozások. Találkozás Keszei Istvánnal.

Keszei Nagy Pál osztálytársa volt, egy hat hónapos „könyvtáriskolában”, Újpesten, a Rezi Károly utcában, majd Párizs, ahol ismét találkoztak. Az élet útjai valóban kifürkészhetetlenek.

Nagy Pál egy Devecseri nevezetű tanáráról mindig elmondja: Semmi köze nincs a költő-fordítóhoz, de rengeteg tiltott könyvet adott a kezünkbe. A tanfolyam végén, tizenkilenc évesen kineveztek járási könyvtárvezetőnek Pásztóra.

Majd eljött 1956. Nagy Pál Egerben, Keszei István Székesfehérvárott..., és persze – az 1956-os forradalmi eseményekben való részvételük miatt – nekik is menekülni kellett... Az út vége: Párizs, ahol újra találkoztak.

Párizs, az olvasztótégely; megannyi sorsörténet. Szakál Imrét Kilár István szobrászművészen keresztül ismerhettem meg; Kilár műtermében találkoztam Sándor István színművésszel, aki 56-ban Amerikába indult, ám megállt Párizsban, hogy köszönjön Somlai Artúr unokaöccsének, Attilának, és Párizsban ragadt. Pistáék sokat meséltek, anekdotáztak, a műteremben készült a hagymás krumpli, egy üveg bor is előkerült. Így ismerhettem meg Keszei István tragikus sorsát, és egy lappangó versét; a *Válasz a szóra*, egy „pünkösdi beszéd”. Emlékszem, Sándor István, féltve őrzött kincsként mutatta meg a kéziratot, amiről, Aatoth Franyó festőművész közreműködésével sikerült másolatot készíteni.

Ferdinandy Györgyben is elevenen él még az ötvenhatosok párizsi megjelenése, az a pillanat, amikor az ő korosztálya saját lapot, kiadót alapított. A *Magyar Műhely* elindítása, 1962-ben mérföldkő volt. Saját kiadó, egy új folyóirat. Nagy Pál szavaival: Híre ment, hogy Párizsban készül egy lap. (Akkor legalább tíz magyar folyóirat készült Európában és Amerikában.) Erre a hírre Márton László áttelepedett Oxfordból, Papp Tibor Liège-ből Párizsba, mert nekik is a folyóirat volt a legfontosabb. Az első szám 1962. május 1-jén jelent meg. A címlapon egy nagy narancsszínű

egy volt. Sokan arra gondoltak, hogy a kommunista május 1-jét ünnepeljük, mások azt mondták, hogy a *Műhely* a narancstermesztők lapja. Ekkor már fölállt a szerkesztőség: Papp Tibor, Márton László, Parancs János, Harczy József, Szakál Imre és jómagam. Pátkai Ervin a lap művészeti vezetője. Parancs János a hatvanas évek közepén hazajött. Márton családi problémákkal vívódott, így végül Papp Tiborral ketten maradtunk. Kitanultuk a nyomdászmesterséget, mert csak így tudtuk fenntartani a lapot. Más megoldás nem volt.

Ferdinandytól tudjuk, hogy második prózakötete, a *Nemezió González egyetemi tanár beszéde a Fekete-erdő állataihoz a Magyar Műhely* gondozásában jelent meg, mégsem nevezi magát „Magyar Műhelyesnek”, ám mégis mestereinek (is) tartotta Nagy Palit, Papp Tibort és főleg Márton Lacit. Márton Lacitól például megtanultam, hogy milyen jól hozzá lehet nyúlni nehéz, veszedelmes témákhoz is. Papp Tibortól rengeteg elméleti dolgot lestem el, ő volt az, aki a „csipetnyi csalás” elméletét behozta az én világomba, vagyis azt, hogy az irodalomban mindig csúsztatni kell. Nagy Pali meg nagyon szép realista prózát írt hosszú éveken át, aztán egyszer csak abbahagyta. Ez is nagyon szöveget ütött a fejembe, hogyha egy ilyen kitűnő prózaíró egyszerre csak megpróbálja másképpen kifejezni magát, akkor annak nyilván oka van. Így én is megpróbálkoztam az avantgárddal.

Tény, a *Nemzeti Gonzalezben* és a *Valenciánál a tengerben* tetten érhető a késő avantgárd hatása. Keszei Istvánról viszont azt mondják, hogy talán az ő versein érződik legkevésbé a nyugat-európai környezet, írhatta volna őket Budapesten vagy Székesfehérváron is. Erősen zárt, személyes világába alig hatolnak be azok a civilizációs és kulturális ingerek, amelyek máskülönben oly hatékonyan alakítják a Nyugatra vetődött magyar költők világképét.

A zárt és személyes világ a lélek magányáról árulkodik, a párizsi költő a pusztaságra irányítja figyelmét, az idővel és a mulandósággal viaskodik, erkölcsi megigazolást és isteni megváltást keres. Fegyelmezett versbeszédét alig zavarja erősebb szenvedély, az emberi lét egyetemes törvényeit, végső határait és transzcendens értelmét próbálja kitapogatni. Vigasztalannak látja sorsát, elfogadja a szegénységet, megbékél azzal, hogy szüntelen árnyékban kell élnie.

De ki az, aki elfogadja a szegénységet, megbékél azzal, hogy (clochard) árnyékban kell élnie?

„Mondhatjátok, hogy nem vagyok, / Vagyok, csak létem láthatatlan: / mélyé vájódttam, mint a völgy, / behorpadtam, akár a katlan” – írta *Völgy* című versében Keszei.

Jajkiáltás? Jel, amit nem vettek észre, nem észlelték a környezetében. Hol maradtak a barátok?

Czigány Lóránt írja (A „párizsviselt, életviselt” Keszei Istvánról) egy visszaemlékezésében (*Argus*, 2003/1): – Keszeivel a Le Tournon kávéházban szoktam találkozni, a Latin Negyedben. Oda jártunk legszívesebben, mert jóval olcsóbb volt mint a bulvárokon lévő fényes, tükrös, kávéházak. Beültem, s legtöbbször Keszei Pista már ott tanyázott, s ha még nem volt magyar társasága, sakkozott (ugyanúgy, mint évtizeddel később Kormos Pista, igaz, nem ugyanott). Lassan összeverődttünk, sokszor öten-hatan is. Keszei vékony volt (hogy ne mondjam: keszeg), talán a rendszertelen táplálkozástól, talán alkatilag is ilyennek született. Mindig kitörő örömmel üdvözölt (no nem, semmi személyi kultusz!), mert tudta, hogy meghívom egy-két

calvadosra, amit, bevallom, magam is szívesen hajtottam fel, hiszen Angliában (akkor még) ilyen bűnös kontinentális italhoz, mint a normandiai almapárlat nemigen juthattam. A párizsi diákokhoz képest mi, londoniak akkoriban Krózusnak számítottunk, olyan jól állt az angol font a francia frankhoz képest. Beszélgetni keveset beszélgettünk, mert Keszei annak örült, hogy figyelmes hallgatóságra talált bennem. Verseit mondta, sokszor azzal a megjegyzéssel, hogy az elébb írta a fejében, és én vagyok az első hallgatója. Verseit és személyét, mi tagadás, kedveltem, ő pedig mondta, mondta a verseket, újabb stampedli calvados reményében és Jacques (bretonországi parasztfiú, kis pénzt akart gyűjteni, hogy elvehesse szíve választottját, ezért szegődött el a Fények Városában pincérnek) hozta is azonnal.

Ezek a találkozók az 1970-es évek vége felé megritkultak, csak hallottam róla mindenféle egymásnak ellentmondó, kósza, de riasztó híreket. Hol itt lakott, hol ott, hol dolgozott, hol nem. Családi viszonyai is zavarosak voltak. Mikor utoljára láttam, kimondhatatlanul rossz bőrben volt, a természetellenesen fehér arcából csak szemei ragyogtak megszállottan. Rettenetesen köhögött, alig tudott beszélni. De írni viszont rendületlenül írt és ezt nagyon becsültem benne. Az év 365 napjában magyar költő volt Párizsban. Amikor az *Új Látóhatár* repertóriumát állítottam össze, meghökkenve állapítottam meg, hogy ő az *Új Látóhatár* leggyakrabban közölt költője! Ki hitte volna? Mikor ezt megírtam Borbándinak, maga volt a legjobban meglepődve.

Magam is ekkoriban kezdtem a verseit együtt elolvasni, és összeállt bennem a Keszei-kép. Ezek a jelentéktelennek tűnő, legtöbbször rövidke versek így együtt, mégiscsak kimondtak valamit a lét terhéről. József Attila köpönyegéből bújt ki, s Pilinszky csontig visszametszett lírája volt az eszménye. Formálisan katolikus költőnek kellene Keszeit neveznem, de sok versében a nihillel nézett farkasszemet, és ez összeegyeztethetetlen a hittel. Párizsban élt, ám a divatos koráramlatok nem érdekelték. (Már csak a falakat olvasom: / e mélyüket feltáró / rejtelmes repedéseket). Ez izgatott a legjobban, aki ennyire függetleníteni tudja magát a külvilágtól – szuverén, királyi lény. Úgy érezte, neki dolga van, a világ jelenségeit kell katalogizálnia. Catalogus rerumot készít versben. Mint Szentkuthy akarta prózában.

Keszei egyedül maradt. 1984. január 26-án holtan találták szobájában, a Párizs melletti Gentillyban. Július 5-én lett volna 49 éves; halálának időpontja máig tisztázatlan.

Borbándi Gyula Keszei István jegyzetfüzetében látja a megoldást: – Keszei Imre a hátrahagyott kézírathoz mellékelte másolatban bátyja jegyzetfüzete utolsó lapjait, amelyben egymás alatt a napokat sorolta fel, így: „jan. 11 szerda, jan. 12 csütörtök, és így tovább, egészen az utolsóig, jan. 16 hétfő”. Ez volt – mint Keszei Imre tájékoztott – Pista utolsó kézírása. Tíz nappal később, 1984. január 26-án halva találták szobájában. A térben és időben egyre bizonytalanabban mozgó Pista az utolsó időkben papírra írta a napok múlását. Ez tehát utolsó írása, talán utolsó verse is. Ha ideje maradt volna, talán címet is adott volna utolsó versének „Ragozom az időt” ...

Keszei üzenetei (versei) világosak: „Már nem fáj. / Már bennem is / behegedt az élet.” „Életem már a papíron eltemettem. / Várom a feltámadást.” De kit érdekel a nyugati magyar irodalom mibenléte, Nógrád megyei vonatkozásai, „pontjai”?

Az *Új égtájak* költőinek végleges névsorát böngészve felfedezhetjük: András Sándor, Bakucz József, Gömöri György, Horváth Elemér, Kemenes-Géfin László,

Keszei István, Lökkös Antal, Makkai Ádám, Máté Imre, Nyéki Lajos, Papp Tibor, Siklós István, Sulyok Vince, Vitéz [Németh] György nevét. – Még egy ismerősen csengő név: Nyéki Lajos, a Párizsban élő balassagyarmati.

Ne feledjük: Nagy Pál (salgótarjáni) és Szakál Imre (ő is salgótarjáni) szintén megkerülhetetlen, hisz' a *Magyar Műhely* alapítói voltak. Rájuk akár büszkék is lehetnénk.

Ám sokan ma is azt kérdezik, mire jó a nyugati magyar irodalom? Eszik-e vagy isszák? – egy tanácskozás gondolatébresztő címeit sorolom. Még 2002. május 28-án történt, a Kossuth Klubban, ahol Szegedy-Maszákéhoz hasonló nézetet hangoztató Pomogáts Béla is, mondván: a nyugati magyar irodalom nem integrálódott igazán, a maga rangja szerint.

Vitathatatlan az is, hogy a múltat valóban nem lehet meg nem történné tenni. Ez még azoknak a doktriner ideológusoknak sem sikerült, akik „végképp eltörölni” igyekeztek a nekik nem tetsző múltat.

Szegedy-Maszák szerint: – Azok a jeles nyugati magyar írók, akik a rendszerváltás előtt elhunytak, és ezért nem lehetnek jelen az irodalmi életben (például: Siklós István, Bakucz József, Keszei István vagy Thinsz Géza), visszavonhatatlanul kihulltak az irodalmi tudatból...

Csak az hall meg igazán, akit elfelednek. Keszei – „...a tér-idő kétágú / kereszt-fájára felfeszítve” – verseiben él.

A Párizsi Magyar Intézet 1994 januárjában tartott
Keszei emlékestjének résztvevői

KESZEI ISTVÁN

Válasz a szóra

Lassan csak enni tud a száj,
csak rágni a rágófogak;
szót kér a száj! szót kér a szó!
úgy maradnak szavak a szavak,

ha valahonnan a világból
két forró lélek átbeszél
a meredek partok felett:
ez az égő pünkösdi beszéd!

S akárhonnán, az alvilágból,
a mélységből, a föld alól,
az ásványok, csermelyek között
valami csobogva válaszol.

Ifj. Szabó István: *Mikszáth (Horpács)*

BARCS JÁNOS

Súlyos emlék

Ne vedd azt észre, hogy millió idea
támadja sorsodat végzetes tüzekkel;
mikro-rezgésű hullám futkos melleden;
s érzéseket támaszt – új gondolatokat
ápolva. Ajándék ez néked a mától.
Ne und meg soha életedért küzdelmed
és ne szégyelld az Úrtól kapott sorsodat!
Erősítsd meg tiszta hűséged álmait:
éhes férgekkel parolázni még ráérsz –
keresve, kiknek egykoron szerelmet mondtál
s becsülve szót, ne hadakozzál szíveddel!
Isten még csodát is teremthet számodra
súlyos emlékeid fáján – kegyetlenek,
de ne csak a pillanatokért vezekelj...
Hú szíved lángolása soká éltesse –
s óvakodj! Sandák ne hálózzák be lelked;
remélj új álmokat, ne légy szeretetlen –
s tagadd meg sorsodnak rút gáncsoskodóit!

Ifj. Szabó István: *Id. Szabó István* (Kisterenye)

„Adassék nékik gyönyörűség”

Angyalcirádás tükrödet
óvtam bár, összetörték.
Gyűjtsd egybe arcod, míg lehet,
anyám: nehéz örökség.

Ezer szilánkja földbe von,
mint élve megrohadtat.
Áldozat voltál, jól tudom,
s kínod örökbe hagyta:

nemcsak belsem harapva él,
de mások ellen élez,
epévé válik a kenyér
számban, mely másnak édes,

szikkadt torkomból elbugyog
a forrásvíz a tiszta.
Fogd fel, hogy én csak én vagyok,
ne táj testembe vissza!

Hisz nem vétettem ellened
olyan hegyóriásnyit,
amikorát ma szenvedek,
ha rám iszonyod ásít.

Hadd lássam inkább a jelen
barázdált- s gyermekarcát.
Ki rabként gyözködtél velem,
te légy most a szabadság.

Vallomás

Él bennem Isten, vagy nem él:
ő vélem egyazon személy.

Remény éleszt, sújtja kín
hajléka – entörvényeim.

Hídlás az Isten, ám nem egy,
itt épül, ott meg tönkremegy.

Dolgom, mulatságom előtt
gyakorta kell keresnem öt:

hisz áldott lesz, ha úgy teszem,
hogy ő együtt mozdul velem.

És rakhatom, rám dől a fal,
ahányszor Isten mást akar.

Jósága nem mindenható,
hűsége nem határtalan.

De asztalánál van helyed,
ha néki rendelem magam.

* Részletek a Szerző költészeti anyagából, amellyel a *Palócföld* 2006-os Mikszáth-pályázatán megosztott 3. helyezést ért el.

BODA LÁSZLÓ

Dilemmák között egy életen át

Váratlan meghívást kaptam Balassagyarmatra

Örömmel mondtam igent a Balassagyarmati Gimnázium igazgató asszonyának váratlan meghívására. Jó társaságba keveredtem. Menet közben személyesen is megismerhettem az irodalomtudós Kabdebó Lórántot és feleségét, Dobos Mariannet, aki nem volt „fegyvertelen”, mert a magnójával érkezett. Így került sor a „vallatásra”. Hogyan is kerültem én kapcsolatba „Palócia” Ipoly-parti „fővárosával”?

Be kell vallanom, hogy mindössze egyetlenegy tanévben koptattam a balassagyarmati középiskola lépcsőit. A háború végén Ipolyságra már nem mehettem vissza szülőfalumból, Drégelypalánkról, amelynek várát Szondi György védelmezte, a maga és háromszáz katonájának élete árán. Egyebek mellett egy impozáns budapesti szobor, meg Arany János felejthetetlen verse őrzi a hős emlékét. „Felhőbe hanyatlott a drégeli rom...” A kis gimnazistának Ipolyság volt a Balassagyarmatnál közelebbi város, amikor gimnazistaként búcsút mondtam az elemi iskolának. A színmagyar Ipolyságot akkor már Szlovákiához csatolták. A gimnázium ötödik osztályát Balassagyarmaton végeztem el. Gyorstalpaló. Utána Esztergomba kerültem, s még gimnazista kispapként ott érettségiztem a bencéseknel, majd érettségi után felkerültem Budapestre, az akkori Pázmány Egyetem teológiai hallgatójaként. Ma is eleven bennem a szülőfalum és tágasabban: a palóc föld nyugati tájainak emlékezete. Ez a vidék bekerült az írásaimba is.

Amikor 1996 őszétől kezdtek formát ölteni bennem az eredetkutatás filozófiájának körvonalai, megnyitva érdeklődésemet a történelmi rejtvények irányába, először – biblikus vonatkozásban – az esszénusok eredetére alkalmaztam a kutatás módszerét, Arisztotelész kategóriáinak alkalmazásával. Meglepett, hogy esetenként mennyi mindent lehet kiolvasni, például egy névből, ha nincs más történelmi adat. Így készült el *A makkabeusi kortól Heródesig, qumráni köztétékkal* c. könyvem. Amolyan történelmi rejtvényfejtés. Akkor jutott eszembe – mármint ebben a kutatási körben –, hogy nem csupán hívő keresztény, de magyar is vagyok. S ha a Heródes előtti kb. 150 év keretében bőven adódnak történelmi rejtvények, akkor ezek a magyar múltból sem hiányoznak. A székelyek eredete ilyen különleges rejtvény múltunkban. Erre esett a választásom, az egész iránt fogékony filozófiai tekintettel. Igényes történészeink megállapításait latolgatva kiderült, hogy nem Attiláig kell visszamenni, hanem Baján avarhunjaihoz, akik több mint kétszáz évig éltek a Kárpát-medencében, a honfoglalás előtt. Ráébredtem, hogy a kérdés történelemtudatunk nagykorúságát teszi próbára. Attila, vagy Baján? Középkori történészeink – Anonymus, Kézai – nem ismerték közvetlen elődeinket, az avarokat, ami eléggé különös.

Bizonyítható, hogy a székelyek eredete – legalább egy részüket illetően – kapcsolatban lehet az avarokkal. Hunok voltak azok is, csak éppen „avarhunok”, akik nevét a Várkony helynév őrzi (Varkun = avarhun). A székelyek eredete tehát az avarok eredetéhez és embertani összetételéhez vezetett. Egyik rejtvény vonzotta a másikat. Az avarok vezető rétege pedig mongol volt, mint a hunoké általában. Mivel azonban már Bartucz Lajos és László Gyula is megkülönböztette az avar-kori mongoloidokat az Árpád-koriaktól, és mivel az utóbbiak nyomait az északnyugat-magyarországi palócság is őrzi, elkezdtem kutatni emlékeimben szülőfalum, Drégelypalánk, továbbá az Ipoly mentén, a mi térségünkben föllelhető mongoloid nyomokat. Így kerül a képbe Balassagyarmat, hiszen annak közelében van Órhalom, Bartucz szerint csaknem 25%-os, mongoloid nyomokat őrző lakosságával, meg a szomszéd faluval, Hugyaggal, amely a mongol Hudagra utal vissza, és csillagot jelent. Kóvár helyneve pedig a kavár-kabar név hagyatéka a térségben.

A velem együtt meghívott útitársaim – mint említettem – az irodalomtudós Kabdebó Lóránt és felesége – immár „riporter-vallatóm” –, Marianne asszony. Kicsi a világ. Lóránt Szabó Lőrinc elismert irodalmi kutatója. A neves költő a keletibb palóc vidék szülőtte. Balassagyarmat azonban összeköt bennünket. Szabó Lőrincet még az is behozza a képbe, hogy mongolos beütésű magyar. Bernáth Aurél talán legremekebb arcképét mintázta róla.

Szóval: így jönnek össze a jelzett személyek meg a dolgok a balassagyarmati meghívás kapcsán. S ha már a székelyek eredetét szóba hoztam, megírva az *Avarok és székelyek* című könyvem, a filozófiai eredetkutatás módszerével, hadd említsem meg, hogy Apor püspök úr neve is az avar székely-magyar változata. Emlék a nagyon távoli múltból. A Dunántúlon is van Aparhant. Apar, Apor, a délszlávoknál: Obor utal az avarokra. Ezt viseli nevében fiatal mongol-kutatónk, az ózdi, tehát szintén palócvidék szülőtte: dr. Obrusánszky Borbála. Az „Apor” egy név csupán, mégis milyen kincset rejteget a kutatónak. A névelemzéssel jöttem rá, hogy Ajtony is avar-ivadék. A mongolok szent hegye a Pik Hujtun. S még ma is őrzi a két név kapcsolatát a Hajtun családnév! Az avarság embertani nyomai pedig főként avar-szláv és avar-székely ötvözetben kerültek be a magyar nemzettestbe. A székely magyarok népe azonban több patakból eredő folyóhoz hasonlítható. Határőr-nép, amely azonban az egyik ágon az avar-kori mongoloidok nyomait őrzi, míg a szlávok által palócoknak elnevezett eurázsiai eredetű népelemek „avar” betétje az Árpád-kori mongoloidokra utal. Az oroszoknál a belső-ázsiai eredetű kunok maradékának neve a „polovec”, amely a palóc megfelelője.

Hogyan adhatja a fejét ilyen kutatásokra egy morálteológusként nyugdíjazott pap-professzor? Úgy, hogy tizennyolc évig tanítottam a filozófiát Esztergomban, s a jelenben már az „alkalmazott filozófia” vezet el a töretlen utakra. Például az eredetkutatás filozófiája. A sakkjáték kifejlesztette bennem a nehéz állások rejtvényének megfejtésére irányuló érdeklődést. Mellesleg megemlítem, hogy barátom, Portisch Lajos nagymester révén még Kaszparovval is játszhattam Zürichben, nyolc nagymester szimultánjának keretében. A sakkot „elfelejtettem”. Íróasztalnak a vérkeringés szempontjából nem éppen egészséges ellensúlyozója a játékasztal. Ülni kell és gondolkodni, itt is, ott is. Maradtak számomra a történelmi rejtvények, amelyeknél aligha van izgalmasabb és igényesebb rejtvényfejtés. Ilyen háttérrel jutottam el a székelyek eredetének nehéz problémáig, filozófiai jellegű kutatásomban. A palócok

eredete viszont a kabar-kérdéshez vezetett el. Erre csupán egy fejezetnyi keret maradt publikálendő könyvemben. Történészeink joggal vallják, hogy a kabarok embertani összetételében a fővezérrel, Kurszánnal horezmiek jöttek, belső-ázsiai eredettel. Ezek alán csapatokkal erősödtek föl. Csupa olyan harcos népelemmel, amely szabadulni kívánt a kazárok fennhatósága alól, a birodalom nyugati részén. Ez adta meg ugyanis az alkalmat a „dezertálásra”. A kabarok-kavarok harmadik jelentősebb összetevője azonban a keleten rekedt avarok lehettek. S ehhez kell a filozófia összefogó tekintete. Magam ezzel toldottam meg ismereteinket. Ezt a felismerést kívánom hozzátenni történészeink eddigi megállapításaihoz. Olyan kép alakul ki ugyanis a kabar-kutatók tekintete előtt, amelybe be kell tudni illeszteni egy jelentős számú mongoloid elemet. Hiszen a kalandozó magyarság előcsapatai jó részben mongoloidok voltak. Elég említeni a „Huj, huj” csatakiáltást, amely kifejezetten mongol (vö. a Pik Hujtun, Töhuj, Hujag mongóliai nevekkkel). Ennek a rétegnek gyér nyomait őrzi a palócság, még a rokonságomban is (én nevemmel is, arcalkatommal is ugor vagyok). Drégelypalánk lakossága kevert. Még olasz nevű család is akad, a török utáni felszabadító hadjárat katonáinak emlékéért őrizve. Elemista korom egyik játszótársát mi „japánnak” hívtuk. Valójában kifejezetten mongoloid arcú és alkatú volt. Egy-két távoli utód talán Szondi György várvédő katonái között is akadt.

Bármilyen különös, a rossz eredetének kutatása ihlette *A Sátán* című, legújabb könyvem megírását is, amelyben a filozófus és a teológus fogott össze bennem az irodalom beavatottjával (ld. *Belső színjáték* stb.). Én már – szerteágazó érdeklődéssel – ilyen vagyok. Amit elkezdtem, azt igyekszem befejezni is. A történelmi eredetkutatás trilógiájának záró kötete most várja a publikáció lehetőségét, *Magyar eredetkutatás és nyelviünk pere* címmel. Persze nem vagyok könnyű helyzetben.

Hajaj! Most veszem észre, hogy én már nem „kalandozó”, hanem „elkalandozó” magyar lettem. Vissza tehát a témához.

A Balassagyarmati Gimnázium meghívási alkalmát Mindszenty bíboros felsőpetényi fogságának emlékünnepe szolgáltatta. Mit vihetnék a tarsolyomban az „Alma materbe”, a mai gimnazistáknak? Végül az erkölcsi dilemmánál kötöttünk ki. Kedvelt témám, amit már németre fordítva publikálhattam teológiai karunk évkönyvében, amely arra szolgál, hogy Nyugat felé is hírt adjunk rólunk, magyar teológusokról. Mert bíboros primásunkat már jól ismerik, és értékelik. Meg vagyok győződve róla, hogy hasznos dolog a fiataljainknak is megismerni az emberi döntésnek ezt a feszült és kényszerű választási helyzetét. Hasznos azért, mert a saját sorsunkban, ha nem találkozunk is halálos dilemmákkal, apró-cseprő, kisebb-nagyobb választutakkal azért szembesít bennünket életünk különféle szituációja. Például ilyenekkel: „Megmondjam neki, hogy ezt rosszul tette?” Ha megmondom, megsértődik. Ez nem jó. Ha nem mondom meg, tovább csinálja. Ez sem jó. Most mit tegyek? Én bizony elhatároztam, hogy az adott helyzetben udvariasan, de határozottan visszajelek, ha jogaimat sértik. Megmondom. Hogy miért? Mert ha nem mondom meg, az illető tovább csinálja. Ez az ország rászorul arra, hogy kulturáltabb magatartásra neveljék.

A dilemma a mindkét végén nehéz döntési helyzet. Ezért már akár középiskolai szinten is tudatosításra szorul. Dilemmákkal találkozhatunk, nemcsak az életünkben. A történelem bizonyos kérdéseiben is meg kell tudnunk ítélni azt a feszült döntési helyzetet, amiről a dilemma szól. Legalábbis kellene. S az élet mellett a világirodalmat

is megemlíthetem, amely különleges dilemma-helyzeteket konzervál. Egy skót ballada hatása felejthetetlen számomra: *Sir Patrick Spens*. Szerb Antal *Száz vers* című antológiájában olvastam először, majd másodszor, harmadszor. S még a könnyeimet sem tudom visszafogni, amikor tizedszer, huszadszor olvasom. Olyan mélyen és olyan fájdalmasan emberi dolog – akkor is, most is –, hogy jaj a kiválóbbaknak, ha kiváltják felettesük irigységét, ha előhívják benne a kisebbségi érzését. Saul és Dávid a tanú rá a *Bibliában*. A ballada szerint a skót király nem bírja elviselni egyik hűséges emberének kiválóságát, levelet küld általa a norvég királynak. A levél azonban csupán gonosz tervének eszköze. Persze „szép új hajóját” is ki kell próbálni, indokolja a parancsot. De mért éppen most? A jeges télen száll tehát hajóra embereivel a „jó Sir Patrick Spens”, aki Szent Patrik nevét kapta, amikor megkeresztelték Skóciában, s aki hűséges embere a királynak. Tudja, hogy az a tengeri út tél idején a biztos halált jelenti. Engedelmes királyhűség, vagy halál? Ez a dilemma lényege. S ő az utóbbit választja. A ballada pedig így fejeződik be:

*„Feljül, feljül Aberdoornon,
A mélység ötven öl;
Ott fekszik a jó Patrick Spens,
Az urak is körül”. / Arany János ford. /*

Arany János balladáit a skót balladák is megihlették. Én pedig – mekkora szerencse! – a kedvenc Arany-balladákat kaptam érettségi tételül, magyar irodalomból.

Még tovább mehetek: filmekben, televízió-műsorokban láthatjuk azokat a feszült döntési helyzeteket, amelyek nélkül tulajdonképpen igazi drámáról nem is igen beszélhetünk. Vegyük csak a cserbenhagyásos gázolás esetét, amikor az autós a saját bőrét akarja menteni, mint annyian a hasonló élethelyzetekben.

Érdekes, hogy a pártállam időszakában mintha jobb lett volna a televízió helyzete a népnevelés szempontjából. Hankiss Elemér ugyanis éppen az erkölcsi dilemmáról indított meg egy érdekes és igényes sorozatot. Kettőben volt szerencsém részt venni. A leghatásosabb esete valós történeten alapul. A franciaországi német megszállás idejéből vett elő Hankiss egy többszörösen halálos dilemmát. A társadalom különböző rétegeiből választotta ki az állásfoglalásra meghívottakat, az életkorok és nemek variációjával. „Őn hogyan döntene az ő helyében?” Ez volt a kérdés. A sorozat mondhatni erkölcsi változata volt a népszerű „jogi eseteknek”. Hankiss jelképesen stilizálta a témát, mintegy összesűrítve a hasonló esetekből a közös tartalmat. A sztori sokak számára ismert. Egy francia kisvárosban – a számok kikerekítettek – tíz német katonát megölnék a partizánok. A német parancsnok összehívja a polgármesterrel együtt a város vezetőségét, és felszólítja őket: adják ki, aláírásukkal hitelesítve, névvel, pontos címmel száz polgár nevét a városból, akiket a megszállók megtorlásként majd kivégeznek. Ha nem teszik meg, a száz helyett ezret fognak kivégezni a város lakóiból. Ez kifejezetten a nagyon súlyos dilemma példája, hiszen bármelyiket választják a város vezetői, a következmények sokszorosan halálosak.

Elmondtam, és előadásom végén fölvettem a dilemmák elemzésével kapcsolatos kérdést: „Te hogyan döntenél a polgármester helyében?” Fejlett erkölcsi ítélőképesség próbája a felelet. Nem is akadt vállalkozó, egy kivételével. A bátor gimnazistalány ugyanazt a „megoldást” választotta, mint amit az emberek többsége választana.

Vannak tapasztalataim. Ezer végtére is több, mint száz. Tehát a dilemmát – első blikkre – a száz polgár kiadásával lehetne megoldani. Igaz, ami igaz, ez a megoldás túl igényes még a diákoknak. Talán csak etikailag kellően képzett személytől várható. Ugyan ki veszi észre, hogy a csapdában a város vezetőinek erkölcsi lejáratása is bele van „hangszerelve”?

Már Hankiss Elemér tv-műsora alkalmából szerezhettem egy fontos tapasztalatot. Akik a résztvevők közül ismerték a *Bibliát*, ösztönösen ráéreztek az egyetlen kielégítő megoldásra, ha az egyáltalán járható. Ilyen és hasonló esetekben ugyanis elsősorban az önkéntes áldozat az, ami jogilag és erkölcsileg egyértelműen igazolható. Nem végezhetünk ki tíz embert, akaratuk ellenére, hogy őket feláldozva százat megmentsünk! Ez nem a „több, vagy kevesebb” matematikai problémája.

Mi a dilemma lényege? Lehet-e azt magyar nyelven is megnevezni? A választ szót szoktuk használni, de ritkán. Azért nem igazán hatásos, mert nem adja vissza a dolog jelentését. A demokrácia is idegen szó, mégsem tudunk helyette jobbat kitalálni. Ezt használjuk. Ugyanakkor számos tudományos szakszó esetében érdemel elismerést szakembereink törekvése, hogy a magyar megfelelőt is alkalmazzuk (vö. computer = számítógép).

A dilemma tehát nehéz, olykor nagyon nehéz döntési szituáció. Sajátos értelmében általában a súlyosabb erkölcsi választakat jelöljük a szóval, holott egyfelől vannak könnyű fajsúlyú dilemmák – pl. illemtani vonatkozásban –, és vannak persze esetek, amelyekben az érték és a nagyobb érték választását nehéz megoldani. A pedagógus jellemző dilemmája: igazságos legyen-e adott esetben, vagy irgalmas? Mindkettő erény. Olykor mégsem könnyű a döntés.

A legsajátosabb, legkeményebb formái a dilemmának azok, amikor az emberi döntésben tényleg élet-halál kérdéséről van szó. Cromwell híres dilemmáját lehet megemlíteni: „Ha beszélek, a fejembe kerül, ha hallgatok, a lelkembe”. A vértanúk tulajdonképpen ugyanezt a döntési szituációt élték át, amikor odaadták az életüket a hitükért. A hazaárulók ilyenkor inkább a bőrüket mentik. S ők vannak többségben.

Van a dilemmának olyan formája is – nem titok –, amelybe nem véletlenül kerül az ember. Ez voltaképpen tudatosan kiagyalt erkölcsi kelepce, csapda, amelynek célja az, hogy mindkét választás esetén valamilyen módon tönkretegye a kiszemeltet. Ki ne ismerné az adópénz dilemmáját, amellyel Jézust akarták kelepcebe csalni. „Szabad-e adót fizetni a császárnak?”. Egyértelmű válasz esetén vagy a néppel került volna szembe, vagy a római hatalommal. Ő azonban bölcsen kikerülte a csapdát. Ismerjük és gyakran idézzük is Jézus válaszát. Ez persze nem mindig sikerül. Nem oldódott meg például Pókainé dilemmája, amikor – még az erdélyi fejedelemség idején – levették a székelyek fölkelését s az özvegy két fia a fejedelem börtönében várta a halálos ítéletet. „Egyiknek kegyelem, a másik haljon meg”. Ez volt a fejedelem válasza az anya rimánkodó könyörgésére. S erre kreálta a vers írója, Gyulai Pál az emlékezetes, szuggesztív hatású szóleleményt: „kegyetlen kegyelem”. A dilemmát a két fiú ezzel a döntéssel „oldja meg”: „Haljunk meg mindketten”. Nem lett volna más megoldás? Én hogyan döntöttem volna a helyükben?

Ha megkérdezzük, hogy az emberi kultúra különböző területein milyen súlyos dilemmák vannak, akkor felsorolhatjuk a kultúra főbb ágait: tudomány, művészet, erkölcs, vallás. Aztán odavehetjük a sportot, a politikát, és így tovább. Mindegyiknek vannak nehéz döntési helyzetei. Csak kettőt említék. Ismert tudományos dilemma

volt, hogy szabad-e egy tudósnek az atombomba létrehozásában aktív módon részt venni, vagy napjainkban: embert klónozni. Megvannak a dilemmái a művészetnek is. Akad mai festő, akinek el kell döntenie, hogy kulturális értéket alkosson-e, vagy divatos giccset, amit megvesznek. Van, aki kompromisszumot kötne és így gondolkodik: először pénzt kell keresnem, és minél többet, hogy aztán lehetőségem nyíljon a művészi alkotásokra. Kiváló szobrászunk, Borsos Miklós ezt nagyon keményen elítélte. Hiszen olyan ez is, mint amikor egy fiatal lány úgy gondolkodik, hogy először áruba bocsátja a testét, elmegy utcalánynak, hogy utána megfelelő pénze legyen a házasságkötésre, és abban jó családjának legyen. A „múltját” persze eltítkolná. Illúziók illúziója.

Visszatérek a mesterséges dilemmához. Ki ne emlékezne Salamon sokat idézett bírói ítéletére? Két asszony fölbred, mellettük a pólyás csecsemők. Az egyik gyermek azonban éjjel meghal. S mindkettő az élő vallja a magáénak. Ismerjük Salamon döntését. A testőre már tudta, hogy miről van szó. A király intésére bejön és fölemeli a kardját. Salamon csapdát állít. Azt mondja, hogy ha nem döntenek el, kié az élő gyermek, kettévágatja a kisdedet. Felét az egyik anya kapja, felét a másik. Az igazi anya erre feljajdulva azt mondja: inkább legyen a másiké, aki viszont belemerne, hogy akkor egyiküké se legyen. A bölcs Salamon erre meghozza döntését: „Tiéd a gyermek! Te vagy az igazi anya!” – mutat az előbbire.

A „Pénzt, vagy életet!” legszörnyűségesebb dilemmái korunkban az emberrablók rémtettei, különösen ha – mint annyiszor – kisgyermek az áldozat. A Lindbergbébi elrablása és meggyilkolása az égbekiáltó bűnök egyik szimbóluma lett. Még ma is nyomasztja a világ emlékezetét. És persze a lelkiismeretét. Divat volt a „sötét középkort” emlegetni. De milyen megalázó szégyenbélyeget kaphat a mi korunk, a kisgyermek ellen elkövetett iszonyatos bűnök garmadának nyilvánosságra hozásával. Micsoda kép, amikor Németországból dokumentumfilmek sorozata adja hírül, hogyan kutatja katonák széles láncja az erdőt, amelyben egy újabb négyéves kisgyermek meggyilkolt holttestét remélik megtalálni. És a gyermekpornók! Íme a harmadik évezred kezdetének embervoltunkat porig alázó szégyenbélyege.

Mi a megoldás akkor, ha két rossz között kell választanom? S lehet-e megoldás? Van a katolikus erkölcszociológiának egy nagyon masszív elve, amit mindenkinek ajánlom, hogy egy életre megjegyezzen. Jó ezt ismerni szülőnek, pedagógusnak. A döntési elv szerint ugyanis „Lehetetlenre senki sem kötelezhető”. Persze van a fizikai lehetetlen mellett erkölcsi lehetetlen is. Az a szülő, aki lehetetlent vár a gyerektől, tönkreteszi a gyereket. Mert van olyan anya, aki fejébe veszi, hogy operai táncosnő legyen a leánya. Megmondják neki, hogy fizikailag sem alkalmas erre. De az anya ennek ellenére mindent megpróbál. Holott „Lehetetlenre senki sem kötelezhető”. Erich Fromm megírta a maga könyvét arról, hogy sok szülő megálmodja a gyermeke jövőjét, benne pályáját is, a maga ízlése szerint, és akkor is ragaszkodik elképzeléséhez, ha a fia, leánya mást akar vagy másra alkalmas. Van férfi, akinek állást kell foglalnia, amikor anyja és felesége engesztelhetetlen feszült viszonyban van egymással. Ismerős a dilemma: „Melyiket szeressem?” Hiszen mindkettőt szereti. De a két asszony ezt nem érti meg. „Döntsd el, kihez akarsz tartozni!” És a férfi őrlődik a dilemmában. Volt már olyan dilemma is, amibe beleőrültek.

A francia kisváros esetében a megoldást nem a matematika jelenti. Az említett megtorlás esetében száz ugyan valóban kevesebb, mint ezer. Embereket azonban

semmiképpen nem szabad akaratuk ellenére föláldozni, még ilyen esetben sem. „Jobb egy embernek meghalni a népért”. Ez Kaifás főpap kérdőjeles bölcsessége, amikor Jézust elítélik. Kérdőjeles bölcsesség, mert csak akkor érvényes, ha az illető beleegyezik. A legrangosabb és legbiztosabb megoldás ilyen esetekben az önkéntes áldozat. S Jézus Krisztusról azt írja a próféta: *„Föláldoztatott, mert maga akarta”*. A francia kisváros esetében, ha önkénteseket lehetett volna toborozni, és mondjuk tíz még hiányzott volna, a városi tanács tagjainak kellett volna adni a hiányzó tizet, saját soraikból, és a polgármesternek kellett volna példát adni azzal, hogy elsőnek a maga nevét írja a hiányzók listájára. A lehetőségeket mérlegelni kell. A kapitány utoljára hagyja el a süllyedő hajót, tartja az angol mondás. Hozzátehetnénk: és elsőnek írja alá az önként jelentkezők listáját az ilyen dilemma-szituációkban. Ha csak ilyen út járható, ez a vezető erkölcsi kötelessége. Ez volna. A vezető pozíció, a rang sokféle előnyt biztosít. De olykor áldozatokkal is jár, amit szintén vállalni kell. Ez igazi erkölcsi kihívás. Így kellene tenni, de ismerjük korunk széleskörű átlagának meggyöngült erkölcsi ítélőképességét. Van, akinél ez már etikai végelgyengülés. Ezért fontos az etika tanítása. Amikor azonban a jognak ugyanaz az elvárása, mint az erkölcsnek, akkor az utólagos jogi igazságszolgáltatás megadja az erkölcsi választ is. Franciaországban nem kaptak fölmentést azok, akik a matematikai „megoldást” választották, kiadva a megszálló hatalomnak az ártatlan állampolgárokat. Ezek lettek a megtorlás gyanútlan áldozatai, akaratuk ellenére. S ennek megértéséhez már felnőtt, sőt érett ítélőképesség kell.

Hasonló döntési helyzetekben számos esetben a sorshúzást választották. Ezt a halálra ítélt két székely fiú is megtehetette volna. Ennek azonban lényeges feltétele, hogy az adott helyzetben minden illetékes személy belemenjen a közös döntésbe. Vannak, akik úgy halnak meg, hogy még a hiteles vértanúság glóriája sem jár nekik, hiszen hiányzik hozzá az önkéntes állásfoglalás lehetősége, a kényszerhelyzet miatt, amely kizárja a személyes döntést. Meg sem kérdezik őket.

Elmondtam a diákoknak, hogy nehéz helyzetekben gyakran van szükség önkéntes jelentkezőkre. Nem gondolok halálos dilemmákra, de ha például kiönt az Ipoly, ha tűz üt ki valahol stb., akkor mindenkinek össze kell fogni, önkéntesen, áldozatoktól sem riadva vissza, hogy segítsünk azokon, akik segítségre szorulnak. Emberi és magyar szolidaritás ez. S a Tisza áradásai kapcsán fiataljaink imponáló módon vállalták az önkéntes segítést.

No, de hagyjuk a nyomasztó döntési helyzetek elemzését, amelynek gondolatait jelen beszámolómban – bevallom – tovább vittem, és újabbakkal kiszélesítettem. A gimnazisták figyeltek, hiszen a példák közérthetőek. A nyomasztó esetek említése után azonban hadd fejezzem be „happy end”-del a beszámolómat. A szimpatikus, nagyon kedves igazgató asszony ebédelni vitte a vendégeket. Útközben Kabdebó Lóránt megmutatta nekünk, hol lakott annak idején Szabó Lőrinc, a költő. A remek ebéd és a vörös bor jó ízét növelte a jó társaság. A visszaút sem volt unalmas, hiszen Marianne asszony „vallatásának” nem lehetett ellenállni. Jöjjön hát a magnó! Régebben még azt mondták: „Hatvan felé, haza felé”. Maradjon ez a mondás a Budapestről visszautazó hatvaniaknak. Nyolcvan felé már van miről beszámolni egy magamfajta, sokat tapasztalt világjárónak, aki csaknem fél évszázadon keresztül ült, vagy inkább: állt a katedránál. Köszönöm azoknak, akik erre módot adtak.

Az „élő falu”

Kozárd és az „aprófalvak” – a XX. században

Kozárd, a kis lélekszámú település a Kelet-Cserhát egyik völgyében húzódik meg. Keleten a Pogányvár dombhát, északon a Nagymező fennsík, északnyugatról pedig a Bézma magaslat határolja. A falu 85 km-re fekszik Budapeستől. Természeti adottságait tekintve több nógrádi település vetekedik Kozárddal, hiszen a Kelet-Cserháton, a Hollókőn, a Karancs-Medves Tájvédelmi Körzeten kívül számtalan tájegység híres a gyönyörű fekvéséről, s a Mátrai Tájvédelmi Körzet egy része szintén átnyúlik Nógrád megye területére. Emellett pedig olyan védett területei is akadnak a megyének, mint a bárnai Nagy-kő. Nem elegendő tehát a kiváló fekvés, a domborzati viszonyok egy település fejlődéséhez, hírnevének megalapozásához. Egy falunak „élni” kell, megélhetést biztosítani lakói számára. Kiemelkedően fontos: az infrastrukturális ellátottság, a lakáskörülmények, a szolgáltatások színvonala, a demográfiai jellemzők (ezzel párhuzamosan a népesség „előregedésének” megfékezése), a közösség, az összetartozás érzésének megteremtése. Mindez csak megfelelő vezetés mellett érhető el.

A rendszerváltás előtt és után Kozárd sem volt jobb helyzetben, mint a többi „aprófalva” az országban. Az elmúlt rendszer centralizációs kísérleteinek következtében leértékelődtek a kis lélekszámú települések.¹

Kozárd és környéke a bronzkor óta lakott, híres bor- és gyümölcstermelő vidékként tartották számon, egészen az 1900-as évek elejéig. Az első törést a filoxéra járvány 19. század végi pusztítása okozta a falu történetében, amelyet megelőzött egy tűzvész és egy kolerajárvány is. Kozárd megpróbált kilábalni a veszteségek-ből, ugyanakkor sorsát a közelmúlt történelmi eseményei a további hanyatlás felé irányították. Ahogyan más falvak esetében, a kollektivizálás és a városiasodás felgyorsuló üteme, Kozárdon is azt eredményezte, hogy felbomlott a hagyományos településszerkezet, a hagyományos paraszti kultúra. Egyfajta értékvesztésnek lehetünk tanúi ebben az időszakban. Az elveszett értékek helyett azonban nem teremtődtek új értékek, hiszen nagyszabású elvándorlási folyamat következett. A huszadik században Kozárd lélekszáma ötszáz főnél kevesebb, mint kétszáz főre csökkent (jelenleg 186-an élnek ott). Az iparvárosok szívóerejének következtében ugyanis nagyarányú urbanizációs folyamat kezdődött meg országszerte.² Az országban létrejött területi egyenlőtlenségek kialakulásában és tartóssá válásában tehát egyrészt gazdasági tényezők játszottak szerepet: a tradicionális agrártársadalom átalakulása ipari társadalommá, valamint a centralizáció következtében a tőke csoportosítása, s a beruházások méretének megnövelése az ipari centrumokban – az új társadalmi rendszer eszmerendszerének szolgálatában –, ezzel párhuzamosan pedig a beruházások minimalizálása a perifériális területeken. Az egyes települések „leértékelődéséből” további, behozhatatlan hátrányok keletkeztek, melyek elmélyítették a nagyvárosok és a vidék közötti ellentétet, s ez

még több embert kényszerített lakóhelyének megváltoztatására. A '70-es évek második felében, a gazdasági visszaesés, a körzetesítés, az összevonások révén az aprófalvak még inkább veszítettek népességmegtartó képességükből.

Az esélyek romlásával a társadalom tagjai törekszenek a társadalmi hátrányok leküzdésére, az egyenlőtlenségek korrekciójára, s az erőforrások hiánya esetén a jövedelemszerző tevékenységek megváltoztatásában és/vagy az elvándorlásban látnak kitörési lehetőséget. Az életkörülményeket leginkább befolyásoló tényezők: a népesség száma, demográfiai jellemzői, infrastrukturális ellátottsága, a lakáskörülmények és a szolgáltatások színvonala. Ahhoz azonban, hogy egy település kialakítsa, vagy megtartsa a méltó élethez szükséges színvonalat, fejlesztésekre, segítségre van szüksége. Állami és társadalmi összefogásra. Ahol a két feltétel közül valamelyik – vagy mindkettő – hiánya fellép – állandósul –, minőségi változás nem következhet be, legfeljebb tovább folytatódhat a leépülés, az értékvesztés, az elhagyott paraszti portákra hátrányos helyzetű családok érkeznek, leértékelődnek az ingatlanok, megnő a munkanélküliek száma.

A '80-as években megindult, s a '90-es években elkezdett felgyorsulni a „visszáramlás” folyamata, amely főként a gazdasági visszaesésnek, az iparvárosok szerepváltozásának, az iparban dolgozók között fellépő nagyarányú talajvesztésnek volt köszönhető. Néhányan pedig a privatizációs időszakban kialakuló új elit képviselői közül a nagyvárosok nyüzsgése elől kerestek menedéket a kisebb településeken, többen hétvégi házat vásároltak Kozárdon³. A szolgáltatások elérhetősége, az infrastruktúra minősége azonban nem javult érdemileg, hiszen az emberszám gyarapodása még nem képes „élő” falvak kialakítására.

Az 1990. évi önkormányzati törvény⁴ csökkentette a településrendszer centralizációját, s lehetőséget adott önálló önkormányzat, képviselőtestület megválasztására. Ekkor kezdtek kialakulni a körjegyzőségek, s jelentősen csökkent a megyék pénzelosztó szerepe. Ez a törvény tehát sokkal nagyobb önállóságot biztosított a településeknek mind a döntéshozatal, mind pedig a finanszírozás terén. 1992-ben megkezdődött az elmaradott területek felzárkóztatása, amikor létrehozták a Területfejlesztési Alapot, 1996-ban elfogadták a területfejlesztési törvényt⁵. Az alapvető közművesítés ebben az időszakban indult meg, vagy fejeződött be a kisebb településeken.

A falusi „underclass” réteg, amely a tartós munkanélkülieket jelöli, azonban továbbra is képtelennek bizonyult kitörni helyzetéből⁶. A rendszerváltás után hat falutípus alakult ki: szuburbanizálódó, polgárosodó, üdülő, stagnáló, süllyedő, illetve a „másság falvai”. A '90-es években még Kozárd is stagnáló, sőt, hanyatló településnek számított. Kitörési lehetőséget a turizmusban látott. A falusi turizmus önmagában azonban nem bizonyult elégségesnek, hiszen meg kell alapozni egy település „jó hírét” ahhoz, hogy érdeklődésre tarthasson számot. Az adottságokban rejlő lehetőségeket ismerte fel a falu jelenlegi polgármestere, Hajas Pálné Banos Márta, aki megnyerte a 2002-es önkormányzati választást, s immár második turnusban irányítja a falu életét. Kozárd azért léphetett a fejlődés útjára, mert a falu vezetői „élő falut” kívántak megteremteni.

Az „élő falu” koncepciója

Egy településnek meg kell állítania a megindult előregedési folyamatot ahhoz, hogy „élővé” válhasson. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a megfelelő életminőség biztosítása az ott élők számára: munkahelyek teremtése, infrastrukturális fejlesztések, a közösségi érzés, az összetartozás érzetének kialakítása. 2002-ben ezek a folyamatok indultak el Kozárdon. Befejeződött a közművesítés, a csatornázás, átadásra került a szennyvíztisztító, megoldódott a szemétszállítás kérdése, elindult a szelektív hulladékgyűjtés⁷, elkészült a faluközpont rendezési terve. Ezzel párhuzamosan felújították Kozárd egyetlen műemléképületét, az 1894-ben készült haranglábat, felépült a faluház, melynek átadására szintén a tavalyi évben került sor. A faluházban kápolna, orvosi rendelő, Internet szoba, kiállítótér, fogadószobák, mosdók találhatóak. A kozárdiak korábban nem rendelkeztek megfelelő minőségű közösségi színterekkel⁸, vallásukat pedig a régi iskolaépületben kialakított, dohos szobában gyakorolhatták⁹. Közben megkezdődött a hagyományteremtés, a rendezvények „kitalálása”, beépítése a köztudatba.

Gadamer horizont-elmélete világítja meg, hogyan építkezik a múltra a jelen. „Élő” hagyományokat csak a múlt béli hagyományok alapjain lehet teremteni. A múlt egyes elemei pedig mindig a jelen horizontjában tűnnek fel. „(...) a jelenbeli horizont (azonban – D. B.) maga is (...) a hagyományból fakad, hiszen a múlt mint hagyomány él tovább, ekként hat a jelenben.”¹⁰ A történeti visszaemlékezést befolyásolja, hogy miként gondolkodunk a jelenről, vagyis az éppen aktuális társadalmi és politikai magatartás. Pierre Nora történész az 1970-es években vezette be a szimbolikus történelem fogalmát. Eszerint létezik egyfajta nagy, nemzeti elbeszélés. Ezzel szemben a különböző csoportok maguk konstruálják meg történetüket. A mikrotörténelem is föltételez egyfajta folyamatosságot, amittől nem lehet elvonatkoztatni. A társadalomnak szüksége van mítoszokra, melyekkel alakítja a jelent, hogy meghatározza gyökereit, létjogosultságot nyerjen, egyfajta állandóságot és folyamatosságot teremtsen történetiségében. A közösségek nem maguktól értetődő adottságok, a szüntelenül konstruálódó csoportidentitás tartja fenn azokat. Ez az identitás fejeződik ki a szimbolikus cselekedetekben és azok reprezentációiban.¹¹ A cselekedeteket a narrációk irányítják, alakítják, és annál gazdagabbá válik egy emlékkép, „(...) minél nagyobb számú memóriakeret keresztesítésében tűnik fel.”¹² Mindez a nyilvánosság mindennapi életterében fejt ki hatását (szoboravatás, utcanévadás, ünnepnapok kijelölése, rendszerének kitalálása stb.). Egy adott társadalom dönti el, milyen számú memóriakeretben kívánja feltüntetni emlékképeit és milyen célból. Ünnepek, évfordulók alkalmával egyfajta szabályosságot lehet adni az emlékezetnek, ciklikusságot, dinamizmust, strukturáltságot az életnek, s a kijelölt időpontok lehetőséget biztosítanak más közösségek tagjainak, hogy megismerkedjenek egy, az övéktől eltérő mikrotörténelemmel, ezen belül egy másik település jelenével. Az adott közösség fiatalabb generációjának képviselői pedig beleszocializálódnak közegükbe, sokkal mélyebben magukba szívják a szülőföld, a saját közeg és a hagyományok szeretetét, tiszteletét, mintha nem léteznének élő hagyományok.

Kozárdon fölmerült a kérdés 2002-ben, hogy milyen rendezvényt lehetne tartani, amikor a falunak már nincsenek élő hagyományai? A '90-es évektől szokásba jött a településeken az ún. „Falunap” megszervezése, a polgármester azonban tudatosan elvetette ezt a jól bevált szokást. Falunap ugyanis bárhol lehet, az ilyen jellegű

rendezvények programjai általában nem tartalmazznak a településre speciálisan jellemző vonásokat.

A népviselet vonzóereje sem kerülhetett szóba Kozárdon, mivel ott sosem volt olyan díszes népviselet, mint Hollókőn, Bujákon, Rimócon, Varsányban vagy Kazáron¹³.

Kozárd múltja, eredményei, „ékessége” a mezőgazdaságban keresendő, s így jelenkori szokásait a tradicionális falusi társadalom által kínált alapokon kellett felépítenie. Erre azonban nem lett volna lehetősége működő gazdaság nélkül. Amennyiben Kozárdnak nem lenne működő gazdasága, nem lennének működő rendezvényei sem. Működő gazdaság viszont nem alakulhatott volna ki megfelelő tapasztalat, kulturális tőke befektetése nélkül¹⁴. A gazdaság nemcsak hagyományos életformát, de munkahelyet is biztosít az itt élők számára. A több mint százhektáros területen integrált növénytermesztés folyik. A gyümölcsös, a mangalica sertéstelep, a vadgazdálkodás adta az ötletet a kezdetekben helyi jellegű, mára viszont országos szintűvé növekedett Almavirág Fesztivál elindításához. Később ehhez csatlakozott a többi rendezvénysorozat: nyáron művészeti hetet és Barackfesztivált rendeznek Kozárdon, ősszel a Magyar Ízek- Magyar Színek Gasztronómiai és Gyümölcsfesztivál fogadja az érdeklődő közönséget, valamint a vidám hangulatú szüreti multság maskarásokkal, táncosokkal, zenészekkel.

A turizmus egy speciális válfajának a kialakítására törekednek a kozárdiak, ez az agroturizmus. Mind a rendezvényeken, mind a helyi Vadvirág Étteremben speciális helyi jellegzetességekkel várják a vendégeket: mangalica termékekkel, helyben termelt ízletes gyümölcsökkel, sajtokkal, lekvárokkal, a helyi gazdák által pergetett mézzel, palóc étkekkel. A rendezvények megszervezésében, a megfelelő körülmények kialakításában a falu lakosai részt vesznek, sőt, társadalmi munkát, jótékonyági tevékenységeket is fől vállalnak az újabb és újabb projektek kivitelezésének sikerre vitele érdekében¹⁵.

A közösség összetartó erejét nem pusztán a fesztiválok erősítik. A polgármester asszony igyekszik minél több programot szervezni a falubeliek, illetve a Kozárdal egy körjegyzőségben lévő ecsegiek számára: angol nyelvtanfolyamot tartott Kozárdon egy egri nyelviskola, a Győri Színház társulata már többször előadott helybelieknek gyermekdarabokat, minden nyáron közös kiránduláson vesznek részt a szülők gyermekeikkel (sokaknak ez az egyetlen nyári élménye), az idei nyáron már kézműves tábort is szerveztek a környékbeli iparosok, iparművészek a két falu gyerekeinek.

Távlatok

Kozárd, a pozitív változásokból erőt merítve, újabb célokat tűzött ki maga elé. A közeli és távlati célok kivitelezéséhez a falunak azonban további összefogásra van szüksége. Összefogás alatt egyrészt a környező településekkel való együttműködés, másrészt a nemzetközi kapcsolatok ápolása értendő. Kozárdnak be kell kapcsolódnia a hasonló célkitűzéseket követő nemzetközi tendenciákba. A célok megvalósulásához a LEADER program ad megfelelő pénzügyi, támogatási alapot.

A LEADER az Európai Unió által kezdeményezett programok közé tartozik, s olyan területeket patronál, melyeket nem fednek le a tagállamok fejlesztési tervei, ugyanakkor fejlesztésük az Unió érdekében áll. Támogatja a nemzetek, a régiók közötti együttműködéseket, s a helyi szinten, az átfogó stratégiai célok érdekében

kidolgozott projekteket. Ösztönzi az együttműködést. A közösségek önszervező képességének javítása, életképes vidéki közösségek kialakítása, a vidéki élet- és munkalehetőségek javítása, a természeti adottságok gazdagítása, a gazdasági környezet megerősítése tartozik profiljába¹⁶. S valóban, érdemi támogatás csakis a helyi adottságok erősítésével képzelhető el, hogy a befektetett energiát a települések később visszaforgathassák, hasznosítani, illetve kamatoztatni legyenek képesek. Kozárd – a megyében egyedülállóan – olyan pályázatot dolgozott ki, hogy a LEADER Európában harmadik generációjában, a LEADER+-ban (2000-2006) támogatást nyert.

A kozárdiak a programon keresztül megismerkedtek olasz gazdákkal, kézművesekkel, eljutottak külföldre, amely egy hosszú távú szakmai és gazdasági együttműködés alapját teremtette meg. Például az idei Almavirág Fesztiválon a helyi lakosok mellett olasz gazdák is árulták termékeiket, ami újabb vonzerőt jelentett az érdeklődők számára.

A 2005-ös év óta a Dél-Cserhát tizenöt települését fogja egybe a LEADER Csoport, s a Palóc Út turisztikai egyesület, melynek alapítója Kozárd. 2007-es pályázatokban már tervezik a településeket összekötő erdei kiránduló útvonalak, tanösvények kialakítását. Ezek az útvonalak feltérképezhetővé tennék a helyi látványosságokat: az andezit kőbányát, az erdei kápolnát, s az ipolytarnócihoz hasonló jellegű kozárdi őseletek bemutatását.

A nemzetközi kapcsolatok több szempontból is jelentősek. „Itt járt a Dél-Afrikai, a Svéd és a Dán agrárminiszter, a Thaiföldi államtitkár, a Török Kormány szakember delegációja, dán, angol, ír, holland, német, olasz, francia, grúz és litván vidékek küldöttei. Közben mi is elvittük Kozárd hírére 2003-ban Spanyolországba a Vidéki Turizmus Konferenciára, 2004-ben Torinóba a Terra Madre (Anyaföld) vidék világtalálkozóra, 2005-ben a Linzi Adventi Vásárra, 2006-ban a bécsi Turizmus Konferenciára és a római Európai Ízei kiállításra. Ott voltunk az utazás kiállításokon, a 2005. évi OMÉK-on¹⁷, ahol a falufejlesztő munkáért vidékfejlesztési díjat kaptunk” – nyilatkozta Hajas Pálné.

A nemzetközi tapasztalatok tanulsága szerint Magyarországon is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a helyi termékek előállítására, népszerűsítésére. Olaszországban például a falvakban előállított süteményeket, szalámikat, gyümölcsöket már benzinkutakon is lehet kapni.

Emellett a fejlesztésekre nagyobb összegeket kellene fordítani. Kozárd nem működtet önálló intézményeket, az iskola, az óvoda közös fenntartású Ecseggel. A kozárdi gyerekeket iskolabusz szállítja Ecsegre és vissza, de még így is megterheli az éves költségvetést az intézményfenntartás.

A népszerűsítésben, a település távlati céljainak elérésében a tapasztalatcserén kívül fontos a propaganda tevékenység. A falu minden lehetőséget megragad, hogy bemutatkozhasson. Hirdet az Interneten, van önálló honlapja.

A falu nagy vonzereje a hat igényesen kialakított vendégházon kívül a Vadvirág Étterem¹⁸. A falusi turizmus „fájó pontja” a fogadó szemszögéből sokszor az, hogy „vándorolnia” kell a pihenésre vágyónak településről településre, amennyiben szeretne megreggelizni, megebédelni. Kozárdon az étterem kielégíti a vendégek igényeit, sőt, gasztronómiai különlegességeket kínál. Mellette vegyesbolt található.

A Vadvirág Étterem részt vett a „Torkos Csütörtök” programban, sokan pedig azért keresték fel a közelmúltban a települést, mert a Duna Televízió *Kóstoló* című reggeli műsorának helyt adott az étterem. Még Békéscsabáról is érkeztek a környékre kirándulók a televíziós műsornak köszönhetően, akik ebéd után ellátogattak Hollókőbe.

A falu programjait népszerűsíti a média segítségével. A HírTV, az RTL Klub, az M1, a Salgótarjáni és a Pásztói Televízió mind forgattak már Kozárdon, s a regionális rádiók műsorában, valamint a nyomtatott sajtóban szintén jelentek meg tudósítások a településsel kapcsolatosan.

A falu emellett a művészetek segítségével is rendszeresen bemutatkozik. A művészeti hetekre érkező képzőművészek megörökítik a kozárdi életet, az eseményeket, a környező táj szépségeit. A település középületeinek, közttereinek fényét olyan alkotók munkái emelik, mint Szurcsik József, aki a kápolna és a faluház nagytermének festményeit készítette, illetve Párkányi Raab Péter. A szobrászművész *Zenélő angyal* című kompozíciója látható a faluház teraszán¹⁹. A közelmúltban pedig a pásztói Athéné Irodalmi Kör számára hirdettek meg pályázatot *Az én falum* címmel, Kelemen Gábor Kozárdon született és nevelkedett író, újságíró emlékére, halálának 15. évfordulóján. Az irodalmi alkotásokat Kozárdon olvasták fel és a díjátadó gála is ott zajlott.

Kozárd, a magyarországi települések között példamutató eredményeket ért el: az infrastrukturális, a regionális fejlesztések terén, a falusi turizmus megszervezésében, a hagyományok és programok kialakításában. Az ott működő gazdaság munkahelyeket teremtett, ennek köszönhetően szinte teljes mértékben felszámolódtott a munkanélküliség Kozárdon. Így vált a hanyatló, elöregedő település „élő faluvá”. A távolabbi célok megvalósításához a falunak további támogatásra van szüksége. Ezek a célkitűzések a következők: a régi pincesor felújítása, Kozárd történetének megírása, irodalmi estek szervezése, a kézműves foglalkozások rendszeressé tétele, illetőleg a település melletti melegvizes forrás hasznosítása. A jelenlegi finanszírozási rendszer azonban továbbra is képtelen támogatni az aprófalvakat. Az EU Önerő Alap nagy segítségnek bizonyult a kis települések esetében, viszont szembe kell nézni a ténnyel, hogy jelenleg ugyanakkora önrészt fel kell mutatnia egy falunak egy beruházáshoz való támogatás elnyeréséhez, mint amekkorát igényel. A banki hitelek kamata nagyon magas, így sokszor lehetetlenné válik azok igénybe vétele. Olyan hitelrendszer kidolgozására lenne szükség, amely a kevés pénzzel rendelkező falvak számára is lehetőséget nyújtana arra, hogy a pályázati rendszerekben meghatározott feltételeket teljesíteni tudják. Emellett a települések minél szélesebb körű összefogása növelhetné a falvak fejlődését, eredményességét, sikerességét.

Jegyzetek

- ¹ A településfejlesztési politikai irányelveket az Országos Tervhivatal felügyelete alá tartozó Területfejlesztési Intézet dolgozta ki, amely a települések mintegy kétharmadát a „nem fejleszthető” kategóriába sorolta.
- ² Az elvándorlás mértéke nem tartott lépést az iparosodás ütemével.
- ³ Akik csak időszakosan tartózkodnak a településeken, nem járulnak hozzá annak fejlődéséhez, nem vesznek részt Kozárd mindennapi életében, s a falu támogatást sem igényelhet az ilyen típusú lakosok után az államtól a fejlesztésekre.

- 4 1990. évi LXX. Tv.
- 5 1996. évi XXI. Tv.
- 6 A munkanélküliek száma a mezőgazdasági termelés erőteljes visszaesésével, s a szövetkezeti rendszer felszámolásával még tovább gyarapodott.
- 7 2003: szemétszállítás, szelektív hulladékgyűjtés; 2006: csatornázás, szennyvíztisztító, faluház.
- 8 Korábban a falu egyetlen „gyülekezési helyének” a leromlott állapotban lévő italmérés számított.
- 9 Bár az elmúlt rendszer pártpolitikája jelentősen lecsökkentette a vallásgyakorlók számát – annak ellenére, hogy Palócföldön korábban nagyon jelentős volt a Mária-kultusz és a katolikus vallásgyakorlók száma magas – az idősebbek közül többen jártak imádkozni az ideiglenesen kialakított „kápolnába”. Kozárdnak ugyanis nincsen temploma, a legközelebbi római katolikus templom Ecsegen található.
- 10 Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág Kiadó, p. 19–20.
- 11 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, p. 136.
- 12 Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet...*, p. 143.
- 13 Kozárdi népviselet: rakott szoknya köténnyel, pruszlik-szerű felsőrész és egyszerű főkötő.
- 14 A gazdaság 1994 óta működik. Hajas Pálné korábban évekig élt külföldön, több országban férjével, aki a FAO (Food and Agricultural Organization of The United Nations, az ENSZ egyik legnagyobb szakosított szervezete: Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet) munkatársa volt, s mezőgazdasági szakemberként már akkor számtalan tapasztalatot gyűjtött a növénytermesztés és az agronómia területén.
- 15 Például az asszonyok süteményeket sütnek, árulják azokat, a bevételt pedig fölajánlják a falu számára.
- 16 Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium honlapja – részletes információk.
- 17 Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás.
- 18 Kozárdon jelenleg 78 szálláshely áll rendelkezésre az ide érkezők számára, amelyet a későbbiekben még bővíteni szeretnének, a régi iskola épületét ifjúsági szálláshellyé kívánják alakítani.
- 19 Párkányi 1995-ben végzett a Képzőművészeti Főiskolán, s az új Nemzeti Színház főhomlokzatának szobrai is az ő keze munkáját dicsérik. (*A kilenc műzsa.*)

Az idegenforgalom főbb tendenciái és egyes jellemzői Nógrád megyében, 1990-2005

E dolgozat folytatása a Palócföld 2007/3. számában – e sorok írójától – megjelent Palócország fölött borús az ég / Nógrád megye gazdasága, 1990-2005 c. tanulmányának, ezért itt a felvezető gondolataimat – az elemzés módszertanát, eszköz-rendszerét stb. nem ismételve – rövidre foghatom. Az idegenforgalom/turizmus¹ önálló tanulmányban való elemzése-kezelése jelzi a szerkesztőség és a szerző azon értékrendjét és meggyőződését, miszerint a megye ritka természeti adottságai, környezeti értékei tételezik és igénylik is az ágazat eddiginél szakszerűbb és hatékonyabb irányítását és szervezését. Reményeim szerint a létrehozandó és vázlatosan bemutatásra kerülő megyei turisztikai desztinációmenedzsment (TDM)² képes lehet erre.

Jó adottságok – elvesztett esélyek

Nógrád megye kedvező turisztikai adottságainak – többek között az üdülőkörzetek, a természetvédelmi területek, a történelmi nevezetességek, népművészeti és folklór hagyományok, a hollókői világörökség és az „európai diplomás” ipolytarnóci őslelet – kihasználtsága, gazdasági hasznosítása a tiszteletreméltó erőfeszítések ellenére sem érte el az elvárható szintet. Ez csak azt bizonyítja, hogy a kedvező terep, a viszonylag nívós kínálat önmagában az idegenforgalomban sem garantálja a sikert. Az elmúlt évtizedekben-években hiányzott a rendszerszemlélet, a szükséges marketing munka és szervezeti háttér. Ezek kialakítását a térségben való gondolkodás és az együttműködés hiánya is akadályozta. Nem a megye sajátja ez, „csak” tény, miként az is, hogy akadályt jelentett a döntéshozók és a szolgáltatató vállalkozások közti távolság, a nem megfelelő kommunikáció.³

Jó példa erre a következő „esettanulmány”. Salgótarján önkormányzatának 2001-ben kidolgozott koncepciója magában foglalja öt épület (a salgóbányai volt kaszinó, a Karancs- és a somoskői-bagókői kőbánya épülete, a rónabányai régi iskola, a salgótarjáni gyermektábor épülete) idegenforgalmi céloknak megfelelő átalakítását. Tartalmazza az utak és parkolók felújítását, kiépítését, gyalogos és kerékpárút létesítését is, a tóstrand fejlesztését és a téli sport feltételeinek javítását. A fejlesztést az önkormányzat több projektben tervezte elindítani, magántőke bevonásával és pályázati források igénybevételeivel. A fejlesztési elképzelés bekerült azon 25 régiós projekt közé, amelyek elérhetővé váltak a befektetők számára. Ennek ellenére mindössze egy (!) konkrét projekt – a kaszinó-épület hasznosításának – kidolgozására került sor, ami azonban a 2004-ben ROP forrásra benyújtott pályázatra nem kapott támogatást. Hat év, öt kiemelt projekt, nulla megvalósulás. Tipikus példája annak, hogyan húzódott, maradt el a vállalkozói és az együttműködési készség hiánya miatt sok-sok jó elképzelés, hogyan veszték el a fejlesztés-fejlődés esélyei.⁴

Turizmus-szervezés avagy szervezett turizmus

Ezért is lenne fontos szerepe és jelentősége a tudatos, szakszerű és szervezett munkának, a turisztikai marketingnek. Erről a szakembert, a Salgótarjáni Tourinform Iroda vezetőjét, Parditka Magdolnát kérdeztem.⁵

– Irodánk 2001. év végén Salgótarján város és Nógrád megye önkormányzata közös fenntartásában kezdte meg működését. 2006-tól azonban már csak a városi önkormányzat támogatását élvezzük. Működési rendünk – a névhasználati jogból következően – Magyar Turizmus Zrt. által meghatározott. Hárman négy világnyelven is tájékoztatást adunk a szállás- és vendéglátó-helyekről, a közlekedésről, programokról, látnivalókról, szolgáltatásokról. Ingyenes turisztikai kiadványokkal látjuk el vendégeinket, akik térképeket, útikönyveket, turisztikai kártyákat, képeslapokat is vásárolhatnak nálunk.

– *Jellemezné röviden térségi szerepüket?*

– Jelenleg a megye 39 településén – köztük négy városában – félszáznál is több szállásadóval vagyunk kapcsolatban. A rendezvényekre való kitelepüléseknél az utóbbiakat preferáljuk, de folyamatosan jelen vagyunk adatgyűjtő területünkön kívüli településeken is. Információkat gyűjtünk és továbbítunk turistáknak és a helyi lakosság részére a fentiekén túl még a múzeumokról, aktív turizmusról, természeti értékekről is tájékoztatást adunk. Sajnálatos, hogy sok kistelepülésen nem igényelnek „kiajánlást” a vendégfogadó vállalkozók. Így ők nem kerülnek be a szervezett turizmus vérkeringésébe. Az együttműködési készség hiányát azonban nem csak a magánszállásadóknál tapasztaljuk. A továbbfejlődés akadálya a szállásadók jó részénél az internet-kapcsolat és az idegen-nyelvismeret hiánya is.

– *Ha Tourinform, akkor marketing is?*

– Igen, az előbbieket mellett jelentős turisztikai marketing tevékenységet is végzünk. Szervezzük Salgótarján város megjelenését az országos kiállításokon, rendezvényeken, foglalkozunk pályázatírással, kiadványszerkesztéssel, szakmai tanulmányutak szervezésével, segítjük a programgazdák munkáját. Marketing tevékenységünkkel elsősorban városunk értékeinek köztudatba emeléséért munkálkodunk. Célunk, hogy – a helyi lakosság és a turisták igényeire is figyelemmel – vonzóvá varázsoljuk Salgótarját.

Parditka Magdolna elmondta: szerinte nem megfelelő még az idegenforgalmi infrastruktúra színvonala, ami nemcsak a fejlesztési források elégtelenségére vezethető vissza. Nagyon kevés a megyében a minőségi igényeket kielégítő szálloda, talán csak néhány kastélyszálló (Szirák, Erdőtarcsa) és a felújított Salgó Hotel komfortosabb. Ugyanakkor – mint említette – reményekre jogosító, hogy Salgótarján hosszú távú tervei között már kiemelt szerepet kap a minőségi szálláshelyfejlesztés.

Ez még odébb van, mondhatnánk, ezért is – mintegy alapvetésként – figyeljük Becsó Zsolt, a megyei közgyűlés elnökének⁶ értékelését.

– *Elnök úr! Hogyan látja – a '90-es évekre is visszatekintve – a megye idegenforgalmának helyzetét?*

– Az egész időszak reális értékelésére itt nincs mód. Azt mondhatom, a '90-es évek közepétől voltak előremutató kezdeményezések. Megnyilvánult egy összefogás a turizmus-szakma képviselői között: 1996-ban létrejött a Turisztikai Egyesület Nógrádért (TUN), amelynek első elnöke voltam. 2001-ben létrehoztuk a megyei-városi Tourinform irodát. A közművelődési intézet tevékenysége kibővült a turisztikai

feladatkörrel. Ismét szereplői lettünk az UTAZÁS kiállításnak. A turisztikai célelőirányzatból sok programot támogattunk, a megyei területfejlesztési tanács forrásokat biztosított az idegenforgalmi fejlesztésekhez. Fontos lépéseink a trendet nem fordíthatták meg, de elindítottak egy pozitív gondolkodást a turizmus szerepéről és jelentőségéről. Úgy látom, hogy az elmúlt négy évben ez a fajta mentalitás megakadt. Ugyanakkor a tradicionális megyei nagyrendezvények mellett több jó színvonalú program jelent meg, így például a bánki jazzfesztivál, a bokori traktor majális, a kozárdi almafesztivál, a rétsági és bátonyterenyei repülőnap és más hagyományörző és újszerű rendezvény. Az más kérdés, hogy ezek nem fűződnek fel egy láncra. Lokálisan akár több ezer embert is vonz egy-egy nagyobb rendezvény, de ebből a megye egyelőre nem igazán profitál.

Vendégforgalom – bántó „bojkottal”

A vendégforgalom alakulását érdemes visszamenőleg hosszabb időszakra is górcső alá venni. Ugyanis az elmúlt évtizedek gazdasági és politikai változásai az átlagostól is erőteljesebben hatottak Nógrád idegenforgalmára. A külső hatásokra és a megyei változásokra (recesszióra, tőkeszegénységre) is érzékenyen reagáló vendégforgalom jellemzője az egyes évek közötti jelentős eltérés, a pulzáló idősor. Jól érzékeltetik ezt az 1970–1989 közötti időszak kereskedelmi szálláshely adatainak szélsőértékei. 1970-ben (42875 fő) volt a legkevesebb, 1987-ben a legtöbb (80940 fő) fizetővendég a megyében. Az 1970-es évekig gyerekcipőben járó idegenforgalom a '80-as évek közepére-végére – a külföldiek gyors növekedésének következtében – dinamizálódott. Közrejátszott ebben a „puha diktatúra” és a „legvidámabb barakk” országának viszonylag jó imágója éppúgy, mint a '80-as évek közepétől a „rendszerelváltó hangulat”, amelyek érdekessé tették hazánkat és megyénket is, kíváncsivá a külföldieket. Ennek megfelelően az 1970–1989 között rendelkezésre álló éves adatokból számított vendégátlag magas (66156 fő), ezen belül a külföldieké (17467 fő) az összes vendégforgalom 26,4%-a, ami országos összehasonlításban is jónak mondható.

A rendszerváltás utáni években jelentősen visszaesik, ám kevésbé hullámzik a vendégforgalom. Már az 1990–2005 közötti időszak szélsőértékei: 2005-ben (47519 fő), illetve 1994-ben (62738 fő) is jelzik a kiegyenlítődést, az átlag pedig (56340 fő) a hanyatlást. Drámai csökkenést jelez a külföldiek vendégforgalma, az éves átlag 6115 fője az előző időszak átlagának mindössze 35(!)%-a. Ennek fő oka: a volt szocialista országokból elmaradó vendégcsereg, amely a fejlett európai országok határainak megnyitásával mintha bántó módon bojkottálná megyénket. Számuk 1990–1997 között 17,4 ezer főről 4,1 ezerre, 13,3 ezer fővel zuhant vissza. Összetevője volt ennek a '90-es évek előtti magas bázis, a következő évtized árnövekedése, a fizetőképesség jelentős csökkenése és a nemzetközi csereüldötetés megszűnése is.

A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma

MEGNEVEZÉS	1990	2005	INDEX:1990 = 100,0
Szoba	821	982	119,6
Férőhely	3198	4092	128,0
Vendég	57258	47519	83,0
Ebből: külföldi	17407	3674	21,1
Vendégéjszaka	202170	106530	52,7
Ebből: külföldiek	35519	10061	28,3
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	3,5	2,2	62,9
Ezen belül: külföldiek	2,0	2,7	135,0

Forrás: NÓGRÁD MEGYE STATISZTIKAI ÉVKÖNYV. KSH Nógrád Megyei Igazgatósága, 1995; NÓGRÁD MEGYE STATISZTIKAI ÉVKÖNYV. KSH Miskolci Igazgatósága, Salgótarjáni Képviselőtestület, 2005.

A fenti táblázat ellentétes tendenciája szembevetendő: a szálláshely kapacitás (szobák és férőhelyek száma is) nőtt, miközben – egy kivétellel – a vendégforgalom minden mutatója csökkent.

2000 után: stagnáló vendéglétszám

A KSH 1998. évi statisztikájában (megyei évkönyvében) jelent meg először a magán-szálláshelyek – fizetővendég-szolgálat és falusi szállásadás – vendégforgalma. Ez évtől realitásabb kép alakítható ki a megye teljes, fizetős vendégforgalmának alakulásáról. A 2000–2005 közötti időszakot aggregáltan vizsgálva az alábbi képet kapjuk.

A kereskedelmi- és magán-szálláshelyek együttes forgalma

MEGNEVEZÉS	2000	2005	INDEX: 2000 = 100,0
Szoba	1077	1193	110,8
Férőhely	5180	5465	105,5
Vendég	59262	59013	99,6
Ebből: külföldi	4098	7922	193,3
Vendégéjszaka	186557	130510	70,0
Ebből: külföldiek	15769	15332	97,2
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	3,1	2,2	71,0
Ezen belül: külföldiek	3,8	1,9	50,0

Forrás: NÓGRÁD MEGYE STATISZTIKAI ÉVKÖNYV. KSH Nógrád Megyei Igazgatósága, 2000; NÓGRÁD MEGYE STATISZTIKAI ÉVKÖNYV. KSH Miskolci Igazgatósága, Salgótarjáni Képviselőtestület, 2005.

A szobák és férőhelyek száma ez időszakban is nőtt, szállástípusonként azonban – ami itt nem jelenik meg – differenciáltan alakult. A 2001 (nem 2000!) és 2006. évi adatok alapján: a szállodák száma 6-ról 10-re, a magán-szállásadóké 92-ről 211-re nőtt, ami igazán örvendetes. Nem így a többi szállástípusé (panzió, turista-szállás, ifjúsági szálló, kemping), amelyek mindegyikének száma – az üdülőházak

kivételével – csökkent. A kapacitás-kihasználtság adatai (szoba: 17,0%, férőhely 11,5%) nem mértékadóak, minthogy aligha valóságok, feltehetően nem a KSH-nak, inkább az adatközlőknek „köszönhetően”.

Ellentétes a belföldi és külföldi vendégek számának alakulása. Az előbbieké 7,4%-kal csökkent, amelynek döntő oka a korábban mobil középréteg életkörülményeinek romlása, a fizetőképes kereslet csökkenése. Ugyanakkor a külföldi vendégek számának közel duplájára való növekedése örvendetes. 2005-ben az összes külföldi szállodai vendég (1835 fő) 38,4%-a (705 fő) német, 9,2%-a (169 fő) francia, 7,9%-a (145 fő) osztrák volt. Az egyéb szálláshelyek vendégei (1839 fő) között is a németek aránya volt a legmagasabb, 28,2% (519 fő).⁷

Az idegenforgalom eloszlása

Az idegenforgalom jövőjének tervezése, a desztinációs menedzsment(ek) kialakítása szempontjából is fontos ismérv az idegenforgalmi-kapacitás és vendégkör eloszlása. 2004-ben az összes kereskedelmi vendéglátóhely (1088) 53,6%-a városokban volt, utóbbiak közül a legtöbb (265), 24,4% Salgótarjában. Az összes kereskedelmi férőhely (3946) 62,2%-a volt a városokban. A megyeszékhely részesedése kiemelkedő (1849 férőhely), a megyei férőhelyek 46,7%-a. Az összes szállodai férőhely 41,4%-a található Salgótarjában. Ugyanitt az 1000 lakosra jutó szálláshelyek száma 43, a városok átlagának (26) 1,7-szerese, a megyei átlagnak (18) pedig több mint két és félszerese. Ezek alapján is megállapítható, hogy Nógrád megye idegenforgalma meglehetősen koncentrált: Salgótarján-centrikus.⁸

Az üdülőkörzetekbe tartozó nógrádi települések összes vendégforgalma 2000 és 2005 között a szint közelében maradt (99,5%), ezen belül a belföldiek száma csökkent, míg a külföldieké a duplájára (193,3%) növekedett.⁹ 2005-ben az összes vendég számának (58955 fő) megoszlása (2000-hez képest némi módosulással) a következő volt: Dunakanyar: 12,5%, Mátra-Bükk: 12,1; Cserhát- és környéke: 75,4%. Az utóbbi települések közül a legtöbb vendég Salgótarjában (21315) és Hollókőben (5117) fordult meg; az összes vendég 36,2-, illetve 8,7%-a. Az adatok alapján ez a két település (vagy közülük az egyik) lehet a megye desztináció-menedzsmentjének „székhelye”. A megye idegenforgalma időben is koncentrált: a vizsgált időszakban a legtöbb vendég június, július, augusztus hónapban szállt meg a megye kereskedelmi szálláshelyein.

Fejlődő falusi turizmus

Ellentétesen alakult a kereskedelmi és a magán szálláshelyek forgalma is, minthogy az előbbieké csökkent, az utóbbiaké gyors ütemben növekedett.

A magán szálláshelyeken belül a fizetővendéglátás forgalma „csak” 71%-kal nőtt, a falusi szállásadásé pedig szinte viharos gyorsasággal. Az utóbbinak további mutatóit is érdemes szemügyre venni.

Falusi szállásadás

MEGNEVEZÉS	2000	2005	INDEX: 2000 = 100,0
Szállásadó	71	180	253,5
Szoba	164	398	242,7
Férőhely	477	1201	251,8
Vendég	3257	10452	320,9
Ebből: külföldi	377	4177	1108,0
Vendégéjszaka	19927	19852	99,6
Ebből: külföldiek	1973	4759	241,2
Átlagos tartózkodási idő, éjszaka	6,1	1,9	31,1
Ezen belül: külföldiek	5,2	1,1	21,2

Forrás: Forrás: mint fentebb.

Amint az látható, 2000–2005 között a szállásadók, a szobák és a férőhelyek száma is mintegy két és félszeresére növekedett. Az említett időszakban több mint háromszorosára nőtt a falusi szálláshelyeken megforduló vendégek száma, és 2005-ben ez már jóval több, mint 10 ezerre rúgott. Hab a tortán: a külföldi vendégek is kezdik újra felfedezni gyönyörű tájainkat, természeti szépségeinket. A külföldről érkezők száma több mint 11-szeresére(!) duzzadt. Mindez elsősorban a tehetséges, fejlődőképes, főleg fiatal nógrádi vállalkozóknak köszönhető, akik egyre igényesebb kínálattal állnak vendégeik rendelkezésére. Nem csak a szállás komfortját, hanem a szervezett programok mind gazdagabb palettáját is tekintve – a kerékpározástól kezdve, a lovagláson keresztül a horgászásig bezárólag.

Új szlogen: Nógrád, a varázslatos világ

– *A statisztikai adatok a múlt és a jelen valóságának megjelenítői, a jövő alapozásának eszközei. Hogy melyek az idegenforgalom céljai, feladatai, a megvalósítás formái Nógrádban, arról ismét Becsó Zsoltot kérdeztük.*¹⁰

– Az elkövetkezendő időszak feladatait három, egymással összefüggő síkon lehet megragadni. Az egyik – a legnagyobb kihívás – a csírájában létező, több helyen lassan már tradicionálisnak tekinthető rendezvények felfűzése egy olyan láncra, amelynek eredményeképpen a célcsoportot jobban elérő marketing stratégiát tudunk megalkotni. Ez egyelőre a szlogen szintjén: Nógrád, a varázslatos világ. Ebben a marketingcsomagban kívánjuk megjeleníteni gyönyörű természeti-táji környezetünket, egyéb értékeinket, rendezvényeinket és kreativitásunkat is. Kulcsmomentum lesz, hogy a szlogent milyen tartalommal tudjuk megtölteni. A korábbi belterjes megközelítést fel kell, hogy váltsa egy kifelé irányuló, a régióba átnyúló és az országhatáron is túlmutató marketingstratégia, benne egy nógrádi, illetve palóc-identitás építése.

– *Amely aligha lehet csak a megyei közgyűlés idegenforgalommal kapcsolatos feladatait ellátó referens kompetenciája.*

– Nyilvánvalóan. A szervezeti formát is meg kell találni, ami nem lehet más, mint a turisztikai desztináció-menedzsment. Most még abban a stádiumban vagyunk, amikor regionális szintű a szerveződés, és amelyben a megyénkből a Hollókő-Szécsény-Ipolytarnóc tengely jelenik meg. Nekem azonban az a határozott szakmai véleményem, nem lehet ezt így leszűkíteni. Nógrádban egy, az egész megyére

kiterjedő TDM-re van szükség, amelynek központjaként Hollókő funkcionálhat. Ugyanis jelenleg megyénk igazán értékes turisztikai terméke Hollókő. Évente 120–130 ezer látogatója van, amelynek 20%-a amerikai és japán turista. Ezért – mintegy a második síkon – Hollókő komplex fejlesztése kulcsfeladat. Ezen jelenleg is gőzerővel dolgozunk. A látványtervek rövidesen elkészülnek. Reményeink szerint a vállalkozói tőke oldaláról lesz arra is készség és lehetőség, hogy Hollókőn egy négycsillagos wellness hotel – nem gyógyszállóra gondolok! – kerüljön megépítésre. Jelen helyzetben azért létszükséglet a hollókői fejlesztés, mert a tranzit-turizmus dominál: megérkeznek a turisták és 2-3 órát eltöltenek, aztán mennek tovább. Nekünk pedig az lenne az érdekünk, hogy akár több éjszakát is itt maradjanak, nemcsak Hollókőn, de bárhol a megyén belül.

– Bizony, hiszen a vendégéjszakák száma és az átlagos itt tartózkodási idő csökkent az elmúlt években, alacsony a szálláshely-kihasználtság is.

– Ezek statisztikai adatok, amelyek torzíthatnak. Ugyanis például, ha csak 10-20% között lenne szállodáink, panzióink kihasználtsága – mint az a statisztikában szerepel –, akkor régen megbuktak volna. Ennél jobb a helyzet. De nem annyira jó, mint amennyire lehetne. Lényegesebb azonban – és itt is felhívom az önkormányzatok figyelmét –, hogy az idegenforgalmi adó minden 1 forintja mellé a központi költségvetés 2 forint támogatást biztosít. Ha a turistaköltésből származó bevételt az önkormányzatok nem elsősorban az általános működésre fordítanák, hanem a turizmus fejlesztésére, régen lényegesen jobb helyzetben lennénk.

A kommunikáció kiterjesztett szárnyai

– A desztinációs menedzsment – amelynek kialakítása támogatott – összefogja a turisztikai vállalkozásban érdekelteket és ún. brand-építést végez. Vagyis kialakítja az egész térség arculatát, komplex marketing-stratégiáját, egységesítve részt vesz kiállításokon, vásárokon, képzéseket szervez, honlapot és kiadványokat készít(tet), mindent végez, ami a térség megjelenítését, eladhatóságát szolgálja. A TDM professzionális, nem bürokratikus szervezet, és jó, ha valamilyen gazdasági-társasági formában működik. Méghozzá úgy, hogy például Szécsény és más település lehet komplementer-desztináció, de a központ Hollókő kell legyen. Utóbbit Ipolytarnóc értékelheti fel igazán, nem elsősorban csak az őrslelet miatt, hanem azért, mert reményeink szerint a szlovák oldalon jelentős gyógy-termál fejlesztés valósulhat meg.

– Szálláshelyek létrehozása azonban nem feladata az önkormányzatoknak.

– Nem. Ezért is el kell érniük – még a második síkhoz tartozóan –, hogy a befektetői tevékenység megélénküljön, a vállalkozó építsen szállodát. Viszont a mi feladatunk, hogy Nógrád megítélését javítsuk, felkeltsük az érdeklődést, hogy egyre többen keressék fel a megyét a rendezvényeken, a kulturális-történelmi tradíciókon, a palóc hagyományokon, a megyéhez kapcsolódó hírneves embereken keresztül, Madáchtól Bánki Donáton át id. Szabó Istvánig. Fontos, hogy a potenciális befektetők ráérezzenek, érdemes itt jelentős beruházásokat végrehajtani. Ezért üdvözlöm például a Salgó Hotel korszerűsítését, amelytől magasabb komfortfokozatúvá vált a szolgáltatás. A bánki Tó Motel felújítása során egy kis wellness szállodát alakítottak ki. A lehetőség adott a Sziráki Kastély Szálloda esetében és Bercelen is. Vannak jó kezdeményezések Kozárdon, Berkenyén, Ipolytarnócon...

Ezeket a fejlesztéseket kell intenzifikálni, amire a Regionális Fejlesztési Tanács által kiírt pályázatok a későbbiekben lehetőséget is adnak.

– *Régiós és főleg országos összehasonlításban nem dicsekedhetiünk.*

– Egyelőre. Nincs négycsillagos szállodánk, wellness hotelünk. A három legfontosabb turisztikai termék – gyógy- és termálturizmus, a bor- és konferenciaturizmus – még elkerül bennünket. Ugyanakkor erős potenciál van bennünk, hiszen a fentiekhez hozzátehetem még a salgótarjáni Tó-strand komplex fejlesztését, a Kemping sport-rekreációs központtá történő átalakítását. Vannak elképzelések a Karancs Szálló – amely nem maradhat a Fő tér torzója – hasznosítására is. Nagyobb rugalmasságra van szükség, hiszen mindenképpen megoldást kell találni, városesztétikai szempontok miatt is.

– *A harmadik síkon megjelenő feladatok?*

– Mint mondtam, ezek nagyon szorosan összefüggenek. Tehát az elképzeléseinkben ott van a rendezvények láncra-fűzése, ehhez kapcsolódóan egy professzionális marketing szervezet, a desztináció-menedzsment létrehozása, a vállalkozói szféra mobilizálása és bevonása, és végül – amit így még nem említettem – egy nagyon erős termékfejlesztés. Utóbbi alatt értem egyrészt a meglévő szálláshelyek bővítését, felújítását, komfortfokozatának javítását, másrészt a már sorolt fenti fejlesztéseket, Hollókő zászlóshajójával az élen. Így lehet a mai elképzeléseink szerinti turisztikai csomagot röviden összegezni.

– *Végezetül: készül a megyei önkormányzat kommunikációs stratégiája is, amely kapcsolódhat a turizmus fejlesztéséhez.*

– Feltétlenül. E koncepciónk szerint – és többek között – az ország különböző pontjain médiafelületeket vásárolunk. Roadshowt szervezünk minden régióban értékeinek bemutatására, ahová meghívjuk az ott élő, Nógrádból elszármazottakat is. Célterületünk az Alföld, hiszen a síkvidéken élő ember számára jelenthetnek igazi kuriózumot természeti tájaink, oxigént lehelő hegyeink. Egzakt szegmentációt hajtunk végre, mert nem tudunk mindenkit megszólítani, hogy Nógrád vár Rád! Pontosan be kell lőni azt a célcsoportot, amit el akarunk érni. Látnunk és láttatnunk kell hogy milyen adottságokkal, szolgáltatási színvonallal, vonzerővel rendelkezünk. Hihetetlen értékek vannak ebben a kis megyében! Ezeket – üzenem a *Palócföld* olvasóin keresztül mindenkinek – ki fogjuk használni a megyében élők javára-örömére!

Összefoglalás helyett

Mit lehet még ehhez hozzáfűzni? Annyit mindenképpen, hogy reményeim szerint azt talán sikerült érzékeltetni, hogy Nógrád idegenforgalmának színvonala – miként utal erre hektikus vendégforgalma, és a szervezeti háttér változása – mennyire egyenetlen (volt). Az 1990-es évek közepén elindult pozitív irányú változások, jó kezdeményezések, a marketing mobilizáló hatása – amelyekben többek között a „Nógrád vár rád!” telitalálat értékű szlogenje országosan is ismertté vált, és amelynek révén a megye is bekerült a hazai turizmus tudatába – nem folytatódott a várt módon, lendülete – különböző, fentebb jelzett okok és összetevők miatt – megtört. A vendégforgalom a kívánatosnál koncentráltabb és szezonálisabb volt és maradt. A klasszikus turisták aránya a mai napig alacsony. Jellemző a tranzitforgalom. Kevés a tudatosan kialakított és menedzselt idegenforgalmi termék. Nem javult, ellenkezőleg – a szerintem átgondolatlan, mai napig tartó intézményintegrációk

közepette – beszűkült a szervezeti háttér... Ezért is meggyőződésem, hogy a Nógrád megyei turizmus jövőbeli fejlődése szempontjából döntő jelentőségű az ágazat intézményrendszerének és irányításának javítása. A középszintű és helyi, települési közérdekű feladatok ellátása, a szereplők közötti koordinációval és együttműködéssel történő megvalósítása, a marketing eszközeinek alkalmazása – ahogy azt más idegenforgalomban jóval előttünk járó megyék is teszik – fokozhatja a térség idegenforgalmi vonzerejét. A piac által is diktált szükségszerűség kell, hogy rákényszerítse az idegenforgalomban érdekeltet a tudatos összefogásra, adottságaik és lehetőségeik együttes kihasználására, közös szervezetek létrehozására és komplex termékfejlesztésre, ezen keresztül a kínálat bővítésére, minőségének javítására.¹¹ Csak így – a megyei közgyűlés elnöke által fentebb kifejtett elképzelések maradéktalan megvalósításával – lehet esély arra, hogy Nógrád valós vonzerői az idegenforgalom hazai piacán versenyképes turisztikai terméké váljanak. Csak ennek eredményeként nőhet a látogatottság, a tartózkodási idő, a turizmusból származó bevétel. Mindez elősegítené a munkahelyteremtést, a foglalkoztatás növelését és a népességmegtartó-képesség javulását. Többet aligha kívánhatnánk.

Jegyzetek

- ¹ Az idegenforgalom/turizmus kifejezéseket, az előbbi tágabb – gazdasági ágazatként való, intézményrendszert is magában foglaló értelmezése mellett – dolgozatomban többnyire szinonimaként használom.
- ² A desztináció fogalmi jelentése: turisztikai attrakciókkal, intézményekkel, szolgáltatásokkal bíró hely, amit a turista vagy egy turistacsoport látogatásra kiválaszt, és amit a turisztikai kínálati oldal piacra visz, értékesít. (dr. Piskóti István: *Desztinációmenedzsment lépésről lépésre*. Miskolci Egyetem Marketing Intézet. Kézirat, 3. o.) A TDM később praktikusán is kifejtésre kerül.
- ³ Detrich Balázs (2006): *Zala turizmusa*. COMITATUS 7-8. sz., 57. o.
- ⁴ dr. Baráthi Ottó (2006): *Egy évtized Salgótarján város gazdasági, társadalmi életében*. Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata, 34. o.
- ⁵ A szöveg egy hosszabb beszélgetés – terjedelmi korlátok miatt lényegére rövidített – interjúalannyal egyeztetett része.
- ⁶ Becsó Zsolt, országgyűlési képviselő, 1994–1998 között a Nógrád Megyei Közgyűlés alelnöke, 1998–2002 között és a jelen választási ciklusban elnöke. Egyben – és többek között – a Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács elnöke is. Civil szakképzettsége: marketing szakos közgazdász. A szöveg a 2007. július 27-i beszélgetés hangfelvétel után készült, lényegére rövidített, szerkesztett, az interjúalany által jóváhagyott bevezető része.
- ⁷ *Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2005*. KSH Miskolci Igazgatósága, Salgótarjáni Képviselő, 238. o.
- ⁸ *Helyzetkép a régió városairól*. Észak-Magyarország KSH Miskolci Igazgatósága, 2005; illetve *Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2005*, KSH Miskolci Igazgatósága, Salgótarjáni Képviselő, 2005.
- ⁹ *Nógrád Megye Statisztikai Évkönyvei, 2000, illetve 2005*.
- ¹⁰ Lásd. 6. jegyzet.
- ¹¹ Varga Zoltán (2006): *Vas megye gazdasága, a fejlődés főbb irányjai*. COMITATUS 3. sz., 16. o.

Kincsó

Valamelyik beás cigány-nyelvjárásban Kincsó olyasmit jelent, mint a magyarban az Antal név becézett változata. Tóni, Tónika, Toncsi.

Kincsó ragyogó szemű hatéves óvodás. Ha köhögős, és rossz beteg-napja van, az óvoda helyett barátaival az utcán, az árok mentén játszik.

– Gádzsó – mondja a képembe –, te ki vagy itten? Mit keresel a mi utcánkban?

A gádzsó az ő szóhasználatában is ugyanazt jelenti, mint szülei, nagyszülei szavajárásában: idegen, nem közülünk való, nem cigány.

Kincsó anyai nagyanyja tizenegy gyereket szült, és egytől egyig mind felnevelte őket jó egészségben. Férje, Papa, az üstkalapálásba belesüketült nagyapa úgy tekinthet végig a városszéli Lavotta utcán, mint a király szokott a kedves birodalmára nézni. Ha van a csupa új ház, széles utcában három tucat nagy ház, közülük tizenkettőben bizonyosan az ő gyerekei, unokái élnek.

Kincsó azt mondja:

– Gádzsó, a mi házuk ott van lejjebb arrébb, látod, az a sárga ház. Gyere, menjünk oda.

Odamegyek vele. Kincsó átugrik a házuk előtti széles árkon, és beszalad a világoskékre festett házukba.

– Hozom a labdát! – kiált vissza határozottan, s mikor visszaér a labdával melém, úgy fogja meg a kezem, mint egy régi jó barát. – Most pedig, te gádzsó, focizni fogsz velem.

A piros pöttyös gumilabdát melléhez szorítja, és kacagva mutat meg apai nagypapjának, aki ott parkol éppen, ahova a labda gurul, s egy rozzant vén Zsiguli kormányos mellől mosolyog vissza a váratlan vendégre. Ő legalább húsz esztendővel fiatalabb őszöreg nagyapa, mint az utca legnagyobb, legszebb házában élő üstfoltozó öregember, aki vénségére alig hall meg valamit a tömérdek gyerek, unoka beszédéből, kiáltásaiból. Azt a panaszárdatot se igen hallotta, amit felnőtt lányai és menyei zúdítottak a gádzsóra, miközben a nagypapa szalonnázott, s Kincsó éppen focizni ráncigálta a vendéget. Az üstfoltozó öregember és tizenegy gyereket szült felesége mellett a nagy házban a legfiatalabb leányuk él ott férjével és három gyermekével, de Kincsó is úgy jön-megy kedvenc unokaként a tágas lakásban, mint aki a leghatározottabban otthon érzi magát szalonnázó nagyapja asztala körül.

– Gádzsó! Tudnál cigányul beszélni? – kérdezi Kincsó. – Mert a másik mamám nem érti nagyon jól a gádzsók beszédét.

– Nem tudnék – mondom kicsit szomorúan.

– Pedig a másik mamával beszélgetni kell, mert már süti a húst neked ebédre – kacag a fiúcska, és széles, már-már mongolos arca belepirul az árokugrálásba.

Nézem a fiúcskát, aki percek alatt barátjává fogadott, és töprengve megpróbálom elképzelni, hogyan, miképpen lehet ez a gyerek nagyon-nagyon rossz az óvodában, hogy szinte minden nap a sarokba kell állítani egy-egy fél órára.

– Állj be a sarokba, Kincsó! – mordul rá az óvónő. – És szagold a büdöset!

A büdös nem más, mint a kis kuka, a szemétkosár. Kincsó szagolja a kukát, és megint, és újra sírva jön haza az óvodából, mert társai előtt nagyon-nagyon szégyelli, hogy majd mindig csak ő áll a sarokban, mindig ő szagolja a büdöset, a zsúfolásig megtelt szemétkosarat.

– Hallod, hogy dudálnak az eszementek? – mutat Kincsó a közeli utcasarokra, ahol két öregecske piros autó zárja el az utat egy vadonatúj, hófehér Opel kombi előtt. A két piros autó vezetője két irányból érkezett az útkereszteződésbe, megálltak egymás mellett, hogy a jó haverok a kormány mellől, a nyitott ablaknál tudjanak beszélgetni. Az Opelnek útjában vannak. Néhány másodpercnyi türelmes, udvarias várakozás után az Opeles dudál egyet. A két piros autós cigány kamasz fiú válaszul visszadudál, és beszélgetnek tovább. Erre az Opeles pilóta dühbe gurul, és vadul, harsányan nyomni kezdi a dudát. A két, piros autóban ülő fiú nemkülönben. A három, éles hangú autó túlkölése, fülsiketítő zaj, betölti a Lavotta utcát és a közeli Diófa utcát is. Kincsó füleire szorítja két tenyerét, majd mutatóujjával a halántékára mutogatva tudatja, hogy dilisnek tartja a dudáló autósokat. Dilisek lennének ők is? – tűnődök, míg végül meglódul, elindul a két haver kocsija, szabad utat kap az Opel, elül a kürtölés zaja. Már közletről nézhetem a Kincsó mellé érkező cigány fiú-nagybácsi széles mosolyát. Ő is Kincsó házába jön haza. Kincsó panaszkodik rá:

– Ez soha nem focizik velem, pedig ebben a házban ez az egyetlen nagybátyám van, a sok lánytestvér mellett. Folyton csak a kocsiját bögeti, mama nem győzi neki benzinre adni a pénzt. Tiszta dilis az én bátyókám... A tizenegy gyermeket felnevelő nagymama is szóba hozta a diliséget.

– Nézze meg, úgy néz ki az én lányom, mint aki dilis-fogyatékos volna? – rángatja elém háromgyerekes széparcú nagyleányát. – Egészséges ez, mint a makk. De mégis ottan járatták őt iskolába kisleányka korában, ahol ő hét-nyóc esztendő alatt csak annyit tudott megtanulni, hogy mostan húsz éves korában le tudja írni a nevét. Most már az ő legnagyobb gyereke is iskolás lett, ugyanabba a fogyatékos iskolába jár, igen nehezen tanul, hogyan fog néki a jó anyuka segíteni? Sehogyan. Vagy ugyanúgy sehogyan, mint Kincsó unokám édesanyja, aki szintén nyolc osztályt végzett, és mégse tud elolvasni semmit, még szótagolva se. Kincsóknak se fog tudni senki segíteni, ha jövőre az iskolába kerül. Mi lesz ebből? Ugyan mi lenne! Kincsót is átlökdösik majd a butasága miatt a valódi fogyatékosok-dilisek közé, hogy tizenöt éves korára ő is olyan hetedik-es-nyolcadikos legyen, aki semmire meg nincsen tanítva. Hogyan fog szakmát tanulni? Hogyan lesz belőle buszsofőr, ahogyan a gyerek lenni szeretne?

Kincsó barátomtól nem nagyon merem megkérdezni, hogy tényleg, valóban a buszsofőrség lenne szíve vágya. Inkább szó nélkül megyek vele focizni a térdig érő gázos fűbe, amelyik az utca végén a parknak kinevezett téren kínálkozna játékra.

– Gádzsó, te tudsz dekázni? – kérdezi Kincsó, és megkísérli bemutatni, hogy neki a kislábujjában van ez a focitudomány. Igen mérges lesz, mert a nagy fűben nem sikerül neki a dekázó-bemutató, és dühében tenyeréből rúgja föl a pöttyös labdát a villanydrótok magasságába.

– Gádzsó, te tudnál ilyen magasat rúgni? – kérdezi, és leugrik az árok mélyére a labda után. Csak a feje látszik a dús fű között, vagányos mosollyal nyugtázza, hogy mellé guggolok, hogy haverok lettünk, hogy elismerő bólogatással igazolom vissza,

hogy tetszik nekem a frissessége, s ahogy a labdával bánik. De rögtön vérig sértődik, mikor újra megkérdem tőle, mikor az árokból kikászálódik, miért is nincsen ma az óvodában?

– Gádzsó, mondtam már... Köhögős vagyok – felel morcosan, és pont ellenkező irányba rúgja el a labdát, mint amerre várom.

– De azt is hallottam, Kincsó, hogy még a karod is nagyon fáj.

– Á, az csak régebben fáj! Itten ni – gyūri fel inge ujját és mutatja nekem bal felső karját –, ezzel még orvoshoz is elvittek, hogy adjon látteleletet.

– A köhögős torkoddal nem vittek el orvoshoz?

– A torkommal nem – válaszol, és mint aki a kedvemért hajlandó gyorsan elfeledni pillanatnyi sérelmeit, kézen fog, és egy villanypózna mögé húz maga mellé, hogy fülembe súghassa a nagy titkot. – Engem megvert a Judit óvó néni.

Nagyot nevetek, hogy nem hiszem. Kincsó, hogy meggyőzzön, sűrűn bólogat, hiszen ő nem tudja, hogy én már reggel az óvoda kertjében őutána érdeklődve megismertem a finom mosolyú, törékeny alkatú óvónénit. Kizárt dolog, hogy ez az óvónő verekedős lenne.

– Dróóótozni, fóóótozni! Dróóótozni, fóóótozni!

Negyven-ötven esztendővel ezelőtt Kincsó őszöreg nagyapja délceg, ifjú mester volt. Ugyanúgy, mint száz esztendővel ezelőtt Kincsó dédapja is, ilyenféle hangos szókiáltásokkal járták a környék falvaiban az utcákat, hatalmas szerszamos kasznival a hátukon. Miközben Kincsó csakazértis be akarja bizonyítani nekem, hogy jól bánik, jól dekázik a labdával, nekem azon kell töprengenem, hogy vajon ő miért nem fogja soha megélni dédapja, apai nagyapja, ezermester ősei, üstfoltozó felmenői mindennapos örömét, a jó szakértelemmel végzett munka sikerességét.

– Fazekat fóóótozok! – kiáltozta végig az utcán megérkezését jelezve Papa, és a parasztasszonyok boldogan ültették le az udvarukban, a tornác mellé az érkező üstfoltozó mestert, hisz véle valóságos javító műhely telepedett le a portára, kijavítandó a kilyukadt edényeket, üstöket, kádakat. Az utcából a Kincsó-korú gyermekek mind összecsdültek a cigány mester körül, és ámulva nézték, milyen tenger sok szerszám, eszköz, színes fémdarab kerül elő az alkalmi műhely munkájához, a fazekak befoltozásához.

A foci után, ha nem is sült húst ebédelni, de jéghideg kútvizet inni, mégiscsak betérünk Kincsóval az általa sárgának nevezett világoskék házba, az apai nagymama konyhájára.

– Hat éves ez a gyermek! De annyi esze van ennek, mint egy papnak! Hat éves, de mégse akarják összel iskolába adni az óvodából, azt mondták az anyjának, hogy cigánygyerek, hát csak hét évesen való ő az iskolapadba. Mit csináljunk? Mit csináljon a család, ha az óvodában sincsen jó helyen a gyerek, mert mindig megríkatják, az iskolában sincsen jó helyen, mert oda csak hét évesen akarják irányítani az óvónék. Hogy keresse itt az ember az igazságát? Maga mit mondhatna mindezekre?

Mikor Kincsó is végez a maga italával, üres a pohara, együtt ülünk le a szépen terített, virágcsokorral díszített konyhai ebédlőasztal mellé, és oda invitálok a tűzhely mellől a nagymamát is, gyors-váratlan rögtönzéssel házi tesztet készíteni Kincsó kiszámítható érettségéről, szellemi-fizikai óvodás előmeneteléről. Kincsó elül mellőlem, nagyanyja ölébe fészkelődik, hogy segíteni tudjon válaszolni az idős asszonynak a tudálékos kérdésekre, mert tudja, hogy a nagymama éppúgy, mint az

utcában a többi fiatal-idős asszony, legfeljebb a neve leírására, aláírásra képes, de írni, olvasni tulajdonképpen nem tud.

Ahogy a szemüvegem is felrakom, és tollat teszek ki az asztalra készített papír mellé, azt kívánom jelezni, hogy igen komolyan veszem a szerepem Kincsó iskolaérettsége megítélésében. A tiszta fehér lapra tíz vonallal táblázatot készítek, ez lesz a teszt tükre, hogyha tíz kérdésre választ kapva egy-öt pontokat írok le egymás alá, hogy majd szülessen valami látható végeredmény.

– Észreveszi-e Kincsó maga körül az újdonságokat, az új dolgokat? Szokott-e érdeklődni, kérdezgetni?

– Kincsó tengersokat kérdez. Be nem áll a szája – felel harsogó örömmel a mama. Miközben meglesi, hogy öt pontot írok az első oszlopba, rögvest megsimogatja Kincsó arcát.

– Tud játszani egyedül Kincsó? Le tudja foglalni magát, vagy folyton leköt valakit a családból, hogy foglalkozzanak vele?

– Játszik az egyedül is, órákon át is!

– Szokott kitalálni újféle játékokat? Van képzelő fantáziája?

– Hogyne volna, igen nagyokos ez a fiúcska.

– Hogyan játszik Kincsó, ha egyedül marad? Nyugodtan, belemélyedve, vagy kapkodva, szelesen?

– Hát egy kicsit bizony szeles még ez a Kincsó gyerek, de ha legóból épít autót, úrhajót, házat, hozzá se lehet nagyon szólni, olyan nagyon belemélyed a maga munkájába, hogy azt is elfelejti, hogy fél órája milyen nagyon éhes volt.

– Ha rábíz a nagymama egy feladatot, megjegyzi pontosan, miről van szó, vagy rögvest elfelejti?

– Nem egyet, de bizony kettőt, hármat is rá lehet órá bízni, megjegyzi ő, elvégzi szépen sorban mind.

– Szeret-e Kincsó más gyerekek közt lenni? Társakra, barátokra odafigyelve játszani?

– Kincsóknak rengeteg haverja van. Igen-igen szeretik őt az oviban is, az utcában is a hasonló korú gyerekek.

– El tudja-e pontosan mondani Kincsó, ha akar, ha kér valamit: a jó esze mellé megvan-e a jó beszélőkéje is?

– Hát, ezt maga is jól láthatta, szóba állna ez rögtön az Atyaúristennel is, ha a mi utcánkban járna látogatóban az öreg.

– Szokott-e itthon énekelni? Vagy mesét mondani kisebb testvéreinek?

– Nincsen néki kistestvére, ő a legkisebb a családban. Mesét azt senki nem igen mond őnéki, ő sem igen tudna mesélni. De énekelgetni azt szokott, velem együtt, ha sok krumplit kell itt megpucolni a konyhában egy jó gulyásleveshez.

A táblázatba írom az utolsó öt pontot, leteszem a tollat.

– Máris végére értünk a tesztkérdéseknek, kedves mama. Csak egyetlenegy maradt: szeretne-e Kincsó iskolába menni, hogy ott új társai, barátai legyenek?

– Nagyon is szeretne ő már iskolás lenni, nagyapjával már karácsonyra megvette a pingvinképes nagy hátitáskát, hogy majd az lesz az iskolatáskája.

– Akkor, kedves mama, nyugodjék meg, tíz tesztkérdés után negyvennyolc pont van összeadva ezen a papíron, ami kilencven százalék feletti eredmény, Kincsó akkor is iskolaérett óvodás, ha kicsit szeles, izgó-mozgó és szófogadatlan hatesztendő gyerek. Ha a család helyesnek látja, akkor nyugodtan beírathatják az iskolába,

attól függetlenül, hogy az óvónők csak hét évesen akarnák őt tanulni küldeni. S mivel szabad iskolaválasztás van ebben az országban, ebben a városban is, Kincsó ismét be lehet írni abba a Kossuth utcai iskolába, ahova édesanyja és nagynénjei jártak, mint ahogyan a szép, új Eötvös József Általános Iskolába is.

– Ezeket komolyan mondja az úr, vagy tréfálkozik énvelem?

– A legkomolyabban mondom! Efféle egyszerű házi tesztkérdésekkel Kincsó apja-anya is lemérheti, hogy ez a gyermek odavaló-e már az iskolapadba, vagy feltétlenül ki kell várni, hogy hét esztendősen legyen.

– Ha nem sértem meg az urat – szabadkozik a nagymama, – miféle foglalkozása van magának? – és Kincsó lerakja az öléből, feláll, különös, méltóságos nyugalommal a mozdulataiban odaáll a tűzhely mellé, hogy megkavarja a készülő ételt.

– Tanár-féle vagyok: nem levegőbe beszélek, ha most itt Kincsó iskolaérettségének megítéléséről van szó, tessék tehát igen komolyan venni. Kincsóknak egy jó iskolában van a helye, mert eszes, okos gyerek. Még erre az ősre írássák be az iskolába.

Kincsó kacagva felnyerít, mint egy kiscsikó, kacagása, öröme az idős asszonyt is nevetésre készíti, úgy veszi ölébe a gyereket, mintha csecsemő volna, jobbról-balról arcon csókolja, de Kincsó gyorsan kiszabadítja magát.

– Mehetünk focizni végre? – rohan Kincsó az ajtó felé, újra a pöttyös labdával a hóna alatt.

Muszáj utána indulnom. A küszöbnél az idős nagymama utolér, megfogja a karomat, és váratlan erővel megrázza. Közel hajol a fülemhez, hogy senki más ne hallja, úgy suttog, miközben újra megrázza, megszorítja a karomat.

– Ahogyan én most a maga karját megszorítottam, megráztam, az az óvónő pontosan így rázta meg Kincsó karját, mikor az unokám háromszori kérésre is szófogatlanul egyre csak lovagolni akart tovább a fűben a barátja hátán, az óvoda kertjében, mikor uzsonnázni kellett menni. Nem lett volna muszáj feljelenteni a családnak azt a Judit óvónőt... de hát biztosan tudja tanító úr, hogy Kincsó nagynénje igen nagyokos asszony a városban. Ő itten a cigány önkormányzat elnöke. Ő erősködött csak, hogy muszáj nekünk a jogvédőkhöz fordulni, muszáj feljelentést tenni, ha verik a gyereket az óvodában. Az ő unokaöccsét ne verje senki, csak azért, mert cigány. Na hát ebből lett a cirkusz. Kincsó anyját be se engedi az óvónő az irodájába, merthogy ottan nem lehet kiabálni. Mostan, tegnap meg máma, pontosan emiatt a cirkusz miatt nincs ottan a gyerek az óvodában, mesebeszéd, hogy beteg, köhögős lenne a torka... de én megígérhetem magának, holnap ez a gyerek ott lesz a többi társa között az óvodában. A vezető óvónővel magam fogok beszélni, nekem nem meri azt mondani, hogy nem léphetek be az irodájába, mert veszekedős vagyok. Bocsánatot kérek, és megmondom neki, a családnak nem kívánja bántani a Judit óvónénit, vissza fogunk csinálni minden feljelentést. De ahhoz viszont ragaszkodik a család, hogy ősszel Kincsó, ahogy maga is mondta, ott legyen az iskola első osztályában, akkor is, ha éppen csak betöltötte a tavaszon a hatodik évét...

Kincsó már átugrott az árkon, és diadalmas örömmel megint az égbe rúgja föl a pöttyös labdát. Már látom magam előtt a képet, ahogy ez a gyerek ott feszít majd kopaszra nyírva, kimosdatva, fehér ingesen az iskolapadban. S mikor megszólal a csengő, zsvajog a nagyszünet a Báró Eötvös Józsefről elnevezett iskola udvarában, Kincsó az égbe rúgja föl a pöttyös labdát.

– Na, ki tud ilyen nagyot rúgni, fel, fel az égbe?

A baszk nő

Később, már jóval a válásuk után – ha válásnak lehet tekinteni az illetet –, de még abban a szakaszban, amelyet aztán „kezdeti idők” címen tartott számon, előbb átsuhant rajta, majd makacsul megképződött benne, hogy minden a P. Howard idézeten múltott: nem kellett volna felolvasni. Ha nem, akkor még mindig – ma is –, mint a magyar népmesék utolsó mondata a szerencsés emberpárokról.

Ha ott és akkor megnézi az óráját, percre pontosan tartóssul, mikor alakult ki a rögeszméje. A kihagyott mozdulat miatt ma már csak a helyszín maradt biztos.

Az volt az első szezonális munkája. Bergerac és Bordeaux között egyenesedett föl a szőlősorok mindig ámulatba ejtő rendje fölé, egy olyan lankás oldalban, ahonnan rálátott a Montaigne kastélya felé vivő egyenes, de a szelíd szintváltozások miatt dallamosan hullámszó útra.

Az óceán felől, szabadcsapatok módjára, felhőrajok tartottak a kontinens belseje felé. Már volt tapasztalata a természetük felől. Látta, hogy még napokig háborítatlan lesz a munkájuk, mert ezek a felhők száz kilométerekkel beljebb nehezednek el annyira, hogy esőt ígérhetnek, s ha délről kapnak némi nyomást, kitérnek majd az Alpok ormai elől, föl egészen a német-lengyel síkságra. Így otthon se lesz eső, gondolta, itt pedig ajándéknak számít árnyjátékuk a nyugalmas, megmunkált földeken. Napfényben az őszbefordult szőlőtáblák színei kifakultak, de a vonuló felhőárnyékok folytonosan élénkítették körben a tájat. Mint amikor egy-egy óvatlanabb nagybányai festő a boglyák árnyékvetődését méregzöldre festi a hegyi kaszálók újránövő fűvére, úgy ragyogott föl a szőlőlevelek minden színe az erősebb árnyalatokkal.

Miért éppen az jutott volna az eszébe, hogy az órája számlapját bámulja, gondolta fáradt dereka kéjes egyengetése közben. A hajnal óta tartó munka megtette a hatását, s a látványelemek a St.-Michel-de-Montaigne felé vivő út ígéretével együtt teljesen kitöltötték.

Amikor a látóhatár nyugati karéjához ért a tekintete, akkor tört rá a szeretetéttség. Az a fajta, amelyet kizárólag azok az elégedetten fáradtak éreznek, akiket a haladós, bár fárasztó munka lélekben is salaktalanít. Úgy hajolt újból a tömött fürtök felé jobbához szelídült metszőollójával, mintha visszatartatlanul kicsorduló könnyeit rejtené. Pedig már szikkadt volt, akár csizmás talpa alatt a sorközi göröngyök.

Önvádra viszont telt: nem kellett volna – mégse – felolvasni azt a P. Howard mondatot.

Kontinentális kallódásában, olykor-olykor, szándéktalanul is emlékezetébe tolokodott, hogy a hol innen, hol onnan fel-felcsapó női nevetés *akkor* annyira sajgott benne, mintha ő váltotta volna ki. Holott a képzeletét akkorra már rég megtanulta leválasztani a világ nem feléje irányuló, bár nagyon is személyesnek észlelt jelzéseiről.

Később már úgy fogadta ezt a szinte kottázható derűt, mint a különböző vidékek eltérő felhőjátékát, a korai számócaszedések idején a skandinávoknál, vagy délen az olivabegyűjtés kedvetlenebb napjaiban.

Amikor a P. Howard idézetet felolvasta, még távoli volt mindez. Nem tudta volna azt sem elképzelni magáról, ami este, a közös vacsoránál a hosszú asztalok mellett történt. Már a szokásos danászásnál tartottak, amikor a baszk nő, kérés nélkül, töltött neki a rubinszerűen tiszta fényű borból, anélkül, hogy az általa ismeretlen, itt azonban láthatóan népszerű dalt abbahagyta volna. Majd természetes mozdulattal a jobb vállára tette a kezét, cinkosan megmarkolta miközben alkarját a hátának nyomta, úgy, hogy a könyöke a csuklyás izma alatt a bordái közé feszült.

Ekkor következett az, amit elképzelhetetlennek tartott magáról: egész testében rándult össze. Kínjában felötlött benne, hogy aznap este, amikor megérkeztek Párizsba, lánya, a három közül a legkisebb, az aostai hosszan érlelt sonka mellé baszk sajtot kínált, aminek a dobozán öntudatosan feltüntették, térképen is, a származási helyet: a Pireneusok innenső oldalán, francia földön, csipkézett határvonal rajzolta körbe az itteni baszkok hegyi lakóhelyét. Ebbe a hártó jellegű emlékbe kapaszkodott, mert nem akarta tudatosítani, honnan ismerős neki a baszk nő gesztusára adott saját görcsös reflexválasza.

A nő úgy rántotta vissza a kezét, mint akit áramütés ért. Szerencséjükre, a hosszú asztalok mellett nem lócákon ültek, mint otthon a lakodalmas sátrak alatt, hanem kinek-kinek saját széke volt, ezért nem döntötték hanyatt az egész sort. Amíg nem rendezték át mindketten az izomfeszültségüket, vagy pontosabban, amíg ő nem, nem mertek egymásra nézni. A nő térhetett előbb magához, mert mire erőt vett izmain, látta, hogy a nő, talán már percek óta, sértődés nélkül szemléli. Őszinte kíváncsisága szétterült az arcán, amitől kissé nyers magashegyi vonásai átszellemlültek, erőteljes arccsontjai megszelídültek. Mondhatni megszépült.

Mire elmosolyintották magukat és a ráismerés alig feltűnő örömeiben koccintani mertek, már tudta, hogy általános elveszettségében egy valamit nem volt képes kivédeni. Látva sokakat mindenfelé, ápoltságából és öltözete általános tisztaságából soha nem engedett. Legrosszabb évadaiban is, hányódva-vetődve a kontinensen, adott magára, miként a Camargue vidéki szekeres vándorcigányok örökös vonulásuk közben, akikkel vagy két hetet eltöltött, az otthonról hozott néhány mondat- és szókészlet lovári nyelvismeretének köszönhetően. A baszk nő keze alatt ismerte föl, hogy viszonylag rövid idő is mit tett vele. Hiába a látszat, észre sem vette, és torzult. Rendben tarthatja a külsejét, ha „a lélek, a lélek kicsit oda”, ahogy költő kortársa fogalmazott otthon, egyszer régen, annak rendje-módja szerint nem versben, hanem valami publicisztikájában.

És most emlékezett saját mozdulata első látványára is. Egyszer rég, úgy 1990 táján, a Keleti pályaudvaron egy torzonborz koldus volt ilyen vinnyogva védekező és visszautasító, amikor segítően nyúlt feléje.

Ők maradtak utoljára a *chateau* idénymunkásoknak emelt étkezdejében. Aznap este először nem vette kézbe, elalvás előtt, háromkötetes, agyonpreparált Montaigne-ét. A végén a pécsi *Jelenkornak* ez az igényes kiadása buktatta le, majdnem. Bérük felvétele után, a St.-Michel-de-Montaigne-i látogatást követően, Bordeaux-ban egy antikváriumban becserélte francia kiadásra. A tulajból akkora csodálkozás tört elő, hogy a Gallimard 1950-es Pléiade-sorozatbéli háromkötetes példányát ajánlotta föl cserébe. „Magyarul Montaigne!? És ilyen gyönyörűen összefirkálva! Uram! Gyűjteményem éke lesz a példány. Kirakatba rakom! Mit kirakatba!

Bemutatom városunk Montaigne Társaságának ünnepi ülésén. Vagy, tudja mit! Mutassa be ön, uram!”

Szabódva vette át az antikvárius névjegykártyáját, ígérettel viszonzva kitörő lelkesedését. Többet a város felé se nézett, ahogy szokta, ha valahol túl közel került valakihez. (Így csinált magának Európából sajátos labirintust.) Kivételt a camargue-i vándorcigányok képeztek, akikkel még egyszer összehozta a szerencséje Strasbourg egyik parkjában, amikor Gent felé tartott a van Eyck fivérek oltárához zarándokolva, Agnus Dei-nézőbe.

Egy valamiről azonban nem tudhatott. A bordeaux-i antikvárius a kínálatát a hálóra is fölvitte. Kisebbik leánya, őt keresve, egyik módszernek a „szörfözést” választotta. Még hirdetést is közzé tett, nyitva egy honlapot az ügynek, mármint édesapja keresésének. Az első eredményt mégis a hosszú éjszakákba nyúló „szörfözés” hozta. Tudott édesapja kedvenceiről, arról is, hogy aznap, amikor eltűnt, városnéző hátizsákjában Montaigne-t történetesen magával cipelte. Amikor az előadások végeztével kijött a jogi fakultás épületéből, a Pantheon lépcsőjén csak az édesanyját találta, mellette szétnyitva, gerincével fölfelé, mintha gazdátlanul, úgy hevert a P. Howard-kötet. Jellegzetes sárga hátsó borítója összetéveszthetetlenül a szerzőre utalt, a címlap tipográfiai elrendezésével együtt, amin háttérben az éjszakai Eiffel-toronnyal, piros betűkkel ott virított: *„Vanek úr Párizsban”*.

Rögtön tudta, hogy az apja hagyta így. Mindig fölingerelte apja önkényes bánásmódja a könyvekkel, amit persze, nekik, gyerekeknek tiltott. Fölkapta a kötetet, ügyelve, hogy az utoljára olvasott lapokba belenézhessen. Bosszankodva látta, hogy a silány papíron még ebben is, itt is ott az ismerős aláhuzigálás. Igaz, ezúttal virítózöld sorkihúzóval, és csak egyetlen mondat, másfél sor: *„De hát tulajdonképpen miért is utaztam én Párizsba.”*

Anyja a kérdésére, hogy hol van az Öreg, azt válaszolta, Verlaine-t meg Hemingway-t ment fényképezni, azt a bizonyos hatodik emeleti szállodai hideg szoba ablakát, és még látta azt is, amint a Pantheon súlyos vasalt kapuján tapogatja az ujjbegyeivel a lemezborításon a puszkagolyó ütötte nyomokat. *„Tudod, az az itt kivégzett kommunár, akiről meséltél tegnap...”* – emlékeztette az anyja.

Valójában, szerinte, megsértődött, ahogy szokta, mert ő a Rejtő-mondatra igenis tudja a választ: ő azért jött Párizsba, hogy lássa a lányát, amint kilép a Sorbonne kapuján. Ha pedig ő nem tudja, akkor nála valami nagyon-nagyon nincs rendben, ahogy sejti is régóta.

„– Ezt mondtad neki?” *„Se többet, se kevesebbet”* – válaszolta az anyja, arcán még a felindulás dühével. Bejárta apja után az egész St.-Genevieve hegyet, át egészen a Lemoin kardinális útig, ahol Joyce lakott, amikor Hemingway-jel megismerkedtek. Nem találta se aznap, se a busz indulásáig, vissza haza, se később.

A bordeaux-i nyomra rábukkanva, azt hitte, utolérte, mégis. Nem akart hinni a szemének, amikor az antikvárius kínálatában a megfelelő betűnél megtalálta a pontos könyvészeti adatokat – magyar nyelven! Semmi percben telt, míg a képernyőre kiíródott, érdeklődésére, a válasz: édesapja neve és a személyleírása. Utóbbi azzal a választékossággal, amelyben jól tükröződött a nemzedékek hosszú során át esszé-kérdéseken csiszolódott nyelvhasználat, hozzásimulva az emberismeret gyarapítható árnyalatainak kifejezésére alkalmas szókészlet határtalannak tűnő birodalmához.

Soha nem gondolta volna, hogy tanulmányai nyelvén nemzőapjáról olvas, ha röviden is, de a megtapasztalt árnyaltsággal.

Az antikvárius tájékoztatása nyomán mindenfelé csapdákat helyezett el a neten. Édesapja honvágyára építette a stratégiáját. Otthoni környezetében kutakodva, többször belebotlott ugyan egy állítólag tőle származó mondatba, amely valami honi referendum végeredménye nyomán hangzott volna el tőle, de nem tulajdonított neki jelentőséget. Apja mondata („*Kiíratkozom ebből a népből! Csecsen leszek, kurd vagy ír!*”) nem illeszkedett a rekonstrukciójába. „*Csalánerdő*” – vetette oda mindig, ha a térségi kisnemzeti nacionalizmusok szóba kerültek, tárgyismeretről tanúskodó adathalmazzal oldva az elfeledett költő találó metaforáját. Tudta, nem tud meglenni a honi hírek nélkül. Ő még a növények fényigényét is az információelmélet alapján magyarázta, rámutatva – bár kissé homályos fejtegetésben – a biológia és a kultúrantropológia összefüggéseire.

Azon az utolsó napon is miatta késett, nem az előadások húzódtak el, beugrott a könyvtárba, hogy lehívja az otthoni négy napilap aznapi számait. De csak Rejtő Jenő könyve, meg az anyja maradt utána a Pantheon lépcsőjén.

Mert aztán hiába váltogatta „szörfözése” taktikai elemeit, eljött a nap, amikor – első válása után – fölvitte a hálóra édesapjának szánt utolsó mondatait: „*Megtanultam a kérdésetet. A meghívás fennáll. Amíg élek.*” Később kivándorolt Ausztráliába.

Sohase tudta meg, hogy a baszk nő még elérte, az apja neve felkerült a nemzetközi újságíró szövetség éves veszteséglistájára: eltűnt a srebrenicai erdőségekből, valószínűleg aknára lépett. Apja Dubrovnikban hátrahagyta a nőt. Tisztában volt vállalkozása kockázataival. Valódi céljáról talán egyedül a baszk nő tudhatott: nem a győztesek rémtetteiről szóló részleteket szándékozott gyarapítani. „*A bestiárium enciklopédiája már betelt*” – mondta a pireneusi nőnek, aki sejtette, hogy nem egy háborús akna okozta a férfi vesztét. Arról a szégyenről akart hiteles beszámolót, amit a holland EU-kontingens lábhoz tett fegyverei jelentettek, tétlenségük a készülő mészárlás előtt. „*Mert, ha a szégyen épségben tulajdonunk marad, talán még nem veszítettük el megváltottságunkat*” – nyomatékosította indulását.

Lánya makacsul hitte, az a pár mondat úgy bujkál majd, lehet, emberöltőkön át a világhálón, időről-időre titokzatosan felbukkanva, mint némely, ritka becses könyvek. Ettől megnyugodott.

Nem deríthető ki, nyugalma tartósnak bizonyult-e.

A baszk nő, évek multával, még találkozott a lány nevével. Francia-Kaledónia és Ausztrália rendezetlen tengeri határvitájáról olvasott tőle figyelemre méltó, mert megoldást ígérő, hosszú, árnyalt tanulmányt.

HANDÓ PÉTER

A mesterséghez és a szülőföldhöz való hűségben

Ifj. Szabó István 80 éves

Ifj. Szabó István és Szabóné Nagy Mária „Mikszáth társaságában”

80 év – társadalmi időként szinte semmi, ha nem a történelem legviharosabb XX. századára gondolunk, amely igencsak alapos és radikális változásokat hozott, mintegy megelőlegezve Stewart Brand – Gordon E. Moore törvényére alapozott – elméletét, mely szerint az emberiség tudása háromévenként megtízszereződik, s ez az exponenciális növekedés felgyorsítja a történelem menetét, „az élet folyamatos átmenetté válik, és minden nyugalmi pont elveszett a látókörünkéből” (Brand 2001: 22). 80 év – emberi léptékkal mérve csupán keveseknek adatik meg a létezés efféle teljessége, talán csak azoknak, akiknek az

életét áthatja a hivatásuk szeretete, hűségesek maradnak önmagukhoz, az elindító szülőföldhöz. Ifj. Szabó István bizonyosan ilyen ember, mégha a rendszerváltás óta meg is feledkezett róla a művészetpolitika, azaz nem része annak a diskurzusnak, ami az utóbbi két évtizedben intézményesíti a művészetet, behatárolja annak korszakos jellemzőit. Pedig tudjuk, ifj. Szabó István a '60-as, '70-es évek képzőművészeti szövetségének meghatározó személyisége, nem csak alkot, hanem szervezi is a művészeti életet, tanácsokat ad és döntéseket hoz, a szobrász szakma a „kisujjában van”. E feladatra nála alkalmasabbat akkor aligha lehetett találni. Egyrészt öröklí edesapja kivételes tehetségét, minden adott, ami genetikailag kódolható, másrészt még épp időben, a '48-as „reform” előtt, 1947-ben megérkezik a Képzőművészeti Főiskola demokratikus intézményébe, vagyis a Szovjetunióból importált szocreál művészetten túli területekre is bepillant, harmadrészt a nép fia, azaz NÉKOSZ-osként indul el a művészpályán. Ő az, aki a Rákosi-korszakban kibontakozó nemzedékből képes az „otthonról hozott anyagot” a szakma minden tudásának mobilizálásával bronzba önteni, kőbe vésni, fába faragni. Eredményeket felmutató tevékenységében kiválasztott és nem karrierista. Napjaink sikertörténeteinek felnöve szinte érthetetlen, hogy a Kádár-korszak gulyás-kommunizmusában ez a halk szavú, filozofikus alkatú ember vidékről érkezve miként képes döntéshelyzetbe kerülni. Évtizedeken keresztül rengeteg lemondással járó szerepet vállal a Művészetért. Elkötelezett. Szolgálatként éli életét. Feltehetőleg bizonyítani akar, kilépni az apa árnyékából, hogy folytatóként, ne pedig utánpótlóként ítéljék meg. Ugyanakkor felsőfokú tanulmányai során megszerzett ismeretei segítségével bármennyire is túllép apja östehetségén, mindig részben az az alkotó marad, aki a XX. század legjelentősebb népi fafaragójának

a fia. Köztéri szobrász és nem kiállító művész. Az elődök nyomdokait követve vallja, hogy a szobrász feladata a köztér arculatának formálása jeles személyiségek vagy történelmi események megjelenítésével. A szobor nem kiállításra, hanem egy adott helyre készül. A hely géniusza tehát behatárolja a megformázandó anyagot, a szóba jöhető kompozíciót. Épp ily fontos az ábrázolás hitelessége, a belső és a külső tulajdonságok együttes jelenléte. Szobrai elkészültét nem csak az ihletre bízta. Minden művét hosszú felkészülési folyamat előzi meg. Első lépéseként tanulmányozza a megjelenítendőről fellelhető ábrázolásokat és leírásokat, majd agyagba formázza a legjellemzőbb vonásokat. Ezt követően jön a gumiminta és a gipszbeöntés. Csak amikor már a legkisebb részlet is pontosan az és ott van, aminek és ahol lennie kell, csak akkor nyúl a végső anyaghoz, a kőhöz, a fémhez, a fához. Mesterként viszonyul minden feladathoz, s mesterként végzi is el, a szó legnemesebb értelmében. A '80-as évekre azonban a köztéri szoborállítási kedv lanyhulni kezd, s a kiállításokra dolgozó feltörekvő új nemzedéknek átadja helyét, életét egyre inkább saját művészetének kiteljesítésére szenteli – kezdetben a Százados úti, majd – édesapja halálát követően – az örökölt benczúrfalvai műteremben. Hite és küldetése van, amely magányos alkotóvá teszi. A szülőföldre való hazatérés pedig arra készíti, hogy Nógrád jeles szülöttjeit mintázza meg.

*Ifj. Szabó István 80 éve kivételes 80 év. Maga a történelem, maga az ember történelme, a művész történelme, és maga a művészet történelme. A Horthy-korszakban nevelődik; a II. világháború ideje alatt tudatosul benne a világ, válik fiatal felnőtté; a szobrásszá fejlődéshez az alapokat ugyan hozza, s némiképp belekóstol a képzőművészeti tradíciókba is a '48-as kommunista diktatúra előtt, ám mégis a legkeményebb Rákosi évek alatt sajátítja el szakmáját; a Kádár-időszakban intenzív alkotó és művészetirányító életet él, teremt meg művészimázsát, fogalmazza meg hitvallását, jelöli ki feladatát, s határozza meg azt a nyelvet, amelyen hitelesen tud megszólalni, közvetíteni; a rendszerváltást követő alkotóéletét leginkább a hűségre való törekvés hatja át, s egyfajta bölcs rezignáció mind a saját, mind a világ pillanatnyi állapotára vonatkozóan. Ifj. Szabó István életét az értékteremtésnek szenteli, s erről ma sem kíván lemondani. 80 év tapasztalatával fogalmaz:**

Gyerekkoromban sem szerettem a tejet. Én nem tudtam meginni. Mindig irigyeltem a nővéremet. Ő zsíros kenyérral, meg paradicsommal elverte az éhségét. Az meg mindig volt a nyáron. De én nem tudtam megenni a paradicsomot se. Nem tudom mért. Ugyanígy még nem ittam sört. Borzasztóan irritál, utálattal tölt el a szaga is. Különben a kocsmaszagot se szeretem. Húsvétkor szagos szappanból csináltunk szagos vizet literes üvegbe. Lekötöttük a száját egy vászondarabbal, s azzal mentünk locsolni a lányokat. Tíz-húsz fillért kaptunk érte, így összegyűjtöttünk egy kis pénzt. Először a rokonokat kellett végiglátogatni. Lengyel János sógorom is apám bognár műhelyében tanította a mesterséget. Ő nyírt engem kopaszra, mert abban az időben a kisgyerekeket kopaszra nyírták, míg el nem végezték az iskolát. Húsvétkor mindig mondták, nem lesz belőlem ember, ha nem iszok meg egy pohár bort. A kisgyereket ilyenkor berúgatták. Részegen mentek az egyik háztól a másikig. Nem tudtak vacsorázni. Én meg nem voltam erre képes. Ez ilyen világ volt. Más világ volt. Kedvesebb. Nem volt ilyen feszültséggel terhes, mint most.

Én bőségesen reggelizek, s legközelebb három-négy óra felé eszem. Bár már rögzült szokásaim nincsenek. Változékony vagyok. Apám mindig korán kelő volt.

* Az alábbi szöveg a 2007. augusztus 16-án, ifj. Szabó István benczúrfalvai műtermében rögzített hangfelvétel részleteit tartalmazza.

Éjszaka kigondolta, amit csinálni akart. Már hajnalban kopogott, faragott, füttyült. Aztán úgy három óra felé elment a busz, ami annyit jelentett, hogy anyámnak ki kellett mérnie a porciót. Megivott két kis féldecit. Utána bejött, evett valamit, s pihent.

Ő rettenetesen mélyről indult. Eredményeihez borzasztóan nagy küzdelmek és energiák kellettek. És neki minden csak nagy csalódások árán sikerült.

Apám mellett tanúja voltam annak, hogy egy teljesen primer naiv művészként jelentkező iskolázatlan ember mekkora fejlődésen megy keresztül. 1933-ban beadta az iparát és '37-ben már a terenyei *Hősök szobrát* csinálta, vagyis egy országos bíráló bizottság döntése alapján képes volt egy értékelhető köztéri szobrot produkálni. Az akkori *Vasárnapi Újság* képes mellékletében együtt szerepelt Vastag Györggyel apám Múcsarnokban kiállított *Kaszaverője*. Tehát öt év alatt olyan utat tett meg a szobrászatban, amire nincs példa. Vármegyei ösztöndíjat kapott. Fölment Pestre kipróbálni a főiskolát. Rácz Lajos mozdonyvezetőnél lakott három hónapig. De hát kinevették, meg kigúnyolták. Palócosan beszélt és megcsinálta azt az *izomembert* két-három nap alatt, amit kezdő főiskolás diákoknak adnak feladatul. Gipszeket mintáztattak készségefölmérésként. Ezeket mind megcsinálta, de a következő héten már mást akart csinálni, mint amit kellett. A lényeg: eltanácsolták. Azt mondták, hogy elrontják, ha megtudja, hogy milyen nagy dolog az, amit csinál. A tehetséget meg kell őrizni. Menjen haza, s faragjon botokat. Itthon csinálta tovább a maga dolgát. Anyám valahogy fönntartott bennünket. Ő meg elszegődött Bóna-Kovács Károlyhoz, aki akkor jött vissza emigrációból Salgótarjánba. Hatására öntudatra ébredt az iparosodás. Tudtak foglalkoztatni egy szobrászt. És maga mellé gyűjtötte azokat, akikről hallott innen-onnan. Apámról az a hír járta, hogy jó fafaragó. Rajta kívül még Pintér Elemért és a Badics Palit vette maga mellé. Ők hárman mindent egymástól lestek el. Kivitelezték a *Báthory*-szobrot Salgótarjánban, Kisterenyén a *Csintalan Ábris síremlékét*. A Kálvária akkor jött létre a domborművekkel, a stációkkal. Bóna-Kovács nagyon joviális, kedves, beszélgetős ember volt, és művész. Kitálalt dolgokat, de nem ő kivitelezte. Apám volt közöttük a kirobbanó tehetség. A Badics Pali ugyan fölkerült Pestre, de a siroki sírköves szintjén maradt. Pintér Elemérből meg Terenyén szódagyáros lett, bár két évet elvégzett az Iparművészeti Főiskolán.

Akkoriban Balassagyarmat volt a megyeközpont, Tarján pedig egy rohamosan fejlődő város. '37-ben bekerültem a Chorin Ferenc Gimnáziumba. Terenyéről vonattal jártam Tarjánba. A Kassai soron az öreg Szőlősi mindig elkísért az állomásra. Tizenkét éves koromban már leventéskedtünk a sacpályán, ahol most egy lakótelep áll a Megyeházával szemben. Lejjebb, a Szilágyi-birtokon volt a polgári iskola. Nekem gyerekkoromban Tarján egy házsört jelentett. A középpontban az Izidor-üzlet. A sarkon egy nagy kút, mögötte egy piac. A piachoz vezető sarkon meg a Végh-könyvkereskedés. Ott adták ki a *Munkás* című újságot.

Annakidején, mikor Pesten élve csináltam a szakmám, a feleségem örökké ellemezte a szervezőtevékenységemet. Még utólag is emiatt szemrehányásokat tesz, holott nem tudtam én az elől kitérni. Nem olyan egyszerű dolog volt az akkor se. Tehát a szakmai élet szervezésében nagyon intenzíven részt vettem, de állíthatom, alig akad olyan kollégám, aki tisztán tudott kijönni belőle. Énnekem ebből konfliktusom, belső lelkiismeret-furdalásom sose volt. Akivel együtt dolgoztam, meg az a

generáció, akit együtt tartottam, ma is szívesen emlékszik vissza és hiányolja azt a szakmai, testületi közéletet, ami akkor volt. A '60-as, '70-es években tizenkét évig szakosztálytitkári feladatokat láttam el a Szövetségben. Akkor jött létre a lektorátus, a központosított mecenatúra. Nehéz volt úgy megmaradni, hogy az ember ne egy klikknek vagy egy brancsnek az embereként legyen számon tartva. A többségnek pedig ez volt a vágya. A politikai vezetés, az Aczél György nem szeretett. Többször fölterjesztettek érdeemes művészi címre, de én mindig ki lettem húzva. Én a szakmát összefogtam, és a szakma tulajdonképpen mindig berzenkedett a központi irányítással szemben. Ennek képviselője kínos ügy volt. Ám mindig ott állt mögöttem a szakma. A hatalom pedig szakmaiságra, közéletre, jellemtisztaságra, demokráciára, meg szociális érzékenységre hivatkozott. Miképpen ma is. Jó szlogen volt. Ugyanakkor azok, akik ezt felügyelték, kiemelt emberek voltak. S akit nem a lektorátusi munkaelosztón keresztül foglalkoztattak, azokat mindig rászédették. Minden ilyen eset nálam csapódott le. Minden egyes alkalommal a szakma elé vittem a történeteket. Ebből tudták, hogy Somogyi, Borsos, vagy Varga Imre hány munkát kapott az adott évben. Nekem háromszázhusz szobrász foglalkoztatását kellett a munkaelosztó-bizottságokon, meg a képzőművészeti alap zsűriztetésein keresztül megoldanom.

Ifj. Szabó István végleges helyére váró Nagy Iván portréja

Az én időmben jöttek létre a vidéki szabadteri kiállítások. Többek közt a salgótarjáni területi kiállítás is Kovács Béla vezetésével. Pestről a lektorátus ráerőltetett a városra egy-egy művészt, így került ide egy-két köztéri szobor.

A kisplasztikai biennálét először Sopronban akartuk megrendezni, de volt ott egy éremszakosztály, ezért Pécs mellett döntöttünk. Szabó Gáborral, Rétfalvi Sándorral megszerveztük az első Siklósi-Villányi kőfaragó szimpóziumot. Később lett belőle nagyatádi és nyíregyházi is. Ugyanezt a grafikusok Csohány Kálmán segítségével csinálták. A festők is megvalósították a magukét... Hát Kálmánnak is ráment tíz esztendeje, de őneki szerencséje volt, Supka Manna melléállt. A szobrászoknál viszont nem volt művészettörténész, ideológus, aki előre vitte volna az ügyüket. Nem volt, hiszen nagyon kemény nagy alakjai voltak ekkor még a szobrász szakmának. Például a Pátzay Pál, aki politikailag is kiállt, de csak a háttérben. Kisgazdapárti volt. Ő tudott bajuszrángatással hangulatot teremteni, valakit

agyoncsapni, meg kinevettetni. Mikor a főiskolára kerültem, kormánybiztosként is tevékenykedett. Alig járt be korrigálni az osztályhoz. Ilyen világ volt.

'47-ben még Pátzay volt a rektor. Én nagyon jól indultam a Főiskolán. A mi generációnk volt az első, akit bevontak a közéletbe. A földosztó diákokból összejött a

Dózsa Kollégium. Ennek tagjai szétraajzottak és megcsinálták a szakkollégiumokat. Az írók kollégiumától a képzőművész kollégiumokig. Tehetségkutatáson keresztül, előképzettség nélküli parasztyerekek érkeztek a Főiskolára. Kis Nagy András az egyik legjellemzőbb figurája volt. Se gimnáziuma, se semmi. Az elemi iskolát is a libalegelőn töltötte. Írni, olvasni is úgyszólván alig tudott. De tehetséges emberként fogadták. Félig se végezte el a Főiskolát, elvitték a Szovjetunióba. Mikor hazatért, hatalmas küzdelmet vívott az ellen, hogy ő Szovjetunióban végzett. Paraszt gyerek léttére elvette Miklósi Mariannt, egy zsidó lányt. Boldogulni akart. Hihetetlenül furcsa, ellentmondásos életpálya az övé. Gyorsan kiemelték és mindennel elhalmozták. No de ahhoz, hogy a szakmán belül ezek viszonylag konfliktusmentesen zajlottak le, s nem jártak egymásnak feszüléssel, ahhoz a szakmai közéletet nagyon kézben kellett tartani. Én voltam az, aki a salgótarjáni *Radnóti* szobrot készítő Varga Imrét először elvittem magammal a Szovjetunióba az ottani szakosztály-értekezletre, bár mindenki tudta róla, hogy úri fiú, s már '45 előtt is szobrászkodott. Az iskolai reformot követően úgynevezett osztálypreferencia volt, tehát csak a munkáskádereket próbálták segíteni. Emellett rettentő szelekció volt. Tizenegy fölvételezőből négyen maradtunk a Főiskolán. Vígh Tamás – habár szolgabíró gyereke volt – sikeres lehetett, mert még '47 előtt bekerült a Főiskolára és Ferenczy Béni növendéke lett. Varga Imre apja horthysta repülő tiszt volt. Őt a tótumfaktum Pátzay kellett, hogy fölkarolja.

Pátzay nagyon precízen meg tudta fogalmazni az ő hildebrandos német precizitású művészetelméletét. Sokkal karakteresebb volt a személyisége szellemi kisugárzása, mint a műveinek a hatása. S bár annak ellenére, hogy római iskolás volt, tulajdonképpen a Horthy-idők egyik művészetet meghatározó iskolájától ekkorra leválasztotta magát. Mert ugye Klebelsberg Kunó a Trianon után magyarországi kultúrpolitikájával kulturális góccokat hozott létre. A Római-, a Bécsi Akadémiát. Igen sok pénzt költöttek erre abban az időben, amikor nyomorgott az ország. Fölismerték a művészet társadalmi hasznát. Viszont amikor a rendszerváltozás megtörtént, a Római Iskolával nem tudták, hogy mit csináljanak. A fellendülő köztéri szobrászatnál igénybe lehetett venni őket, mert profik voltak. S mindennek a Százados úti művésztelep volt a fellegvára. Mindig mindenki onnan indult ki. És akkor az Aczél-féle kultúrpolitika kispolgári művészkedésnek minősítette az irányításukkal folyó munkát, mivel nem tudták egyértelműen és közvetlenül a napi politika, az osztályharcos megjelenés propagálójává, propagandistájává silányítani a főiskolai oktatást. Megindult a tanári kar kinyírása. Pátzay fölülelemkedett ezen. Mellette még Bernáth Aurél, a Gresham-kör voltak a magyar képzőművészetben a művészeti elit képviselői. És volt a magyar avantgárd. A kettő között lötyögött, mint sajátosan magyar karakterszobrász – mondjuk –, Ferenczy Béni vagy Medgyessy Feri bácsi, aki klasszikus eszközökkel az igazi népi paraszttípusokat formázta meg.

A Képzőművészeti Főiskolán '49-ben jött be a reform. Akkorra már a tanácsrendszer kipróbálása megtörtént Miskolcon. Ott és akkor vezetem először a művésztelepet Váci Andrisékkal. A reform ürügyén kiszórták a régi polgári mestereket. Eltávolították Gulyást, Cs. Szabó Lászlót, aki később az angol rádió egyik magyar adását vezette. Nyelv- és magyar irodalomtörténetet adott elő. A generációjukat mind kidobták a Főiskoláról '49-ben. Szovjet mintára átszervezték egy régi

vágású akadémiát, ahová tényleg demokratikus módon lehetett bekerülni. Addig egyedül a fölvételin elárult képzőművészeti képességek voltak mérvadók. A felvettek piros vagy fekete indexes hallgatókká váltak. A művészképzésen túl tanári, rajztanári diplomát is meg lehetett szerezni. Ez '49-ben megszűnt. Egy teljesen középiskolás rendszerű képzést indított be Bortnyik Sándor, aki Kassák- meg az avantgárd-körnek illusztris tagja volt. A szovjetrendszerű oktatás fő-főalakja lett. A színvonal zuhant. Teljesen rá lett kényszerítve egy egész kelet-európai régióra az úgynevezett Szovjetunióból eltanulható szocialista-realista képzőművészet. Egy központosított, diktatórikus ideológia megvalósítása volt a cél. A könyvtáros Gyöző bácsinak ekkortól például impresszionistákról szóló könyveket nem lehetett kiadni. A reprodukciós anyagot letiltották. Voltak, akik nem is tudtak a létezéséről. Nagy lelkesedéssel nőttek fel, s közben fogalmuk se volt, hogy mekkora veszteség érte őket. Bekerültek a köztéri szobrászatba a lektorátuson keresztül, de ma már nem tartják művészetnek azt, ami akkor megvalósult. De a mai világot nem lehet összehasonlítani vele. Nyereség ez ahhoz képpes?

Először Pátzay mesternek voltam a tanítványa, aztán harmadévben áttettek a Stróbl-osztályba, hogy legyek a demonstrátora. Ami annyit jelentett, famulusa, tanársegédje lettem a mesternek, aki hetente kétszer jött korrigálni. A mester velem beszélt meg, hogy milyen modellt vegyünk föl, kinek milyen tanmenet szerint. Az osztályon első-, másod-, ötödévesek is voltak. Közvetítő lettem a tanár meg a növendékek között. Ez politikai, bizalmi dolognak számított. Mindenesetre – idézőjelbe téve – éltanuló voltam. Az más kérdés, hogy cserébe mit kellett volna csinálni, s mit csináltam. Talán ezért nem szeretett a Bíró Karcsi. Ő volt Rákosi öccse, Ratkó Anna miniszter férje, és ő lett a Főiskolán a tanulmányi osztályvezető. Például azt akarta, hogy délután ne járjanak be a gyerekek az osztályba mintázni, csak elméleti órák legyenek. Fontosabbnak tartotta az orosz- meg a marxizmus órán való pontos megjelenést, a szorgalmas teljesítményt, mint a művészeti szakmára történő felkészülést. Újvári Béla műtörténésznél, amikor még a tantárgyat szabadon lehetett felvenni, a szürrealizmusról és absztrakt művészetekről szóló óráit hallgattam. Lossonczy Tamásnak akkor nyílt kiállítása a Fővárosi Képtárban. A vizsgán Lossonczy Tamás kiállításáról kérdezett és megbuktatott. Évvégén viszont, amikor megtudta, hogy népi kollégista vagyok és a reform szele már érződött, anélkül, hogy egyáltalán kérdezett volna valamit, beírta az ötöst az indexembe. A világ akkor is rettenetesen feszültséggel terhes volt. Nem értékeket néztek, hanem politikai orientációt. Újvári az elsők között került ki a Főiskoláról. Mi lehetett belőle? Segédmunkás. Talicskázott, építkezésen dolgozott. Kapcsolatai révén hamarosan visszakerült a lektorátusi osztály művészettörténeti vezetőjeként, így az összes zsűrizés fejevé vált. Nagyon sok tanárt kinyírt. A szocreálnak kikiáltott vonal nagyon ilyen szemellenzős, politikailag roppant feszítő szemléletet képviselő potentátja lett.

Pátzay idejében eljutottam odáig, hogy jó szakmai minősítéssel végeztem a Főiskolán. Diplomaosztónk azzal zárta, hogy ezt a nemzedéket mi még megtanítottunk megjeleníteni. Mindjárt kaptam is egy megbízást a *Milleniumi emlékműnél*, hogy csináljam meg a *Bethlen Gábor* szobor alatti, történelmi múltat felidéző domborművet.

Az elsők között, Kokas Ignáccal meg a Csernus Tibivel együtt lettem Derkovits-ösztöndíjas. Csernus volt a leghűségesebb Bernáth-tanítvány. Sokkal jobb Bernáth-képeket csinált, mint a mestere. Hantai Simonnal barátságot kötött, aki '47-ben még

a Bernáth-osztály tanársegédjeként tevékenykedett, majd gyorsan disszidált. '56 után Bernáth tartotta a hátát, hogy Csernus néhány hónapra kimehessen. De aztán megtiltották a visszajövetelét, mert az engedélyezett külföldi tartózkodást túllépte. Kint ragadt Hantainál és világhírű lett.

Mára már a szobrásznak térformák segítségével sokkolni kell, vagy valami irodalmi témát közölni. Nem fontos a megjelenítés biztonsága, az emberalak. Holott évezredekig egyedül a figurán – az állati és az emberi formán – keresztül lehetett közölni emberi mondandót. Ez volt a köztéri szobrászat, ami a XIX. századtól kezdődően egyre inkább lebomlik és fölhígul. Napjainkban a formabontásból jön létre minden. Ugyanakkor megmaradni ezen a szinten, amin még mindig gyakorlom a megjelenítést – sokak szemében ásatagnak tűnik. De én nem tudok, nem akarok mást csinálni. Ettől még nem érzem magam alsóbbrendűnek.

A szobor nem azzal fejeződik be, ahogy azt a műteremből kiteszem, hanem a néző által válik befejezetté. És minden egyes néző mást lát ki belőle. Én viszont arra törekszem, amit mondok, azt ne lehessen félreérteni. Ez a lényege a dolognak, ha köztérre teszem ki.

Napjainkban a szobrászat efemer jelenséget rögzít. Ha ilyen luxust megengedhet magának a társadalom, ha egyesek milliárdosokká válhatnak, akkor szegény emberek mért ne hihetnék, hogy ők a szellem szintjén, ami a „legolcsóbban” előállítható, hedonisták, élvezkedők lehetnek, a pillanatért élhetnek. Viszont föltehető a kérdés: érdemes-e ezt fenntartani? Érdemes-e teret engedni neki? Ugyanakkor a szellem embereiből álló réteg fenntartja ezt a társadalmat, visszaél a tudásával.

Rettenetesen fontos az alapindítás. Az én esetemben ugye magától értetődött. Nem kerültem szembe apámmal. Később, a munkámban se. Medgyessy Ferenc emberileg is, meg a mondanivalóit illetően is nagyon szimpatikus volt számomra. Paraszti származását nem letagadva, mint értelmiségi, mint orvos, elkezd szobrászkodni és megteremt egy sajátosan magyar, zárt, tömör, belső öntudatot meg életörömet sugárzó figuratív világot. Ez szimpatikus volt. De nem tudtam, nem is akartam követni, mert a zártsága számomra kicsit túlzott volt. Én egy részletezőbb szemlélet mellett köteleződtem el. És ez az, amitől nem tudok elszakadni. Végző soron minden adottság kérdése. Nem úgy éltem meg az életpályám, hogy korszakaim lennének, meg szellemi kalandozásaim. Szeretem a mesterségem. Kőfaragás, kovácsolás, lemezmunka, hegesztés – mindenféle ipari mesterséget űz tulajdonképpen egy szobrász. Az alkotás mindig anyaggal való küzdelem is. A szobor szellemi tartalma egy hosszú kimunkálási folyamat alatt alakul ki. S hogy mivé alakul, abban nagyon nagy a mesterségbeli tudás szerepe. Nélkülözhetetlen az anyagismeret. A szerszámot is tudni kell használni. Tehát ez is egy kultúra, és nem alacsonyabb rendű. A szobrásznak nyitni a térbe. Az ábrázolt minden egyes porcikáját külön-külön kell megjeleníteni, de ennek mind egy irányba kell hatnia. Vagyis, ha Madáchnak akarom megformázni, akkor hátulról is Madáchnak kell lennie. Ez énnekem elég szent ahhoz, hogy megmaradjak mellette. Ehhez képest handabandázni nagyon könnyű, meg dekoratív dolgot csinálni is. Készítettem egy-két dekoratív művet, de azok is népi motívumokkal átszőtt, díszítőjellegű szobrok voltak. Valom, hogy az ember megjelenítésén keresztül lehet széles társadalmi rétegeket érdeklődővé tenni saját történelmük iránt. Itt tartok és nem is tartom fontosnak, hogy valahova elkalandozzak. Tehát így vagyok és maradok bábuszobrász. Szeretek

mennél hitelesebben előadni. Most foglalkoztat Madách, ez a roppant összetett szellemi alak. Hogy róla mit tud az ember? Valami kis részletet. De, ha ezt meg tudom mintázni, akkor már gondolom, megérte.

Az első vázlat ritkán rajz, többnyire plasztika. Két-három hétig csak fejben gondolkodok. Többnyire rögtön nincs meg a forma. Azon kell spekulálnom, a belső készítés mit igényel, ahhoz keresi azt, hogy hogyan is lehetne ezt megközelíteni, hogyan is lehetne felmutatni, kibontani abból az anyagból, egyáltalán milyen anyag volna hozzá jó. Azzal kezdi az ember, hogy agyagból megközelítőleges előképet, vázlatot, valami jelzésszerű dolgot rögzít. És hogyha van egy agyagvázlatom, akkor térek csak rá a részletekre. Kell tehát egy alapgondolat. Ahhoz, hogy én Madáchcsal foglalkozzak, Madáchról elég sok mindent össze kell olvasnom. Ez mindig, minden esetben így helyén való. Nem beszélve arról, hogyha van valami látható kép, akkor nekem az nagyon fontos, hogy ahhoz hű legyek. Nekem ez az elsődleges, a legfontosabb dolog. Az nagyon zavar, ha nem tudom a karaktert megformálni. Aztán a külső hasonlóságon túl arra koncentrálok, milyen lelki állapotban lehet az ábrázolandó, tehát mit akar, mivel van elfoglalva, min töprenghet. Sugározzon belőle valami emberi, ami lehet egy mosoly, alig érezhető mimikai elválkozás, csak ott legyen benne az élet. Valami jellegzetes vonást ki kell emelni, az hangsúlyozza a karaktert. Például Mikszáth elhízott, puffadt, föllazult arcú ember volt. A kis, kiugró tömpe orrocskája, a nagy joviális, tésztás arca, meg palócos, hunyorgató, ravasz, mindig mókára hajló szeme, ezeket azért próbálja az ember egy kicsit szélsőségesen megcsinálni, hogy felhívja rá a figyelmet. Tehát ilyen eszközökkel élek munkám során.

Én a mesterséget megtanulva csak annak tudom szentelni a tevékenységemet, hogy olyan produktumot hozzak létre, ami időt álló. Arra nem kell külön törekedni, hogy mai legyen. A ma élő ember csak a mai dolgokat tudja. Mai időkbe dolgozva, csak mai hatásokat fölveve tud az ember akármit is csinálni. A szobornál, ha egy biedermeier-korban élő ember portréját mintázom, akkor az olyan, mint egy irodalmi szövegben az idézet. Tehát a nagy embereket a maguk fizikai valóságában ábrázolom. A külső megjelenésüket idézem meg, és ezt lehetőleg minél pontosabban.

Most Csesztvére akarok csinálni egy szobrot, hogyha elmegy oda az ember, akkor a Madáchok, mint házigazdák fogadják őket. A Madách és Fráter Erzsébet szoborkompozícióban a reneszánsz ember magányos, szomorkás bánatát, belső küzdelmét formáztam meg. Fráter Erzsébet állása egy kicsit elhúzódtott. Az alázat és a segíteni akarás, meg a mellőzöttség sugárzik belőle. Az, hogy ki van szolgáltatva a párja kegyeinek, és el fognak szakadni. Ez már benne

Ifj. Szabó István Fráter Erzsébetet és Madách Imrét ábrázoló szobortervezete

van. Benne kell, hogy legyen. Madách mindig hátratett kézzel, gondolkodva sétálgatott. Azt szeretném, a maga emberi valóságában legyen madáchos az, amit Madáchról elképzelek. És ez a testi valóság kell, hogy kisugározzon valamit a belsőből is. Ezek a dolgok viszont, hogy hatni tudjanak, a külső természetes térben olyan méretbe és anyagba kell megfogalmazni, ami felidézi az embert, vagyis hitelesnek érzi a megjelenítést a néző.

A művészet szerepe általában specifikus, az emberi léthez szorosan hozzátartozó. Mióta az ember beszél, gondolkodik, gondolkodásának tanulságait úgy is kifejezheti, hogy azok korokon át hatók legyenek, derűssé, elviselhetővé, kényelmessé, szebbé tegyék az életet. Tehát a művészetre ilyen értelemben van szükség. Egy köztéri szobornak nagyon speciális tartalmi szándékai vannak. Közlés is van benne, meg ismeretanyag is. A fennmaradást szolgálja. Táplálja a nemzeti öntudatot, önismeretet. A művészet funkciója tulajdonképpen, hogy ezt segítse, előmozdítsa, támpontot adjon az utókornak, ha a történelmi tapasztalatokat akarja megismerni.

Ifj. Szabó István készülő szoborkompozíciójából Madách Imre gipszfigurája

Nem lehet nélküle meg az emberiség. Én a szűkebb hazám kulturális tudatának ébrentartására, erősítésére koncentrálok. Nógrád a legszegényebb régió. Ez mindig is az volt. Ugyanakkor kulturális értékekben a leggazdagabb. Óriási személyiségek éltek itt, olyanok, akik maradandót hoztak létre az egyetemes magyar kultúráért. Sőt Madách *Tragédiája* az egyetemes világkultúrába is beleszámít. Ő tipikusan ennek a vidéknek a gyermeke. Pontosan e megye szegénysége, kiszolgáltatottsága, elzártsága, és az, hogy az itt élőknek mindig meg kellett küzdeni azért, hogy észrevegyék, ettől egészen egyedi formát öltött ez a kultúra. És ezt jó, hogyha tudja. Jó lenne, ha büszkéek is lehetnénk rá. Ha tudnánk vele élni. Tehát ennek az ébrentartása, ez a kötelezettség egyre időszerűbb.

Ha nem is újabb 80 esztendőhöz, de még néhány évtizedhez adjon az Isten erőt ifj.

Szabó Istvánnak a palóc kultúra megőrzéséért végzett munkájához.

Felhasznált irodalom:

Brand, Stewart (2001): *Amíg világ a világ*. Budapest: Vince Kiadó.

Könnyűnek találtatsz!

könnyű duett Attilával

Könnyűnek találtatsz,
ha szikár szabályt szabsz
másoknak fizetségül.
Ők könnyű szívvel tévedhetnek,
takarékon égethetnek
lángokat. Míg neked
elégülten vakarózni,
cirmos hittel takarózni
– jó volna – de nem lehet,
mert nem hihetsz fél-szerelmet,
de minden egész tehernek
nyújtandó kell nyakadat.
Így az élet, ez a sekély
rákot nevel, bimbós fekélyt
gyomrod táptalaján.
És a csönded behavaz.
Télközépen friss tavaszt
mondd, mért hiszel?
Tollpihékbe mért kapaszkodsz?
Hütlenekhez mért ragaszkodsz?
Így nem marad, ki kiterít.
Könnyűnek találtatsz!
De maholnap talán kapsz
enyhítő nyugalmat.

József Attila!

*Templomot emelek majd,
– katedrális – csak szavakból,
hogy elférjen csarnokában
egyetlen igéd.*

Ádventi számadás

Az év lassan révbe tér meg,
ideje úrlapot kérned,
elszámolni az elszállóval.
S ha még lehet,
kevés kedvet
kisajtolni innen-onnan,
hisz veszteséged
egyre több van: –
Tilalomfák közt,
miket magadnak vertél,
örömök közt,
miket kikerültél –
riadtan bolyongtál;
s már magad sem érted,
hogyan rab vagy, avagy foglár.

Talán most... – gondolod –
de a szél úgy beszórta
lélekablakod hóval,
hogyan el sem hinnéd,
és nem győznéd szóval,
míg kikecmeregsz innét,
mert hiszen félsz,
– s tán okkal –
oly régen élsz
szerelmi fogyatékkal,
és fekhelyed
árvaság ágya.
De mit tehetsz?
ha vágyadra vágya
csak tilossal jelez.

Minden, mi felötlik,
hiányt magyaráz.
Ideje lezárni
e lajstromozást.

Bizánci üvegcserep

Vad, idióta nyüzsgés. Érseket
avatnak itt; a könnyzacskókban
felgyült gőg s gyűlölet,
s tar államfő az álszent bűnözés
bandzsításával.

(Ortodox tömeg
évszázada jönne – ki mondja meg? –,
a huszonegyedik Krisztus után).
Ha van Isten, fényt szűrő kéküveg-
tekintetével most épp Kolozsvárra
bámul le ostobán.

2006.

Letaglózva

„Ki vár jót?... A hóhér.” (Francois Bréda)

Nem lesz több ostrom. S Európán mért igaz:
ami obszcén volt vagy alattomos;
új nevet vésnek fába, kőbe, lehet az
győztes fölényű, vagy sunyító gunyoros
rémé. Szepplős, mocsár-mély múlt felett
minden számítógépes animáció
s szögletes mozdulatokkal lebeg.
A rács is csak festett illúzió.

A hóhér elkísér, mint jó kísértet,
s egy éjszakán, ha felsóhajt a gótika,
vallásos buzgalomban fogsz kimúlni
az arctalan tömeggel – habár logika
nincsen benne, ne bánkódj, ha nem érted.
Nem. Nem, soha!

2006. november 16.

A Ceruzatartomány Kulisszái

A test egy ház. Ugyan sok részlete, tagja van.
De egy *szellem* által építettett egybe.
Nem mondja a szem a kéznek,
nincs szükségem rád. (I. Kor. 12.)
A sejteknek a házban meg van mondva,
mennyit szaporodjanak.
Nem gondolhatja meg magát egyetlen molekula,
egy vérlemezke sem, hogy most „belehúz”.
Ellenkező esetben a fehér vérsejtek megölik.
Ha növekszik a terhelés a kéznél, kimegy
a parancs, tessék az izomsejteket erősíteni,
sokasítani! Az örökítő anyag sem független,
meg van írva, mint egy könyv. Nem nyúlhat bele
más, csak az egész test (a ház) érdeke.
A Szellemi Agy.
Az központ parancsot ad a szemnek, csukódjon be,
mert apró kavicsok szóródnak a tetőről. A szem
szót fogad. Szolgálatot teljesít, nem egyéni karriert fut.
Ha tűz a nap a testre, elkezdődik a barnulás,
nem adja fel rögtön a bőr, nem nyafog, feldolgozza
a „terhet”. Egyszer fent van az izom, egyszer meg lent.
Nem veszekszenek. „Én mindig alul vagyok, ó!”
A *szív* éjjel is dolgozik. Gyorsan pihen, de hogyan?
Azt nem tudja senki. De bele van kódolva a „dolgába”
a menet közbeni felfrissülés.
A nyelv megnyalja az ajkakat rögtön, ha száraz a száj.
A mirigyek rákapcsolnak. Nem sztrájkolnak.
Ha sebet ejtenek a „házon”, riadót fúj a fagocita.
Odatódulnak a mentő-sejtek. A tartalék-cukrot égetni kezdi
a labor. „A munkához több oxigén kell!” – jelzi az elme.
A tüdő veszi az adást. Engedelmeskednek mind,
ékes rendben. Nem von le konzekvenciát
egyik tag sem hiába. És hogy mire fel?
A szerző titka.

Jácint, ónix

Van igazság, mi nem látható.
Végül a nincsből megnyitják.
Leszáll a köd, befagy a tó.
A hiszti helyett itt van a hit.

S ott van a múlt, éppen kihűlt.
Merev az emlékezet.
Boldog volnék? De csak idült.
Varjú károg, a drót rezeg.

Kert is van még. Szántja a bú,
Kis Herceg alszik rajta.
Testes a szomj, mint az aszú.
Fahéjba vág a balta.

Heidegger kulcsa

A kultusz bezárt, a halál kidőlt.
Árverésre került a protektor.
Másnak se jó, amit kinőtt.
A szív helyén egy processzor.

Csak egy Úr van, Öregkorú,
rabszolgák között ki henceg?
Mily édes, ami szomorú
És nem csinál senki rendet.

Kasszandra

hidd el apám
 ez itt a vég
 ez az eufória
 a csapraütött hordókból
 önvérünk folyik
 nagyot tévedtünk:
 innen már nincs hova
 kezdetét vette
 a máglyák tébolya
 s mire semmivé ég
 ez az elrongyolódott éjszaka
 trójánk füstölgő fáklya lesz
 s a győztesek
 lányaink parázsló ölében
 fürdenek - - -

nyomok

salétrom-foltos falakon
 mosolytalan arcok árnya
 a bedeszkázott ablakszemek
 s repedt szárnyú ajtók mögé
 csak félve lopakszik a fény

künn őszbe sárguló fák
 lehelete ül a sápadt homokon
 horpadt nádfonatok s gazdátlan
 szárkúpok tövén rozsdálló
 diószemek nyomorognak

egyensúlyukat veszített karókon
 csorba tejesköcsögök szimatolják
 a szélbe álmodott szavakat
 s a kedvetlen felhők ráncai közt
 lassan elenyésznek a színek

lépcsők

kérded
 miféle lépcsők ezek itt
 az átmeszelt hasú ég alatt
 ahol beteggé szürkül
 fény-foltos arcunk
 ahol könnyeink átmoszák
 nappalainkba száradt álmainkat

miféle lépcsők ezek itt
 ahol átfestik arcunk verejték-gyöngyeit
 s eladják feszülő combunk örömét

vakon tapogatózunk
 magunk számára is idegen
 törékeny porcelánfigurák
 s félünk hogy lefeszlik rólunk álruhánk
 és vélünk

újraöltöztetik a keresztet - - -

Gömörország Palócföldön*

– Amikor a szervezők ma estére meghívták a Gömörországbeli barátainkat, akkor a Palócföldet arra kérték fel, legyen statiszta. Erre szívesen vállalkoztunk, hiszen B. Kovács Pista nekünk tájjellegű barátunk, aki régésztől kezdve, múzeumigazgatón át, újságíróként, rovatszerkesztőként gazdag és szép életművet tudhat a magáénak. Ezért is kérdezhajjuk tőle, hogy vajon beszélhetünk-e ma kortárs irodalomról? Persze, hogy beszélhetünk. De milyen kortárs irodalomról beszélhetünk?

Egyáltalán izgat-e benneteket a felvidéki kortárs irodalom? Vagy pedig csak Pozsonyban, vagy pedig csak Komáromban van, vagy pedig nálatok is?

– Jó estét kívánok! De jó lenne úgy kezdeni, hogy akasztják a hóhért. Csakhogy nem erről van szó, mert nem igazán vagyok én ebben illetékes. Tisztelt jelenlévők! Van nekem egy sejtésem, meg van egy bizonyosságom. A sejtésem Petőfihez kapcsolódik. A Salgó várát is megjáró Petőfihez, aki egyik jeles művében – ami ugyan nem kötődik helyileg ide –, a *Helység kalapácsában* egyik hőse szájába adja, miszerint sejt, és sejtése pogány. Nohát én is sejtjek valamit és az én sejtésem is pogány, merthogy irodalomról lévén szó – így kapva a fölszólítást, hogy mondanám el a véleményemet –, nem igazán érzem magam érintettnek; de ettől függetlenül, s ettől nem függetlenül, azért egy-két szavam volna a témához. Másfelől egy kicsit kakukktojásnak vélem magamat, aki nem föltétlen a kortárs irodalom okán ülhet ennél az asztalnál. No, most a bizonyosság viszont az, hogy ahhoz a Praznovszky Mihály által fölvázolt Palócföldhöz talán van valami közünk, ha magunkat palócnak tekinthetjük az odaáti Gömörben, Nógrádon túl is. Tehát ez a mi Gömörországunk – vagy Gömörünk – afféle adalék a Palócföldhöz és igen jólesett ott lennem Herencsényben, amikor Pekár István barátunk megszervezte ama bizonyos napokat már két alkalommal is, és hát örömmel kapcsolódhattunk és kapcsolódunk bele abba az országépítésbe, ami majdan, talán egy-két-három év múlva az egész Palócföldet Hevestől Nógrádon át, Borsodon keresztül Gömörig és Hontig valamiképpen egységbe foglalja, immáron az Európai Unió részeként. Addig is, amíg ez nem jön létre, mi a magunk módján már afféle virtuális országot létrehoztunk: a Gömörországot. Előbb kitaláltuk magát a folyóiratot. Ennek már kerek hét esztendeje. Ahogy mondani szokták: hét tél, hét nyár választ – hát reméljük nem választ. Most kezdjük a nyolcadik évfolyamot. Az első szám már megvan. A többi meglesz-e, az majd kiderül. Tehát elindítottuk a folyóiratot és utána, 2005-ben magát a virtuális országot is létrehoztuk. Nem kell megjedni,

* Részlet a salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a *Gömörország* című folyóirat irodalmi estjén felvett hanganyagból.

ez egy szerény polgári társulás; nem is sok embert tömörít egyelőre; nem fenyegetjük a geopolitikai helyzetet Közép-Európában; nagyon jól bele tudunk illeszkedni mi ebbe. Folyóiratunknak van köze az irodalomhoz. Annyi köze van hozzá, hogy az irodalom is helyet kapott benne, de nem irodalmi folyóirat. Ezt az időnként nekünk tulajdonított jelzőt, kellő tisztelettel, el kell hogy hárítsuk. Egy művelődéstörténeti, regionális folyóiratot szerkesztünk, amely az emberi teljesség jegyében helyet ad az irodalomnak is. Ami a kérdést illeti – hogy ne térjek ki teljesen a kérdés elől –, az irodalom, meg a régiók, meg a kortárs irodalom kapcsán, decemberben meghívtak a Pozsonyi Kaszinóba beszélgetni. Nem az irodalomról, hanem Gömörrel, meg a régióról, a regionalizmusról, meg az ezzel összefüggő kérdésekről, és aztán csak úgy mellemnek szegezték a kérdést: mit mondok én a regionális irodalomról? Már korábban is gondolkoztam azon, hogy regionális irodalom. Nevet is társítottak mellé. Veres János neve hangzott el, mint regionális költő. S azt mertem mondani, lehet, hogy kiváltva az istenek haragját: olyan nincs, hogy regionális irodalom, meg regionális író, mert vagy író valaki vagy nem író, vagy költő valaki vagy nem költő. A regionális, mint jelző, ehhez nem illeszthető. A régió lehet forrás, lehet kulissza, lehet ártalom, lehet ok és ürügy egy irodalmi alkotó számára, de önmagában az, hogy valaki salgótarjáni, vagy valaki rimaszombati, vagy valaki ajnácskői, ez nem minősítő jelző. Tehát én – ilyen értelemben – regionális irodalmat nem ismerek. Inkább úgy ismerem, ahogy a *Gömörország* legközelebbi számában megjelenik, hogy Mikszáth Kálmán, ha ír egy munkát, történetesen a putnoki pajkosról vagy a kürti asszonyok uborkáiról, akkor az kötődik valamiképpen Murányhoz, vagy kötődik Putnokhoz, mint ahogy a *Ne boldogozz*, *Pista* kötődhet Rimaszombathoz. Mi örülünk neki, hogy ezeket a helyeket, meg ezeket az ártalmakat tekintette példának. Az író vagy képes ezt művészi módon átlényegíteni, vagy nem képes, vagy irodalom lesz belőle, vagy nem. De nem attól lesz irodalom, mert Murányról szól, vagy Putnokról szól, vagy Rimaszombatról szól.

– *Azért egy pillanatra – hiszen nagyon fontos dolgot mondasz – vívjunk egy sort egymással. Tehát azt mondhatjuk, ha Mikszáth ezeket az írásokat nem Pesten írta volna, hanem itt, az akkor sem lenne palóc irodalom. Ez nyilvánvaló. Szerinted akkor mi az, ami a lapban megjelenhet, mint irodalom? Mi a mérvadó? Az, hogy Gömörben írták, vagy Gömörrel írták?*

– Még egyszer szeretném kiemelni, hogy folyóiratunkban viszonylag szerény helye van az irodalomnak; kivált a kortárs irodalomnak. Azt is meg kell, hogy mondjam – s ez összefügg a szerkesztés körülményeivel –, mivel nincsenek rovatvezetőink, időnként ahhoz nem értő emberekre hárulnak bizonyos feladatok, ebből következőleg egy kritikus elme még azt is felfedezheti, hogy annak a bizonyos irodalmi rovatnak, amit mi *Futárszalonnak* nevezünk, s ahol a szépirodalom többnyire megjelenik, annak nem is biztos – ugye nem bánják, ha ezt ilyen nyíltan és őszintén megmondom –, hogy valami nagyon kialakult és átgondolt koncepciója van. Ha igen, akkor talán annyiban – és ezzel nem az irodalmat kívánnám degradálni –, hogy az irodalmi adalékokat kicsit mindig valaminek az apropóján válogatjuk, egy-egy szám témájához próbáljuk illeszteni. Tehát ilyen értelemben nem egészen autonóm ez az irodalmi rovat.

– *Mint értelmiségi ember, bizonyosan ismered a Felvidéken létrejövő kortárs magyar irodalmat. Olvasod őket?*

– Olvasom, amit olvasok. Nem követem teljesen...

– *De mégis érzékelsz valamilyen jelenségeket, csoportokat, irányzatokat, iskolákat? Tájjelleghez kötődnek, témákhoz, vagy semmihez?*

– Én nem gondolom azt, hogy a táji ízek egyre markánsabban jelennének meg. Szerintem mások a rendezőelvek az irodalomban, ami helyén való is. Mondom, én nem vagyok irodalmilag annyira képzett, hogy a szlovákiai, vagy a Szlovákiában élő magyar írók, vagy szlovákiai magyar írók körében felfedezhető, felfejthető irányzatokat méltatni, értékelni, vagy pláne egy-egy régióhoz valamiképpen kötni tudnám. Tehát ilyen értelemben mondom, habár a *Gömörország* időnként helyet ad kezdő embereknek, ezek a publikációk eléggé esetlegesek. Nem a szépirodalom a fő profilunk.

– *Azt mondd meg nekem, hogy ha Rimaszombaton feltűnik egy tehetséges fiatal költő, prózaíró, akkor mi lesz a sorsa?*

– Szerintem az lesz a sorsa, amivé a saját sorsát alakítja. Illetve nagyban befolyásolja az, akad-e mentora Pozsonyban vagy Pesten, hiszen ma már nem Pozsonyból áll a világ. Szászi Zolival arról beszélgettünk idefelé jövet, hogy nem mindig vagyunk tudatában annak, a világ eléggé markánsan megváltozott, és az a fajta felállítás, ami évtizedeken át – vagy ha úgy tetszik Trianontól, s főleg '45-től – annyira meghatározó volt hogy a határ hermetikusan el van zárva – ennek nagyjából kezd vége lenni. Tehát a világ megváltozott, visszaáll bizonyos értelemben a régi rend. Nekünk Pest, s pláne Salgótarján – vagy Miskolc, Eger – sokkal közelebb van, mint Somorja, Pozsony, vagy Komárom. Tehát ilyen értelemben nem föltétlen kell, hogy az a mentor pozsonyi legyen. Csak ismételni tudom, amit Gömör meg a regionalitás kapcsán mondtam: nem attól lesz valaki író, költő vagy művész, mert ő gömöri. Bacskay sem attól lett festőművész, mert a témáit Gömörből vette. A régió egyfajta példát vagy ösztönzést meg ihletet adhat, de többet nem.

– *Már csak azért is feszegetem ezt a kérdést, mert a közelmúltban olvastam a megyei lapban, a Nógrádban egy aránylag jól sikerült ismertetést a Palócföld egyik számáról, ahol a szerző azt fejtegeti, még mindig azon mérjük egy regionális folyóirat helyi értékét, hogy mennyi helyi alkotót közöl. Százalékban, ha 50 plusz 1 százalék, akkor jó, ha 49, akkor nem jó a lap.*

– Ez nálunk nem szempont. A mennyiségre nézve viszonylag szolid teret tudunk biztosítani az irodalomnak, illetve a művészeteknek. De semmiképpen nem szempont, hogy csak gömöri jelenhet meg.

Én azért érzek egy kis lelkiismeret-furdalást itt, ebben a körben, Azért voltam bátor úgy fogalmazni, hogy kakukktojás vagyok, mert vívódom magamban, nem szolgáltatók-e kellő okot arra, hogy az irodalom ügye iránt elkötelezett emberek megrójanak, hogy a közélet vagy a művelődéstörténet afféle szolgálólányává akarom vagy akarjuk silányítani az irodalmat. Nincs ilyen szándékunk. Ez a lap nem irodalmi lap, de irodalmat is közöl, ahogy közöl közéleti dolgokat is; a pártpolitikát kivéve, az mindenkinek a magánügye. A konzervatív keresztény értékrend közelebb áll a laphoz, de ez nem jelent semmi kizárólagosságot. Jelen vannak a szerkesztőbizottságban szabadelvűk is, szocialisták is, tehát a baloldal eszmeisége iránt elkötelezett emberek. Munkánk során különválasztjuk a pártpolitikát és különválasztjuk a rokonszenvet. Az *Agóra* rovatban időszerű és tartós értékű mondandóknak a megörökítésére vállalkozunk. Az *Emlékezetünk* rovat is időnként helyet ad az irodalomnak. Tehát valahogy mi úgy tekintjük, hogy az irodalom meg a művészet éppen olyan természetes része az emberi létnek, mint minden más. Talán ez nem túl fennkölt, meg nem túlzó, amikor ezt az emberi teljességet próbáljuk a magunk módján, regionális ihletettséggel megjeleníteni. Hozzátennék még egy nagyon fontos kulcsmondatot, amit lapunk

fővédnöke, Tózsér Árpád mondott annak idején, a kezdet kezdetén: gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan. Ez egy nagyon fontos elv: ami jót kintről el tudsz hozni, azt hozd haza és érvényesítsd a saját otthonodban, a saját régiódban, és ami jót innen ki lehet vinni a globálisba, azt át kell vinni a globálisba, hogy kikerüljön oda. Tehát globálisan próbálunk gondolkodni, helyet adva a képzőművészetnek, a geológiának... A teljesség igénye nélkül, ha csak egy-egy tanulmány vagy valami képviseli is magát a lapban, de ezek a dolgok nagyon fontosak. Mi próbálunk globálisan gondolkodni és lokálisan cselekedni, mert, ha csak globálisan gondolkodok és cselekszek, akkor itthon nekem nem marad semmi. És kifelé sem fog kimenni semmi értelmes. Helyben annyi értelmes dolog van születőben, amiről a nagyvilág esetleg nem tud. Ezt föl kell karolni. Ehhez ugródeszka a *Gömörország*. A *Gömörországnak* a Plektrum Kiadó, mert valahogy ezt is szét kell szórni, mint a jó magot a széllel. Meggyökerezik-e az a mag, az már a maguk históriája. Csak jelzem, ez nem génkezelt kukorica, nem amerikai génkezelt kukorica. Ez eredeti...

– Köszönjük szépen, hát ezért hívtunk téged, hogy megerősítsünk a hitedben és a munkádban. Nem tudom, tényleg vásárolható...? Tudjátok-e ezeket a köteteket terjeszteni ideát?

– Hát, ha szabad, akkor itt egy kicsit borúsabb hangot kell megütnöm. És nem is amiatt, hogy valamilyen legyőzhetetlen akadályok lennének előttünk. Pusztán arról van szó, hogy ennek a folyóiratnak voltaképpen szerkesztősége sincs. Van egy szerkesztőbizottság, amely esetről-esetre, napról-napra véleményezi, meg ajánlatot tesz, meg kommentál, meg irányt mutat, de az

érdemi munka, egy-két embernek a dolga. Tehát nincs tördelőszerkesztő, nincs olvasószerkesztő, nincs képszerkesztő, nincs semmi. Egy ember van, aki csinálja és biztosítja az egészet. Na, most ebből következik, mivel annak az egy embernek egyéb irányú teendői is vannak, hisz állásban van, hogy időnként becsúsznak hibák. Ez nem menti a szerkesztőt, de némi magyarázat. És az, hogy nem jut elég idő, meg energia a terjesztésre, előfizetők toborzására, szétküldésre, kapcsolattartásra – hát honnan juthatna? Lehet, hogy ez előnye és hátránya is egyben. Tehát ezért nem kapható Salgótarjánban, nincs Salgótarjánból egyetlen előfizető se. De szándékunkban áll, hogy Gömörrel szomszédos megyeszékhelyeken, Egerben, Salgótarjánban, Miskolcon hozzáférhető legyen a lap azok számára, akik úgy gondolják, hogy érdekli őket. Sajnos ezeket az adminisztratív terheket nem tudjuk felvállalni. Nincs ember, aki csinálja. A folyóiratot egy polgári társulás, a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület adja ki. Ez egy civil szerveződés, tehát nincs mögöttünk háttér, nincs mögöttünk megye, nincs mögöttünk állam, nincs mögöttünk... Az előállításához szükséges pénzeket különböző pályázati forrásokból kell összeszednünk. Vagyis a *Gömörország* alapítványi pénzek nélkül nem jelenhetne meg. Ennek megszerzése, bonyolítása, felhasználása, elszámolása, s a folyóirat közbeni szerkesztése – mind egy-két ember ügye.

Modigliani: Rózsaszínű akt

Érett őszibarack pirkadó héja
ilyen, mint ez az ölelésre hívó,
megadóan elnyúló női test;
duzzadt mellén a rózsaszínű bimbó

fájón sajogva, merészen mered föl,
barnálló hónaljpihéin, az ágyék
sötét bozótján és az összezárt
combok ívén parázsló, szüzi vágy ég;

és nedvesen lüktet a néma száj,
tollmeleg fészke csóknak és mosolynak.
Félig-nyílt szemében fölszólító
várakozás lángocskái lobognak.

Már nem is önmaga – anyagtalan,
sárga sugárzás, ahogyan a bársony
barnák kontrasztjából bőre kisüt,
hogy maga körül mindent fénybe mártson.

S oly ártatlan és esendő, ahogy
egész lényével forr a pillanatba,
két karját szétterjesztve, mielőtt
megnyílna, hogy a gyönyört befogadja.

An Ihn!

Dein Bild umschwebt auf allen meinen Wegen
Und täuscht mich.
Bald kömmt es freundlich lachelnd mir entgegen,
Bald zeigt's von ferne sich.

Ich denke Dein, wenn sich die Aussicht trübet,
Die vor mir liegt,
Wenn Nacht und stille jedes Herz, das liebet,
In süsse Träume wiegt.

Ich denke Dein, wenn mir der Tag schon grauet,
Der Mond noch winkt,
Und dort im Busch, vom Regen überthauet,
Die Ros' entblättert sinkt.

Dein denk ich auch, wenn sich Gewitter thürmen
Und Blitze dräun;
Wenn, rasch durchsaust von fürchterlichen Stürmen,
Die Bäume Blüthen streun.

Dein denk' ich stets, am Abend und am Morgen,
Bey Tag und Nacht,
Wenn, ungesehn, in liebevollen Sorgen
Mein Auge sehndend wacht! –

Wie lange sol' ich noch, von Dir geschieden,
Dem Gram geweiht,
Vermissem meines Herzens stillen Frieden
In Traum und Einsamkeit?

Wie lange sol' der Zufall, unentschiede,
Mein Loos noch drehn?
Wie lange – – Oder soll ich Dich hienieden
Vielleicht nie wieder seh'n??

Ach! komm, Du Licht und Wonne meiner Seele!
Komm endlich doch!
Denn sonst verschmachtet Deine Gabriele
Und stribt vor Sehnsucht noch!

Őneki

Káprázat vagy néha csupán, ahogy
Arcod lebben
Elém, majd rám vonódik mosolyod,
S tűnik sebesebben.

Visszaidézlek éjszaka olykor,
Hoz az álom,
Alakod kilép éppen a páragomolyból,
S szív-békém találom.

Rád gondolok az alkonyi kertben,
S ha a Holdat
Kélni látom, szirmaival viharverten
Ott egy rózsa horgad.

Ha fát csavar, tombol minden elem,
Villám csattan,
Majd ha e vész pihen, így is, úgy is velem
Vagy gondolatban.

Rád gondolok, szüntelen Rád, éjjelente
S nappalonta,
Bár meg nem láthat színről színre szemem, de
Őriz csak vágyódva.

Nélküled-nap előttem még hány van?
Bánt a bánat,
Vesztett nyugalmát vágyja a szív magányban
Vissza utánad.

Fordul-e még felém a szerencse?
Lehet, vak bár,
Csak sorsomnak egyszer majd megjelentse,
Hogy láthatlak már!

Ó, lelkem fölfénylő fele, Te,
Ne légy távol,
Kedves!, Gabrielládhoz elgyere,
Mert meghal a vágytól.

Németh István Péter fordítása

A tűz lángja virrasztott

Lelked mélyén magányos
gyermek hangja sűgött
vékony, kétségbeesett hangon.
Szíved átjáró volt a föld
és az ég között. Ezen a szűk
völgyön ment keresztül az út.
A hajnali derengések
reszkető fénye életed
filmjét pergette. A tudás
állandó készenlétben lapult
az agyadban, s bármikor
előfűttenetted, akár
a házőrző kutyádat.
S dagasztó boldogság volt

az a hajtóerő, mely a családi
élet jármába parancsolt.
Nem olvasta senki, miként
zajlottak napjaid ezen a földön,
mivel töltötted életed delelőjét,
őszét. S ha a tűz lángja
virrasztott csak fölötted,
a sötétség mögött megsűrted
a csöndet. Ha egy nappal
újra közelebb jött az ősz,
deret hoztak az éjszakák,
és apró rőt levélkék hullottak
körülötted, és szellő jött, mintha
aranyat sírtak volna a fák.

Olyan csöndesség volt

Itt várakozott az ifjúság és öröm
a közelgő tavaszra. A holdfényben
lehajoltak a hegyek, és erdőszagot
csókoltak az út porára.
Sűrű esőcseppek csipkedték az arcomat,
a kukorica halványzöld pántlikái
között. A fellángoló villámok mintha
férfierővel birkóztak volna.
Friss vizű források kuncogtak
a réten, s a patak a fák között
verdesett, mint egy nyugtalan szív.
A szellő is itt bujkált a fák
között, mint a szerelmes gondolat.
S ha a falu már álmos volt és fáradt,
az utca hátán alig mozgott egy-egy
elkészt ember.
Olyan csöndesség volt, hogy egymás

gondolatait is hallottuk, s langyos
virágszaggal öntött nyakon
a tavaszi este.
Itt takargatják a nagy lombú fák
a sírhantok fölött pihenő csöndet.
A rózsát méhek dongják körül
álmosító, zsongó muzsikálással.
Az őszi tűzhelyek mellett melegedők
a bibliák elfakult oldalait
már odafönt lapozgatják.
Itt várakoztak a barátok biztos
bizonytalansággal, amikor fülledt
nyár aszalta a völgyet.
Álom és ébrenlét mezsgyéjén
lebegve emlékezem.
Ez a kora tavaszi pirkadat belefészkelte
magát szemembe.

Zsendülő búzavetések

Az utak hozzád szelődültek,
a zsendülő búzavetések selyme
simogatta szoknyád szélét,
s tekintetedben a távolság csendje
puhán fészkelődött. A csend távolsága
mérte útjaid hosszát és mélységét.
A csillagsugárnál is végigbotorkált
mezőkön aratók dala szállt a nyárban...
S a földre hintett szalmán a naptól
feketére csókolt kezüket
a csillagég simogatta kicsiny párnájukon.

Rőzsefény

A cserjésben ágakat tördelsz,
összekötöd vaskos rőzsecsomóját,
válladra veted, és némán
lépegetsz hazafelé.
Amikor hazatérsz, már
az árnyak átnyúlnak házadon.
Térdeden pattan az ág,
s a gyufától táncoló lángpapíron
morgolódik az elmúlás.
Az első csillag szemérmesen
előbújik az alkony mögül.
Házad fala belevilágít
az éjszakába, és udvarodban
megpihen az este.

hogyan legyen melletted valaki

indulok
az élet fonalán vissza fél évszázad
gyom gyom

kombájbúza
kaszabúza
búzabúza

szeme pereg
nehezült fejét lesunyja
még nem tudtad hogy más vagy
utamban koporsód sem állhat
hogy kézen fogjalak amikor
– Aranyhajúm! –
mezítlábas kócos lánykák után
bicegve szaladsz

Mimi

Öreg néném
fekete madár az eresz alatt.
Fogyott családja körötte,
kit a halál vitt, kit a messze,
változó ember-alkotta korok
s a gazdaság:
Ütött-vert piros fazék a górnban,
rágcsáló idő tanyáz az ólban,
rozsdás kasza,
süket vesszőkosár
a düledező istállóban.

Vonattetőn hasaltam – mesél,
aztán versbe fog:
El ne add az ősi házat...!
Ölébe ejti a kalendáriumot s szendereg
lila, sárga, kék fecskékkel
keresztaszemes ég alatt.
Riadtan ébred:
Hogy mehettem át hajdanán
Romániába sóért a rianó Tiszán?
Verítéke csorog,
felhő vonul, árok mélyül az arcon:
a TE arcodon.

csak úgy álldigálok

Lábam ujjánál fészekből kiesett fióka.
Sír. Gyönyörűen és nagyon hangosan.
Két órája már, hogy mozdulatlan állok.
Nagy csendesen és nagyon magasan.

Várom. Valakit, ostobát, dobozt kérni tőlem
– mozdulok, csak csordultjáig jószág legyen!
Nézni, muszáj hosszan, hosszan nézni,
ahogy nem siet: úszik, lebeg,
nyelve hegyén madárhoz illő nevek forognak,
és övé már, övé egészen a hóna alatt, dobozva zárva – – –

(A holnapra gondolni, sárga szemetesvödörre,
krumplihéjra, szétszaggatott, címesemvölt versre,
kávészaccra, neveisvan madártetemre: nem szép dolog.

Szép messze menni,
nem zavarni dolgában a macskát.)

Én csak úgy álldigálok.
Hólyagos aszfalton mezítláb.

bomlástermékek

tizenhat évig gyűlöltelek
mert egyebet nem
csak elhibázott sorsod hagytad rám
most a tizenhetedikben
a nap gyomorfordító szagokkal kelteget
unokáiddal egy apró szobára ítélt édesanyád topog
topog a lábszárán leomló vartyogó halomban
kínáló kezéből potyog
a tárgyi valóság
fürdőkádba hajolva számolok
mosóporhipótveszekhamaradpénzemkenyerettejet
szökik a szerelem
könyékig sárga lében

ki viszi le hintázni a kicsit
ez
a
te
életed
az enyémet magaddal rántottad
együtt hevertetek összerakhatatlan darabokban
átkozlak
mert fölmosolyogtál ha nem is maradt arcod
tízemelet magasba a könnyű
nagyon könnyű aszfaltról
mint szűzfehér papírra ütni az első betűt
legyen neked olyan nehéz a föld
anyám

Ifj. Szabó István: Flóra (Kisterenye)

CSONGRÁDY BÉLA

Egy markáns arc tíz év távlatából

– Emléksorok Horpácsi Sándorról –

Az emlékezet rostája gyorsan és igazságtalanul működik. Nagyon hamar feledésbe merülnek olyan nagy formátumú személyiségek is, akik még néhány évvel ezelőtt jól ismertek voltak s méltán övezte közmegebecsülés munkásságukat. A minap három fiatal – érettségi előtt álló gimnazista, közgazdaságtant tanuló egyetemi hallgató, két esztendeje diplomázott műszaki értelmiségi – is elmondta egy rádióműsorban: nem hallott semmit Básti Lajosról, Gábor Miklósról és Pécsi Sándorról. – Biztosan valamilyen művészek voltak – mondták bizonytalanul, abból következtetve, hogy egy kulturális műsor riportere kérdezte őket. Valószínűleg ugyanígy nyilatkoztak volna a valamivel későbbi nemzedéket képviselt Ruttkai Éváról és Latinovits Zoltánról is. Elkésérítő volt szembetalálkozni e tudatlansággal, hiszen ha a magyar színház- és filmművészet e nem régen élt kiemelkedő, mondhatni zseniális alakjai egyszerűen elvesznek – mintha soha nem éltek volna, mintha semmit nem alkottak volna – a következő generációk számára, akkor nyilván még rosszabb a helyzet a kevesebb nyilvánossággal járó művészetek nagyjai esetében és az eleve zártabb szellemi diszciplínák területén.

Meddig és kiknek az emlékében, tudatában él például egy bölcsészettudományi egyetemet végzett, aztán egy darabig pedagógusként, kollégiumi nevelőtanárként dolgozott, majd újságíróként, szerkesztőként, kritikusként, sőt irodalomtörténész-ként is jegyzett humán értelmiségi, egy „néptanító” – ahogyan magát nevezte –, aki ráadásul nem is Budapesten, hanem az észak-magyarországi régióban, zömmel Miskolcon – de megannyi országos folyóiratban is – fejtette ki sokoldalú tevékenységét? A családtagokon kívül néhány munkatárs, barát, jó ismerős, s talán egy-egy olvasó is őrzi még – ameddig tőle telik – emlékét, s tisztában van vele, hogy milyen értékeket teremtett, milyen jeleket hagyott örökül az utókornak. A legtöbben azonban mit sem tudnak arról, hogy – 1997-ben, ötvennyolc éves korában bekövetkezett haláláig – kortársuk volt egy Horpácsi Sándor nevű ember – merthogy róla szól e megkésett méltatás –, aki kiérdemelte, hogy a Felső-magyarországi Kiadó az „Arcok eltűnőben” sorozatban 2005-ben az ő (könyv)kritikáiból is megjelentessen egy válogatást *Vénusz, mint anyóka* címmel. A felelős kiadó Serfőző Simon, a szerkesztő Fecske Csaba volt, az előszót Szabó Bogár Imre írta.

A könyvet kollégánktól, közös barátunktól, Filip Gabriellától kaptam Miskolcra, az *Új Holnap* szerkesztőségéből. Ennek az irodalmi, művészeti lapnak az elődjénél, a *Holnap*nál volt főszerkesztő-helyettes Horpácsi Sándor, de főmunkatársként jelent meg a neve a *Dimenziók* impresszumában is, mint ahogy élete utolsó évtizedeiben alig volt olyan miskolci, Borsod megyei sajtóorgánium, amelynek ne lett volna

legalább külső munkatársa. Az volt a *Palócföld*nek is, hosszú ideig. A hetvenes-nyolcvanas években – amikor jómagam sem csak szerzőként, hanem a szerkesztőség tagjaként is kötődtem Nógrád megye kulturális folyóiratához – mint rovatvezetőnek sok írást küldött a nevemre, címemre. Majd ugyanez ismétlődött akkor is, amikor már a megyei napilapnál dolgoztam szerkesztőként. Ma is őrzök néhányat szépen formált, jól olvasható levelei közül, amelyeket mindig írólapon vagy nyílt levelezőlapon fogalmazott meg. (Az írógépet levelezésre nem használta, a személyi számítógép pedig hol volt még akkor?!) Bevezetésként általában ironikusan füstölgött, morgolódott a világ folyásán – amelyet nem sikerült saját nézőpontja, szemlélete, erkölcsi és esztétikai értékrendje szerint formálnia, pedig nagyon akarta s konokul, vehemensen, már-már megszállottan küzdött, harcolt minden úrhatnáság, hazugság, „úri csibészség” ellen –, és kesernyésen kajánkodott önnön helyzetén, amelyik bizony időnként tényleg méltatlanul alakult tudásához, felkészültségéhez, emberi kvalitásaihoz képest. A leveleket mindig így fejezte be: „sz. üdv. Sanyi”, s majd minden alkalommal hozzábiggyesztette: „Te dobsz!”

Persze legtöbbször küldött is vagy kért valamilyen kéziratot. Az utóbbi történet például 1982 októberében, amikor arra biztatott, hogy küldjem el a *Borsodi Művelődés*nek (akkor éppen ott volt érdekelt) a Miskolci Akadémiai Bizottság salgótarjáni ülésén mondott referátumomat, ami részleteiben, természetesen szerkesztve meg is jelent a *Munkások részvétele a kultúrában* címmel a lap 1983. júniusi számában. Sokkal gyakoribb eset volt, amikor saját munkáját ajánlotta itteni publikálásra. Találón választott témákat, olyanokat, amelyek a majdnem szomszédos Nógrádban is érdekesek lehetnek. Sokéves munkakapcsolatunk során nem emlékszem olyan írására, amelyik ne látott volna napvilágot. Legfeljebb egy kicsit később, mint szeretne volna.

Kedvence volt a Szépirodalmi Kiadó *Magyarország felfedezése* című szociográfiai sorozata, amelynek sok könyvéről közölt a *Palócföld*ben recenziót, kritikát. Így például a lap 1985/3-as számában a *Mérlegen* című rovatban Bakonyi Péter *Téboly, terápia, stigma* és Albert Gábor *Emelt fővel* című kötetét mutatta be. Az utóbbiról – amely erősen leszűkítve a magyarországi nemzetiségekkel foglalkozik, a gerincét azonban a székelyek, csángók drámai, sőt tragikus története adja – írta Horpácsi Sándor a rá jellemző szókimondással, orientáló szándékkal a következőket: „Előítéletek és gyanakvások, vélt és valós sérelmek miatti bosszúk, megtorlások hátráltatták és hátráltatják még ma is a megbékélést, a múlt bevallását. De a »tabuk« is, s egyfajta rosszul értelmezett »szemérem« is, amely inkább nem beszél a múlttól, a gondokról, nehogy érzékenységeket sértsen, felszakítson már behegedt sebeket... A szerző mint csepp a tengerben fel tudja mutatni az egész magyar történelmet, s kitekintve a mára (1982-ben fejezte be az adatgyűjtést), társadalmunk néhány izgalmas, megoldandó gondját is. Szerencsésen alkalmazza a pars pro toto (részben az egész) elvét... Összegezve ez a könyv is hasznosan gyarapítja nemzeti önismertünket, elolvasása után józanabban, tudatosabban nézhetünk a dolgaink után...” Tanári, pedagógusi, „néptanítói” mivoltát soha fel nem adva, előszeretettel bön-gészte, véleményezte az oktatásüggyel, a tanüggyel foglalkozó könyveket. A *Palócföld* 1983/6-os számában a Magvető Kiadó népszerű *Gyorsuló idő* zsebkönyveinek egyikét, Ladányi János és Csanádi Gábor tanulmányát elemezte. A szerzőpáros szociológiai-pszichológiai vizsgálatának tárgya az általános iskolákban tapasztalt

szelekció volt. Helyszíneként Budapest XVIII. kerületét, Pestszentlőrincet választották, amely – mint a recenzens megjegyezte – „bizonyos szempontból modellnek is tekinthető, mert nagyon sok olyan városunk van (például Ózd, Miskolc, Salgótarján stb.) amelynek társadalmi szerkezete sokban hasonló a vizsgált kerülethez.” Horpácsi nem véletlenül idézte Németh Lászlót, aki szerint „akit lehet tanítani, azt nem kell, akit kell, azt nem lehet”, minthogy a felmérés adatai azt a feltevést igazolták, hogy „az általános iskola jelenlegi állapotában rögzíti, konzerválja a társadalmi különbségekből adódó hátrányokat..., előnyhöz juttatja azokat a gyerekeket, akik lakóhelyük..., származásuk, neveltetésük miatt eleve előnyben vannak, s még hátrányosabb helyzetbe merevíti azokat, akiket fel kellene emelnie. Az eredmény az iskolában mutatkozik, az ok azonban nem kereshető csak az iskolában.” Tegyük hozzá: egy negyedszázad elteltével sem sokat változott a helyzet, pedig időközben végbement egy társadalmi, politikai rendszerváltozás és bevezetett, kipróbált jó néhány oktatási reform, tantervi módosítás is.

Mai szemmel, az azóta történtek ismeretében, különösen érdekes Horpácsi Sándor M. Szabó Gyula *Bordásfalak* című kötetéről írottakat olvasni. (*Palócföld* 1983/5.) Az akkor 31 éves salgótarjáni újságíró szociografikus ihletésű válogatott írásainak – riportjainak, tudósításainak, jegyzeteinek – gyűjteménye az 1979-ben indult *Palócföld Könyvek* sorozatban jelent meg és egy nagy tehetségű tollforgató ígéretét láttatta. Ezt fedezte fel a kritikus is, amikor elismerte, hogy M. Szabó „nem volt rest utánajárni hogyan is alakult az élet, az életmód az elmúlt évtizedekben vidéken...” és „pontosan tudja diagnosztizálni a magyar valóságot”, számos területre kiterjed a figyelme. A témagazdagságot már sokallta is Horpácsi, félőnek tartván, „hogy a szerző elaprózza magát. Ám – fiatalemberről lévén szó – tekintsük ezt a kötetet az anyag- és tapasztalatgyűjtés dokumentumának, egy közírói pálya első, s máris sikeres fázisának.”

Mint az eddigiekből is kitetszhet: Horpácsi Sándor érdeklődése szerteágazó volt, a hivatásának tartott irodalomkritika azonban különösen közel állt hozzá, s szívesen művelte az irodalomtörténetet is. E tudományterületen született a *Palócföld*-ben közölt legjelentősebb írása, amelyik kis túlzással akár korszakos jelentőségű kezdeményezésnek is nevezhető. Az akkor száz éve született és húsz esztendeje halott Kassák Lajosra emlékezve ötlötte ki Horpácsi Sándor, hogy – mintegy folytatva a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen a hatvanas évek elején Kassák prózájából, prózájáról készített diplomadolgozatát – doktorál az időközben elhunyt, de a korábbiakban személyesen is meglátogatott avantgárd művész munkásságából. A bűvárkodás, az utazás nehézségeit, költségeit csökkentendő, az a gondolata támadt, hogy összegyűjti Kassák még élő kortársainak a visszaemlékezéseit és azokból írja meg a disszertációját. Mikor kiderült, hogy ez nem járható út, már félezer levél volt a birtokában. Ezekből szemezgetett és egy csokornyit – a felkérő levéllel együtt – nyilvánosságra hozott a *Palócföld* *Kassáknak már mindegy* címmel két részletben, az 1987/3-as és 4-es számában. A számos jeles személyiség között volt politikus, filozófus, építész, képzőművész, költő, történész, irodalomtörténész, hivatalnok, s érkezett levél Varsóból, sőt Ausztráliából is. A feltárt emlékek azt bizonyították, hogy a sokáig elhallgatott, majd éppen a születési centenáriumával összefüggésben „divatba jött” Kassák jelentékeny művész volt, rendkívüli életutat tudhatott magáénak, s embernek sem volt ellentmondásoktól mentes, könnyen kezelhető.

Többen a megszólítottak közül nem ismerték személyesen, de közvetett módon kapcsolatba kerültek munkásságával, illetve prózája, költészete és képzőművészeti tevékenysége alapján formáltak véleményt művészetéről. A levélírók általában elismerően szóltak Horpácsi Sándor vállalkozásáról és biztatták a további kutatásra, elmélyülésre. A legkonkrétabb javaslatot Kassák Lajosné tette 1984. szeptember 10-én kelt levelében. Arra ösztönözte, hogy e „komoly teljesítménnyé vált” munkával keresse meg a Magvető Kiadónál Kardos György igazgatót a könyvformátumú publikálás céljából. E terv nem valósult meg, a *Palócföld* két közleménye – egyik éppen a Kassák-émlékszámban – azonban sokat tett a dokumentumerejű levelek megmentése és nyilvánosságra hozatala érdekében.

Horpácsi Sándor utolsó írása a *Palócföld*ben – legjobb tudomásunk szerint – az 1996/2-es számban jelent meg. Marschalkó Zsolt salgótarjáni drámaíró *Kaméleonidasz* című könyvét mutatta be, igazolván, hogy – nem mellesleg – a színház is kedvelt témái közé tartozott. A három darabot – a *Kísértetjárást*, *A provance-i kolostort* és a címadó vígjátékot – tartalmazó kötetéről annál is inkább elismerően – de nem kritika nélkül – írt, mert „Salgótarjánnak nincs állandó színháza, a művek tehát nem színházi közegben, műhelyben születtek, mint Shakespeare-é vagy Molière-é, hanem alkotói magányban, mint másfél százada Sztregován a *Tragédia*. Mégsem nevezném papírszínháznak Marschalkó darabjait. Dialógusai pergőek, tud konfliktusokban gondolkodni, figurákat teremteni. Azt azonban megkérdezném, ha tehetném, hogy a szerző miért vonzódik a történelemhez, s miért nem mai témát választ?” Legalaposabban az Újpesti Színházban 1994 áprilisában színpadra állított *Kaméleonidaszt* elemezte Horpácsi. Végkövetkeztetését az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Marschalkó ebben a darabban érzett rá arra, hogy korunk nem tragikus, hanem tragikomikus, ha úgy tetszik groteszk, abszurd, de ennek a technikáját (a színpadit) még nem birtokolja, ezért dolgozik a klasszikus vígjáték eszközeivel. Keresi tehát a témát és a formát, s meg is találhatja, ha színházak kegyesek lesznek hozzá. Úgy legyen!” E sorok egy bő évtized távlatából is aktuálisak...

Ami pedig a posztumusz kötetet – amelyik végül is apropóját adta ezen emlékezésnek – illeti, abban elsősorban a Miskolcon és környékén – Horpácsi szóhasználatával a „magyar Ruhr-vidéken” – élt vagy élő, onnan indult idősebb-fiatalabb tollforgatók – mások mellett – Csorba Piroska, Csorba Zoltán, Fecske Csaba, Furmann Imre, Kabdebó Lóránt, Vass Tibor, Serfőző Simon, Szilágyi Ferenc, Zimonyi Zoltán könyveiről értekezett. „Ki érti ezt, hogyan jutott, züllött idáig az ország? – kérdi Serfőző Simon *Veszteségeink gyűlnek* című kötetében (is). Mióta ismerem, írásait olvasom, nem tesz mást: faggatja a magyar valóságot, perel vele. Ez a könyv azonban még régi ismerőseinek is meglepetés. Versek és rövid prózák (riportok, publicisztikák) váltják egymást úgy, hogy ki is egészítik, föl is erősítik egymást, mint a prelúdium és a fúga. A próza az előtanulmány, a terepfelmérés, a vers az esszencia, a párlat” – írta szemléletesen Horpácsi, akinek a kötetébe viszonylag nagy számban kerültek a felvidéki alkotók – Dobos László, Duba Gyula, Gál Sándor, Grendel Lajos – műveiről írott kritikák, recenziók is. A magyar irodalom klasszikusait e helyütt Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Lőrinc és Tompa Mihály képviseli. Az utóbbi költészetről ekként vélekedett Horpácsi: „Akkor szólal meg, amikor a legnehezebb megszólalni, s erre csak a belülről irányított ember képes. A költészet ekkor valóban szolgálat Tompa Mihály tollán: azaz tartani a hitet, a reményt csüggedő

nemzetben. Fiaim csak énekeljeteK, ne hagyjátok sorsára a hazát, a vérbegázolt nemzetet – mondja. Így válik a költészet cselekvéssé, cselekvő erővé, s ezért becsüljük oly nagyon Tompa Mihály költészetét. Azt tette, amit kellett, s amit kellett, megtette.”

Valami hasonló – egy más koordináta-rendszer alapján – elmondható Horpácsi Sándorról is. Rengeteget olvasott, sokat írt, fáradhatatlannak látszott a munkában, kérlelhetetlennek az igazságkeresésben. Öntörvényű ember hírében állt. Szabó Bogár Imre így jellemezte: „Az ellazulásra, a kompromisszumokra, az alkalmazkodásokra, a kiegyezésekre minden bizonnyal képtelen lehetett... Miközben folyamatosan vágyott a megértésre..., időnként abba is belemart, aki elismerte, dicsérte dolgozatait, mivel a dicséretet, elismerést gyanakvással fogadta, a kétszínűséget, a dörgölözést pedig főbenjáró bűnnek tartotta”. Remélhetőleg ott, az elíziumi mezőkön nem érti félre a szándékot és megbocsátja a munkásságát érdemei szerint megítélni igyekvő, őszinte meggyőződésből fogant emléksorokat.

VICINUS

Bocsári Mocsáry Antal (1757–1832)

Kétszázötven éve, szeptemberben egy kis honti településen, Bozókön világra jött Mocsáry Antal, Nógrád vármegye későbbi nagy historikusa.

Köznemesi család sarja. A Mocsáry család története, eredete a 12. századig vezethető vissza. Mocsáry legismertebb munkájában így írt a családjáról, annak eredetéről:¹ „Nem akarom én itten hosszan kiterjeszkedve unalomig előadni familiám hajdani állapotját, vagy éppen illetőségeit, ne hogy a büszkélkedés szennyével megbüntettessenek. Hamvaimban is távúl légyen ef(f)éle én tőlem! De ellenben hogy ha a maradékomat érdeklődőket csak hideg vérrel, és hallgatással eltakarva, egészen elmellőzném, úgy magam ellen vétenék.” Ezt a szerénységet Nagy Iván geneológus munkájában így kommentálja: „A család egyik tagja Mocsáry Antal, ki e század első felében Nógrád vármegye leírását írta és adta ki, ezen munkájában csak sejteni hagyta családjának a XII. századig felterjedését, de az adatokat – ebben káros szerénységénél fogva – elhallgatta.” A család ősi fészke: „Bocsár² curialis helység, tőszomszédja Lapujtőnek és Mikófalvának.” A család főleg nógrádi falvakban volt birtokos, de egyes ágai Liptó, Bars, Heves és Pest vármegyékben is szereztek birtokot és töltöttek be különböző megyei tisztségeket, vagy éppen katonáskodtak.³

Bocsáry Mocsáry Antal 1757. szeptember 18-án született a Hont megyei Bozókön, ahol anyai nagyapja, Peták László az esztergomi káptalan bozóki uradalmának a tiszttartója volt. Édesapja: VI. Mocsáry Balázs (1723–1772) császári királyi kapitány, édesanyja Peták Franciska (1735–1795).⁴

Mocsáry Antal a tanulmányai befejezése után a kor szokásainak megfelelően megkezdte megyehivatalnoki életét Nógrád vármegyében, végig járva a ranglétrát. Először a megye első aljegyzője, majd 1790-től a szécsényi járás főszolgabírója lett, végezetül 1800-tól megyei főbiztos. Az 1802. év végén kéri a megyeszolgálatból való elbocsátását, amit 1803-ban – felésége halálát követően – teljesítenek.

Felésége nagyréthy Darvas Mária, akivel 1769. július 6-án kötött házasságot Bozókön. A frigyből hét gyermek született: Dániel, Erzse, Bora, Magdolna, Károly, Zsuzsi és Róza.⁵ Dániel fia karrierjét támogatandó, kérelemmel fordult 1811-ben a Helytartótanácsához, hogy fiát a bécsi Theresianumba felvegyék. A kérvényhez csatolt végzésben az alábbi pártoló sorok olvashatók: „Mind az esedező úrnak törzsköös nemesi vérből való származása és a megyének több esztendő alatt bizonyított szolgálatai, mind pedig ezen ajánlott növendék tanulónak javulásában megösmertett példás előmenetele tekintetéből rendeltetik Őfelségének teendő alázatos felírás mellett azon ifiúnak a Theresiana Académiába való bevétele... a felsőség előtt eszközölhessen.”⁶

Mocsáry Antal köznemesi származású családja több falunak részbirtokosa. Részbirtokos volt a család Lapujtó mellett, Kiskotrocón, Nagyfalun, a Hont megyei Felsőpalojtán, s a felsége hozományaként a Pest megyei Pomázon és Endrefalván. Birtokai értékének szemléltetésére egy adat. Felsőpalojtai birtokát 32 évre 1810-ben 2000 rajnai forintokért Ivánkai Imrének elzálogosította.⁷ Birtokainak jövedelme szerény megélhetését biztosította akkor is, amikor a megyei szolgálatot otthagya csak tudományos munkásságának élt.

1832-ben az éppen akkor induló politikai hírlap a *Jelenkor* nekrológírója az alábbiakat írta az elhunytól: „A tudományok végiglen kedvesek voltak nála, mint mellyekben a Jóság s Emberség hatalmas eszközeit látta... Szolgált elsőször Nógrádot, mint főszolgabíró: de szolgált utóbb ezen vármegyének leírásával is, melly munka neki maradandó tiszteletet szerze. A poezisban noha ezen az úton nem látott koszorút kérni, míg magát könnyebben érezte, nagy örömét találta.”

Ki volt ez a 75 évet megélt férfiú? Egyik méltatója így ír róla: „Tudós volt és költő. Az előbbi mivoltában – még ha autodidakta módon is – maradandót tudott alkotni. Költőként nem jutott föl a Parnasszusra. Ezeket a műveket maga sem tartotta sokra.” Részlet egyik verséből: „Boldog légy hát, / s engem szeress, / bár poéta nem vagyok / mert tisztellek, s mást ne keress / bennem.”⁸ Egyik alkalommal Vitkovics Mihálynak, barátjának így vallott verselő munkájáról: ugyan szívesen ír verseket, „de egyedül a maga időtöltésére, és nem másért dúdolgat”. A versek időnként nyomtatásban is megjelentek.

Korabeli nemesi társaitól nem csak szerénységében különbözött, hanem egyedülálló jelenség volt az „írogató táblabíró”. A megyéről írt átfogó monográfiáját a megjelenésekor a *Nemzeti Újság* vagy a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1826. július 22-i számában az alábbi szavakkal méltatta: „Ezen régen várt munkát Tekintetes Bocsáry Mocsáry Antal úr, N(agy)s(ágos) Nógrád és Több vármegyék Tábla-bírája nagy szorgalmatossággal, külön válogatással és helyes elrendezéssel készítette... illy szorgalmasan s illy díszesen felkészült munka méltán magára vonhatja az egész hazának figyelmét”.

A nagy munka előkészítéséhez – a megyeleíráshoz – lapujtói magányában fogott. Az anyag gyűjtéséhez családi levéltárakban, könyvtárakban kutatott, s 1820-ban a

megyei nemesi közgyűléshez fordult, hogy szándékát hivatalosan is megvalósíthassa. Kéri a megyét, hogy a levéltárban kutathasson, s családi gyűjteményekben böngészhessen. Amikor munkájához a gyűjtést elkezdte, akkor zárult a hazai történetírás kezdetének első szakasza, amely a 18. század utolsó harmadában indult. Ez volt a „hon- és államismereti” iskola, az egyik új irányzat, amely Európában s így Magyarországon is a „központi igazgatás fejlesztéséhez, a gazdaságpolitikai intézkedésekhez szükséges tájékozódásokat könnyíti meg, az államok politikai, földrajzi, gazdasági, történeti vonatkozású adatainak együttes, rendszeres feltárásával” – írja a korszakról Kosáry Domokos. A korabeli királyok és családok történetének leírása nem adott lehetőséget az ország állapotának áttekintéséhez. Berzeviczy Gergely erről így vélekedett: „Történetíróink nem annyira az országnak, mint a királyoknak történetét, azok örökösödését, viszályait, háborúit szerzeményeit, s a főbb családok sorsát beszélnek el. De hogy milyen volt az ország belső állapota, melyek a nép jólétének vagy nyomorának okai, hogyan alakult a lakosok osztályainak egymáshoz való viszonya..., ezekről alig emlékeznek meg. Bél Mátyás földrajzot és történetírást egybekapcsoló módszere ekkor szállt le a vidéki táblabírák szintjére. Ennek ismeretében jelentette ki Mocsáry Antal, hogy Magyarország leírását legalkalmasabb volna megyénként elvégezni”.⁹ Mocsáry életműve – *Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statisztikai Esmertetése* – levéltári és történeti forrásokra alapozva készült. A szerző forrásait a legkülönbözőbb helyeken gyűjtötte. Felhasználta a korábban megjelent latin és német forráskiadványokat. A legtöbbet idézett magyar szerzők, illetve a magyar történelemmel foglalkozók: Istvánffy Miklós, Bonfini a középkorból. De főleg a községi adatoknál felhasználja Bél Mátyás, Radványi, Korabinszky János Mátyás, Vályi András korábban megjelent munkáit. Merít Pray György, Katona István, Kovachich Márton, Budai Ézsias forráskiadványaiból, illetve feldolgozásaiból. Forrásként használja a korabeli szakfolyóiratot, a *Tudományos Gyűjteményt*, s munkájához példának használta Szirmay Antal Szatmár vármegyét bemutató művét (1809/10). Mocsáry – a tények szerint – nagy levéltári gyakorlattal, ismerettel rendelkezett, aminek birtokában valódi helytörténeti, megyetörténeti munkát hagyott az utókorra. Az adatokat, tényeket nemcsak közli, hanem értelmezi is *Azon hijjánosságok és fogyatkozások, melyeknek orvoslása szükséges* címszó alatt.¹⁰

A sokrétű forráshasználatból következik munkájának rendkívüli adatgazdagsága. A munka – archaikus nyelvezete mellett is – élvezetes olvasmány a történelem iránt érdeklődőknek, a szakemberek számára pedig nagyon tanulságos. Ez utóbbit a forrásokban való gazdagsága okozza, az előbbit a szerző látásmódja – ami nem mindig egyezik a mostani történelmi felfogással –, kiforrott és élvezetes stílusa. Ez utóbbi is fontos ugyanis, hiszen egy ilyen könyv csak akkor „működik”, ha szívesen olvassák és megértik azok, akiknek, és akikről szól: a közösség tagjai. Mindezt téve úgy, hogy tudatosította közvetve: a történelem egy tudomány, szakma, amelynek megvannak a maga szabályai és módszerei.

Ennek megfelelően szerkesztette könyvét négy kötetbe, és azon belül számos fejezetbe.

Az első kötet előszavában ily szavakkal fordul a „Kegyes Olvasó”-hoz: „Ime előadom Nemes Nógrád Vármegye Leírását, vegyed olly hazafiúi szívvel, milyen hűséges egyenességgel én ezt leírtam... Olvasni fogod ezen munkában... Nógrád

Vármegyének a jó természet által nyert ritkaságait és különösségeit, melyek ez időpontig az olvasott, s tanult világ előtt elrejtve valának, mert előttünk élt jeles tudós íróink ezen Vármegyéről igen keveset jegyeztek fel, azt is csak a századok közt elhányt történetek előadásában.”

A magyar történelmet Szent István haláláig ismerteti, majd ezután rátér tulajdonképpeni munkájának tárgyára, a megye leírására, történetének ismertetésére. Szól a megye nevének eredetéről, fekvéséről. Sokszínű népességéről, a nemzetiségek mellett, érintőleg a palócról, főleg nyelvészeti szempontból. A közigazgatás bemutatásánál az egyes járásokat tömören így jellemzi, idézve egy ismeretlen költő versét: „A természet a Losontzi járást hegyekkel, a Fülekít azon kívül forrásokkal díszítette. A Szécsényi ád kenyeret, a Kékkői pedig jó bort természet”. A járások települései névsorba szedve található az első kötetben. A községsoros részben fordul elő a legtöbb szájhagyomány az ismertetett településsel kapcsolatosan. Terjedelme 374 oldal.

A második kötet 62 oldalon, 22 fejezetben tesz említést a levéltárról, a könyvtárakról és a nevezetesebb iskolákról, a fürdőhelyekről, az erdőkről, a vizekről, a szőlőhegyekről, nevezetesebb hidakról, vásárhelyekről, különböző magánkézben lévő ásványokról, madártojásokról, pénz és éremgyűjteményekről, természeti kincsekről, forrásokról...

Ugyancsak izgalmas olvasmánynak ígérkezik a III. kötet 262 oldalon, melyben a nógrádi várakat írja le, mind a huszonkettőt. A leírás részben forrásokra támaszkodik, de bőven találunk mondákat, melyek az erősségekhez fűződnek. A várak egy részét metszeteken is megörökítve tartalmazza a kötet. Például Ecseg várát, melyből az ő korában még félig állt a torony.

A metszeteket Lányi Sámuel, a kékkői uradalom földmérője rajzolta. Rézre metszette Lehnhardt Sámuel, korának legjobb és legtöbbet foglalkoztatott pesti rézmetező művésze.

A IV. kötet 260 oldalon, nyolc fejezetben a megye pecsétjével, a vármegye kronológiájával, a megye említésre érdemes „jeles” embereivel foglalkozik. Többek között Mikovinyi Istvánnal, „a nevezetes földmérővel, aki – Bél Mátyás munkájában – a vármegyék rajzolatjait, térképeit adta közre” s a Losonc feletti Abelova szülötte. Megemlíti II. Gyürky Istvánt is, aki 1807-ben hunyt el, s „hideg tetemei Kis Terenyei sír-boltjában illendően eltakarítottak”. Külön fejezetet szentelt a „Ghymesi és Gácsi Gróf Forgách” család történetének. Foglalkozott a megye fő- és alispánjaival – a kezdetektől. Végül összefoglalta azon „hijánosságok”-at és „fogyatkozások”-at, melyeknek „orvoslása szükséges”. A hiányosságokat 23 pontban szedte csokorba. Ezek a következők:

Rendezni kellene a megyei hivatalnokok tiszteletdíját, mert ha valaki állást vállal, „az a maga tulajdonának hátrahagyásával, sőt kárával szolgál tsupán.” Így a tehetséges, de szegény tanult ember nem vállalhat hivatalt. Kárhóztatja a férfi és női „pompás és fényes” divatot, a régi magyar öltözékek elhagyását, mondván: „Szép a magyar köntös, ne kolduljunk mi más nemzetektől új módi öltözeteket”. Szomorúan jegyzi meg: „nintsen ezen Vármegyének Fő Iskolája”. Ennek hátrányát főleg a katolikus lakosság érzi, mert még a középfokú oktatásban is legközelebb Gyöngyösön részesülhetnek. Véleménye szerint azon ifjaknak, akiknek szüleik nem elég vagyonosak, de ők tehetségesek, a megyének segíteni kellene a továbbtanulásukat.

Híve a „gondos felvigyázás”-nak, amelyet a szülőknek gyermekeikért kell művelniük.

Hiányosságként említi, hogy a megye nem rendelkezik szabad királyi várossal. A lakosság legnagyobb része kis falvakban él. Szomorúan állapítja meg, hogy a megyében nincsenek közkönyvtárak, mint ahogyan a könyvnyomtató műhelyek is hiányoznak. Hiányolja egy – mai szóval – idegen szavak lexikonját, mely könyv akkor segítene, „ha az olvasó felakadna valamely kifejezésnek”, helyeselné a „törvényes szavaknak” magyarra fordítását. Hiányolja a megyében az ipart. A gácsi posztómanufaktúrán kívül csak háziipar volt Nógrádban. Javasolja, hogy a céhes megkötések helyett a piacon legyen szabad verseny. „Ha... a készítmények szabad áron való eladása alattomban meg nem gátoltatnék, sokkal több kelne el. Hiányoznak a megyében a jó közlekedés feltételei. Az utak rosszak, a hidak nagy többsége nem szilárd anyagból készült, hamar tönkremegy. A szántóföldek és rétek a helytelen művelés miatt sok helyen elárkosodnak, s lehetetlen tovább megművelni. Javítani kell az egészségügyi ellátást. A megyének mindössze két tanult bábaasszonya volt. Tiltaná a koldulást; minden közösség köteles lenne szegényeiről gondoskodni. Javaslatot tett a mintegy 2000 izraelita lakos kereskedésen kívüli gazdasági életben való részvételére. A cigány lakosságról megállapítja, hogy „most is abban az állapotban vannak, a melyben ez előtt több századokkal voltak. Muzsika, kovácsolás, vagy lovakkal való tsere...” A megoldást a paraszti életre való szoktatásban látta.

Kronológiailag előbbre, de értékénél fogva hátrább kerül szépírói munkájának ismertetése. Nyomtatásban megjelent irodalmi munkái: *A tisztelt barátság, vagy Aurelius és Martzia* (Buda, 1805.); *Egy római történet* (névtelenül, Buda, 1804.); egy verse báró Révay János bányagrófi beiktatása alkalmából (Selmec, 1819.); *Az emberi sors meggondolásából származott elmélkedés és fohászkodásai egy magát igazán megesmert szívnek* (Pest, 1810.); *A Vág vizének áradása Nyitra vármegyében a Pöstyényi fürdőben, mely kezdődött 2. augusztus 1813. s innen következett sokaknak veszedelme. Ezen szomorú rajzolat egy pontig igaz történetbe foglaltatott Pestén; az alsószkálnoki könyvtár emlékére mondott beszéde* (Solennia Évkönyv X. k., Buda, 1819.); *Néhai tiszteletes és tudós Laurentzy János uri. nemes Kis-Honti kerület alsószkálnoki helységben augusztus vallást követők nyolc esztendő alatt volt az Isten szava példás hirdető papja és ugyanott a közkönyvtár hiv. gondviselője: az ő áldott hamvainak emlékeztére* (Solennia Évkönyv XI. k.).

A felsoroltakon kívül több kéziratban maradt műve lappanghat különböző könyvtárakban.¹¹

A róla szóló megemlékezés nem lenne teljes, ha nem említenénk meg nyelvészeti megnyilvánulásait. 1818-ban a *Tudományos Gyűjteményben* jelent meg egy cikke: *A Cs és C, vagy pedig inkább Ts vagy Tz lenne a magyar nyelvnek helyesebb írásmódja?*

A feldolgozás módja, könyvének nyelvezete a mai átlag olvasónak kevésbé érthető. Inkább csak szakemberek kíváncsiságát, érdeklődését kelti fel, akik mai napig komoly forrásmunkaként emlegetik... Az 1832-ben, a *Jelenkorban* megjelent méltatásban az alábbiakat írták munkásságának összegzésére: „A tudományok végiglen kedvesek voltak nála, mint melyekben a Jóság, s Emberség hatalmas eszközeit látta”. Jellemére, életfelfogására az „élni, s élni hagyni” jelszó volt a jellemző.

Ő maga fő munkájának befejezésekor, könyvének értékét, sorsát a várak leírása után így sommázza:

„Mit reményelhetnek az én írásaim? – Ezek első tekintetre olvastatni fognak, főképpen a tudomány-kedvelők által, egész csendes figyelemmel, (ezektől fog az ítélet függni), később mások nézni fogják az ezekben található rajzolatokat, s azokban fogják multságokat találni! Annak utána elzártnak ezek a többi könyvek közé, mindaddig, míg az Országnek közönséges históriája közre fog adatni, és azontúl írásaim elmaradnak, – a moly rágítsál rajtok, és lassanként magammal együtt örökre el fognak felejteni.”

A megyét bemutató munkára korábban 88 előfizető volt 96 példányban. Nyomtatni sem sokkal több példányt nyomtattak. Ritkaságba ment, s fogalom volt a „Mocsáry”, amíg 1982-ben, hasonló kiadásban, a szécsényi II. Rákóczi Ferenc Mezőgazdasági Termelőszövetkezet támogatásával meg nem jelent újra. A helytörténetírás Bibliája lett Ipolyon innen és túl.

Jegyzetek

- ¹ Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése.
- ² Ma Karancslapujtó néven szerepel, Karancslapujtó része. 1955-ig Bocslapujtó.
- ³ Nagy Iván: *Magyarország családai L-Ő*. 519–525. p. Illetve Mocsáry 1826 mű. I. k. 150–155. p.
- ⁴ Leblancné Kelemen Mária (1977): *Bocsáry Mocsáry Antal*. In.: *Nógrád Megye Múzeumok Évkönyve*. Salgótarján: 305–307.
- ⁵ Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VII. k. 521. p.
- ⁶ NML. IV. 1. b. 926/1811. sz.
- ⁷ NML IV. b. 790/1810. sz.
- ⁸ *A magyar poétákhoz és azon poézis kedvelőkhöz egy nem poétától tett tisztelet c. verse*.
- ⁹ *A magyar irodalom története* (1965). III. k. Szerk. Pándy Pál. Budapest: 202. p.
- ¹⁰ Mocsáry IV. k. 256. p.
- ¹¹ Leblancné Kelemen Mária (1977): *Bocsári Mocsáry Antal*. In.: *Nógrád Megye Múzeumok Évkönyve*. Salgótarján: 320–323. p.

A 250 éve született Mocsáry Antalra emlékezve

Tudós, író és költő

A 250 éve született Mocsáry Antal nevét négykötetes monográfiája tette ismertté, amelynek címe: *Nemes Nógrád megyének historiai, geographiai és statistikai esmertetése*. Ő maga adta ki 1826-ban a tudományos színvonalú, történeti forrásértékű, nyelvben és szemléletében a korát hűen tükröző és egyben azon túlmutató művet.

Mocsáry Antal saját kora történetírásában betöltött szerepe elvitathatatlan. Munkájának az elmúlt évszázadok megyei monográfiái sorában (Radványi Ferenc, Bél Mátyás, Nagy Iván, Borovszky Samu) feltétlenül helye van.

A történész példaképek megválasztásában is igényes volt, monográfiájának szellemi atyjai ugyanis Bél Mátyás és Bod Péter.

Műve nagy értéke az az adatgazdagság, amely széleskörű kutatómunkára, forrásfelhasználásra épül. Sorra veszi Nógrád vármegye járásait, azok településeit, s mindent leír róluk, amit csak leírni lehet: lakosok száma, vallása, földesúr, iskolamester, események, stb. De ugyanilyen gazdag a várak bemutatása és a hadiesemények ábrázolása is. Elénk tárja az akkori jelent, az akkori életet, a megye lakóinak nemzetiségi megoszlását, nyelvi hovatartozását, felsorolja Nógrád egykori tisztségviselőit, nevezetes mozzanatait, fordulatait. Említi a hiányosságokat – nincs főiskola, közkönyvtár, nyomda, üzem, stb. –, s szóvá teszi, milyen pazarló életmódot folytat a megye nemesi ifjúsága. Emberi sorsok, jellemek villannak fel tolla nyomán.

Magyarul ír, világosan és szép stílusban, ami önmagában is figyelemreméltó. Ezzel a nyelvújítás programja és barátja, Kazinczy Ferenc célkitűzései, törekvései mellett tett hitet. Felidézi eközben a korszak beszéd- és társalgási stílusát, színesen mesél olyan eseményekről, amelyeknek maga is részese volt, előadásába bele-beleszó egy-egy anekdotát. Nagy érdeme az is, hogy feledésbe merült helyneveket mentett meg az utókor számára.

A kötet illusztrációs anyaga – a családfa- és címerrajzok, a tájakról, városokról készült metszetek – nélkül szegényebbek lennének ismereteink. Ez Lányi Sámuelnak, a kékkői uradalom földmérőjének tehetségét dicséri, akinek rajzaiból a korszak egyik neves pesti művésze, Lehnhardt Sámuel készített rézmetszeteket.

Ma is olvasható Mocsáry Antal munkája, mivel a Kubinyi Ferenc Múzeum gondozásában, a II. Rákóczi Ferenc Termelőszövetkezet támogatásával az 1980-as évek elején ismét napvilágot látott.

Születésének évfordulón szólnunk kell arról is, hogy Mocsáry Antal jelentősnek ítéltető szépírói és nyelvészeti alkotásokat is örökül hagyott. Több verse megjelent nyomtatásban: *A tisztelt barátság*, *Egy római történet*, *A Vág vizének áradása* című, többek között. Nyelvészeti munkái sorában fontos értéként tarthatjuk számon *A „cs” és a „cz” vagy inkább „Ts” és „Tz” lenne a magyar nyelvnek helyesebb írásmódja?* című dolgozatát.

Lírai alkotásait ő maga sem tartotta túl sokra, attól viszont nem zárkózott el, hogy azok megjelenhessenek. Időnként, és feltehetőleg mások biztatására adta közre őket. (Verseket fabrikáló táblabíró – ez bizony egyedülálló Nógrádban.)

Mocsáry Antal Nógrád megye egyik legrégebb nemesi családjából származott, amelynek eredetéről és legrégebb történetéről azonban nem sokat tudunk. Elsősorban azért, mert a legilletékesebb, Mocsáry Antal, csak keveset árul el monográfiájában. Óvatos, és csupán a XII. századig megy vissza ismertetésében, amikor már viszonylag rangos a famíliája.

„Aki ezen munkájában csak sejteni hagyta a XII. századig felterjedését, de adatokat – ebben káros szerénységénél fogva – elhallgatta” – írta Nagy Iván, a neves nógrádi történész.

Vajon miért a nagyfokú „szerénység”, miért az „elhallgatás”? – jó lenne tudni az okát!

A családeredetre vonatkozó okmány, amit Mocsáry Antal közöl a monográfiájában, 1491-ből való. Annak tartalma szerint Bocsári Balás és Berényi Mihály – mint atyafiak – a budai káptalan előtt „kihalás esetén kölcsönös örökösödési szerződésre lépnek”. Az egyezséget még abban az esztendőben II. Ulászló király megerősítette. A dokumentum 1524-ben a sági Convent által „átírásra került”, amiből meg tudhatjuk, hogy a szerződést megkötő Bocsári Balás Bocsári Benedeknek fia, Bocsári Lászlónak pedig az unokája volt. (A „Balás” név a régi időkben gyakori a Mocsáry famíliában: Mocsáry Antal apja is Balás volt, VI-ik a sorban.)

A Mocsáry-családról a már előbb idézett Nagy Iván is véleményt nyilvánított. Annak nevééről, a név eredetéről, korai történetéről ezt írta: „Előbb Bocsári volt a neve azon pusztáról, amely Lapujtőnek tőszomszédja. Az okiratok szerint 1330-ban már birtokosa volt Bocsárnak. Ekkor élt Bocsári Jánosnak fiai: Péter, Miklós és György. A család ősi fészke ez a hely, Bocsár...” (*Nógrád megye története 1544-ig*. Balassagyarmat: 1907.)

A család Mocsáry Antal születésének idejére a módosabb középnemesi famíliák közé emelkedett Nógrádban. Megelőzően voltak közöttük végvári katonák, Rákóczi seregében harcoló kurucok, részesei a szabadságharcok. A XVIII. század elejétől viszont már császárhű magatartás jellemzi a Mocsáryakat. A tudós és szépíró Mocsáry Antalt is. Az általa leírtakból tudjuk, hogy számára a fennálló társadalmi és politikai rendszer, amelybe beleszületett, és amelyben leélte életét, „végleges”, stabil és megváltoztathatatlan. A fejlődést csak ennek keretei között tudta elképzelni.

Mocsáry Antal élete és pályája hagyományosnak mondható, egy ideig nem különbözik nemesi társaiétól. Csak később, életének utolsó szakaszában tér el attól. Bozókon (Hont megye) született 1757. szeptember 18-án, más források szerint szeptember 17-én, negyedik fiaként VI. Balázsnak, aki cs. királyi kapitány volt. Anyja neve Peták Franciska (1735–1795). Két bátyja katona, Péter a Károlyi ezredben hadnagy, később ezredes, Lajos ugyanott kapitány. Mocsáry Antal nem volt katona – ily módon nem szolgálta a császárt –, de híve az uralkodónak élete végéig.

„Eleinte közpályán forog” – írták róla. Aljegyző Nógrád megyében, majd 1790. április 20-ától a szécsényi járásban főszolgabíró. 1800-ban főbiztos. 1804-ben Heves-, 1820-ban Nógrád megyei táblabíró.

Voltak birtokai Lapujtőn, Kiskotrocson, Nagyfalun, Felső-Polajtán, Pomázon, Endrefalván.

1788-ban feleségül vette Darvas Máriát, Nagyréthi Darvas Ferenc helytartótanácsos és Wattay Krisztina leányát. 15 évi házasságából 9 gyermeke született.

Felesége korai halála – Darvas Mária 1803-ban hunyt el Pesten – után elsősorban az irodalomnak és a tudománynak él. Erre Kazinczyval, Vitkovics Mihállyal és Fáy Andrással fenntartott barátsága is ösztönözte.

Község, ahová visszavonult, ahol élt és meghalt

„Felesége halála (1803) után Lapujtőre költözik” – írták Mocsáry Antal munkásságának méltatói közül többen.

Ez igaz, illetve majdnem így igaz.

Ha egészen pontosak akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy Mocsáry Antal Bocsárba, az „ősi fészekbe” vonult vissza, s nem Lapujtőre. Bocsárba, amely akkor még „hatóságilag” nem tartozik Lapujtőhöz, de vitathatatlanul legrégebbi része a helynek. Időbeni elsőbbsége van Lapujtővel szemben, amiről dokumentumok tanúskodnak. Maga Mocsáry Antal írja: „a községnek azt a részét, ahol a Mocsáry-kúria áll, terült el Bochsári pusztá, és emellé épült ki később maga a falu...” Majd így folytatja: „Innen veszi kezdetét a Bocsári Mocsáry család, mely ennek most is birtokában vagyon fiu ágat illetvén ezen Józsiág a Bél Mátyás idejében, 1722. eszt. Bocsár még szabad, vagyis Curiális Praedium...”

Tehát előbb volt Bocsár (Bochsár), Lapujtő csak később. A kettő időben (és térben) jól elkülöníthető. És Bocsárhoz (nem Lapujtőhöz) való tartozásának és kötődésének bizonyítéka Mocsáry Antal sírfelirata is, amely így végződik: „Született 1757. Meghalt Bocsárott 27. májusában 1832.” És másutt ugyanez, ily módon: „Született 1757. Meghalt Bocsárott 24 májusában...” (Az eltérés a halálozás napját illetően a véletlen műve lehet.)

Az idők folyamán a két helység – Bocsár és Lapujtő – alaphelyzete, egymáshoz való viszonya fokozatosan változik, sőt nagymértékben módosul. Ez Mocsáry Antal korában már jól érzékelhető és tapasztalható. A „később kiépülő” Lapujtő egyre növekszik, népességében gyarapodik, különösen a vallási ellentétek kiéleződését követően és nyomán, a felvidéki evangélikusok idetelepítésével. Ennélfogva és ennek következtében Bocsár Lapujtőnek van „alárendelve” a mindennapi életben. Nem „hivatalosan”, csak gyakorlatban. A területileg és lélekszámban egyaránt nagyobb és fontosabb településnek.

Bocsár, az idők multával egyre jelentéktelenebbé válik, s Lapujtővel összeolvadva elveszti önállóságát, eltűnik a térképről. Így nagyon is érthető, hogy Mocsáry Antal levélcíme Lapujtő és nem Bocsár, s Lapujtőre küldi leveleit Kazinczy Ferenc, és oda juttatják el mások is.

A hivatalos közlemény alapján: „1900-ban egyesítették Lapujtő és Mikófalva községeket Bocsárral Lapujtő néven”. Majd, közel három évtized multán, 1928. március 9-én egyesült Lapujtő és Karancsapátfalva, s a község neve Bocsárlapujtő lett. 1956. április 1-jén született meg a döntés a Karancslapujtő név felvételéről, amelynek nem titkolt célja a Bocsári/Mocsáry szavak mellőzése, „kiiktatása” volt.

Kastély, ahol alkotott

Lapujtő legnevezetesebb épülete a Mocsáry-kúria. Nevezetes, de nem hivalkodó. Látszólag semmi szokatlan, semmi meglepő nincs rajta. Kicsit ünnepélyes, de nem komor. Sok helyről látható. Mocsáry VI. Balázs építtette, a tudós Mocsáry Antal apja. Régimódi kettős tetőzettel, s fent, középen széles, tágas szobával. Mocsáry

István leírása szerint VI. Balázs az egész emeletet „ki akarta építtetni”, de elfogyott a pénze. A középső emeleti szoba volt az úgynevezett „patvaria”, amelyben Mocsáry Antal hivatalnokoskodása idején a patvaristák laktak. Innen az elnevezés. Ablakai keletre néznek, ahonnan jól látható a Karancs-hegy mögül előbukkanó, a felkelő nap pompája.

1740 körül készült el, a XIX. század elején átalakították, akkor nyerte el mai formáját. Jellege klasszicista, beosztása arányos, térkihasználása jó. A földszinten, szemben a bejáráttal a nagyterem, mellette egy-egy kisebb helyiség mindkét oldalon. Az emeleten ugyanez. Az emeletre jobbról enyhén íves falépcső, baloldalt meredek csigalépcső vezet fel. Ez utóbbinak az anyaga vas. Hátul a bejárat, az udvarfelőli részen, amelyet oszlopos előtér véd. A mives ajtó után jobbra és balra egészen kisméretű szobák.

A kastélyhoz és a családhoz tartozott egy címer. Ez Nagy Iván leírása szerint a következőképpen nézett ki: „egykoronás oroszán, mely fejét balra fordítja, első jobb lábát felemelvén, ebben királyi pálcát tart, hátra felkondorított farka egyik oldalán félhold, a másik oldalán csillag ragyog. A pajzs fölötti sisak koronáján szintén a pajzsbelihez hasonló oroszán található. Foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös”.

A kastély mellett nagy gonddal telepített park, ahová az Ipoly folyóhoz vezető útról – Mikófalva felől – egy mives díszkapun át lehetett bejutni. A vaskapun kovácsolt vasrács. A park növényzete között megtalálható az ezüstfa, ezüsthárs, fekete-dió, hegyi juhar, kocsánytalan tölgy, lucfenyő, magas kőris, mezei juhar, nyír, tuja és a vörösfenyő. A parkon túl – tovább az Ipolyhoz vezető úton –, balról, kissé mélyebb területen volt a Mocsáryak majorja, cselédházakkal, raktárakkal, felszerelésekkel, kovácsműhellyel, jégveremmel. Szemben ezzel, az út másik oldalán, egészen a Dudkos elejéig, a Papszász- (Szontágh-) major.

A lapujtői Mocsáry-kastély egyik legjelentősebb kultúrtörténeti emlékeként tartható számon, hogy benne Kazinczy Ferenc, a kiváló nyelvújító és irodalmár egy teljes napot töltött el barátjának, Mocsáry Antalnak a vendégeként. (Csak ők ketten tudhatták, miért nem többet.)

Más források szerint Kazinczy Ferenc nem egyszer, hanem kétszer járt Lapujtőn.

Gyakran váltottak levelet.

„Érzésben és gondolkodásban velem rokon tiszteletes atyafi!” – szólította egyik levelében Kazinczy Mocsáry Antalt.

És az sem tekinthető véletlennek, hogy 1831. augusztus 20-án keltezett utolsó levele – amelyet íróasztalán találtak meg, közvetlenül elhalálózása után – Lapujtőre, Mocsáry Antalnak volt címezve.

Nem sokkal Kazinczy Ferenc halálát követően Mocsáry Antal is távozott az élők sorából. Az ősi kastély egyik földszinti szobájában hunyt el, s a lapujtői katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

A sírján álló márvány keresztre a következő szöveget vésték:

„Mellyel fájdalomban a hív élő meleg könnel fereszt

B. Mocsáry Antal hamvain állok jeléül márvány kereszt.

Ne itt keressetek mond a nyugvó, legjobb részemet

Az égnek tündér csillaga felett találtok engemet.”

Született 1757. Meghalt Bocsárott 27. májusában 1832.

Halálának oka és a körülmények ismeretlenek.

1831-ben kolerajárvány tört ki, és pusztított a Felvidéken, amely számtalan áldozatot követelt. És amely érintette Lapujtót is. Arra azonban nem találtam bizonyítékot, adatot, sőt még utalást sem, hogy Mocsáry Antal e betegségben szenvedett és hunyt el.

Mocsáry Antal halála után a lapujtői kastélyt az utódok lakják tovább: fia Dániel, unokája Ödön, s dédunoka Sándor, az utolsó lapujtői Mocsáry.

Az utolsó lapujtői Mocsáry meghalt, a kastély viszont tovább létezett, túlélte a frontot, a második világháborút. Nem lötték szét, nem rendezték be tehén- vagy lóistállónak, nem verték falaiba vaskarikákat, „csak” az értékeit – fotelokat, szekrényeket, ágyakat, székeket, képeket, festményeket, könyveket – hordták szét.

1945 nyarán a román hadsereg egyik egységének vezérkara rendezkedett be falai között. Az lett a törzshelye. Ablakain kidugták a háromszínű zászlajukat, s telefonvezetékeket fektettek le. A román tisztek nyalkán, a közlegények szegényesen voltak öltözve. Aztán minden ékességétől megfosztva a kommunista párt helyi szervezetének és a DISZ-nek (Dolgozók Ifjúsági Szövetsége) a székháza lett. Részesül belőle a község futballcsapata, a bejárat melletti egyik kis szoba lett az öltözőjük. Később költségvetési üzem- és cementraktárként funkcionált.

1956-ban több fontos eseménynek adott helyet és teret. A falu kommunistái fegyveresen őrizték a rajta lévő ötágú csillagot és a vörös zászlót.

1956. november 14-én jelentős tárgyalás zajlott benne, amelynek során éles vitába keveredtek egymással a lapujtői kommunisták vezetői és az acélgyári munkás-tanács képviselői. Ezt követően a karhatalmisták bázishelye. És a munkásöröké. A környék legerősebb csapata állomásozik benne. Fegyverarzenáljukat a földszinten tárolják, közvetlenül a csigalépcső mellett.

Napjainkban megújulásra vár a rangos épület.

Látvány a karancslapujtői Mocsáry-kúriáról

Mocsáry Antal nőideálja

Mocsáry Csaba emlékére

Közhelyszámba megy, hogy a történészek-történetírók legalábbis a XX. század előtt a történelmen a férfiak viselt dolgait értették, amelyet ugyancsak férfiak írtak férfiaknak. Napjainkban, amikor szlogen szinten a nők évszázadáról beszélünk, felmerül az igény, hogy „elszámoltassuk” a múlttal foglalkozókat az „elfelejtett nőkről”. Amikor górcső alá vesszünk egy-egy író, akkor rájövünk, hogy a nőkről alkotott képük valamilyen formában átszűrődik soraik között, visszaköszön saját élettapasztalatuk, az őt körülvevő nők hatása: II. Rákóczi Ferenc fejedelem intrikus hajlamú asszonyaitól kezdve Madách Imre színről színre változó és mindig örök nőalakjain át Takáts Sándor házias, gazdálkodó nagyasszony típusáig.

Amikor először átolvastam Nógrád vármegye első magyar nyelvű ismertetését, szinte természetesnek véltem, hogy ezen az időutazáson neves férfiakkal ismertette meg a szerző, amire az előszóban maga is fölkészített: *„Találsz ezen munkában már tsendes hamvaikban nyugvó, de most is tisztelettel koszorúzott, nagy és jeles férfiaknak emlékezetire”*.¹ Mindezzel szemben fölkelte a figyelmemet, hogy számos nő is szerepel Mocsáry Antal 4 kötetes monográfiájában, s erős kísértést éreztem arra, hogy fölfedjem nem csupán ezeknek a hölgyeknek kilétét, hanem a szerző róluk és általában a nőkről alkotott véleményét.

Mindenekelőtt azonban a vármegyeleírás elkészültéről kell néhány szót ejtenünk. Az 1757-ben született Mocsáry Antalnak nem volt lánytestvére, 3 fivérével nevelkedett az atyai házban. Feleségétől, Darvas Máriától 5 ifjan meghalt lánya, valamint 2 fia született.² Felesége 1803. évi halála nagy törés lehetett az életében, hiszen azt követően költözött ki a mai Karancslapujtőre, ahol vidéki magányában anyagot gyűjtött a készülő vármegyeleírásához, amit elősegített, hogy a korábban fontos vármegyei közhivatalokat viselő szerző jól ismerte Nógrád vármegyét s a benne élőket.³ Mocsáry 46 évesen vesztette el hitvesét, az 1826-ban megjelenő művét pedig 69 évesen vehette kezébe. A mű elkészülése idején tehát az élete delén túljutott, művelt ember kutatta szűkebb pátriája és országa múltját. Élethelyzete minden bizonnyal rányomta bélyegét munkájára és a nőkről alkotott képére is.

„a’ feleségének javallására”

Mocsáry Antal művét a magyar nemzet *„legrégibb idejétől fogva Szent István Király idejéig”* terjedő időszakának leírásával kezdte. Az itt felvonultatott nőalakok férjeik mellett nem háttérszereplők voltak, hanem nagy figyelmet kiváltó, határozott asszonyok, akik nemcsak a férjeikre, hanem az ország sorsára éppúgy nagy hatást gyakoroltak. Géza fejedelemnél kiemelte, hogy *„a’ feleségének javallására”* hívta egybe az előkelőket, hogy fontos ügyről döntsenek, vagyis a továbbiakban folytassák-e a portyázásokat, vagy pedig a szomszéd népekkel békében élve kereskedjenek velük. A keresztény követeknek Sarolta *„rendelt”* keresztény német udvari embereket,

hogy Magyarországra minél több misszionáriust küldjenek. Mocsáry „Geizának és Saroltának” közös gondjaként említette, hogy az ország a trónörököszt elfogadja, s keresztény hercegnőt válasszanak fiuk feleségévé. Szent István halála után az özvegy Gizella királynéről csak lábjegyzetben és Engelre hivatkozva latinul annyit idézett, hogy a király halála után sok gonoszságot követett el.⁴ Mocsáryhoz képest napjaink szakirodalmában Sarolta és Gizella alakját elhomályosítják férjeik tettei.

„bírnák ezen falut”

A vármegyeleíró az egyes Nógrád vármegyei településekről szólva kora földbirtokosairól, esetleges lakóhelyükről is beszámolt. Több helyen említett földbirtokos nemes nőket, akik elsősorban özvegyek, esetleg lányok voltak. Homokterennye birtokosai között például említette özvegy Plathy Józsefnét, özvegy Hamar Andrásnét. Mocsáry adatgyűjtése idején Karancsapátfalva fele báró Hellenbach József özvegyét illette, miközben Jobbágyiban gróf Berényi Terézia kisasszonynak volt birtokrésze. Nem csupán a kortárs földbirtokos asszonyokat említette, hanem még a XIII. században élt Kálnói Etthre Katalint is, akinek „tsendes lakása” volt Turicskán.⁵

Nem tudhatjuk meg, milyen földbirtokosnak tarthatta Mocsáry ezeket a nőket, igaz a férfiak esetében is elmaradt gazdálkodásuk beható elemzése. Lejegyezte viszont az ecsegi hagyományt az ott élt Füzér Borbála kisasszonyról, akiről a „köz-nép’ beszédje” azt tartotta, hogy „azon várban lakott volna hajdan Ekerontó Borbála, a’ ki az ekéből is kifogatta a’ marhát, és az őtet meglátogatónak ajándékul adta.”⁶ Özvegy báró Hellenbach Zsuzsanna Nagykürtösön viszont „jóltevő ártatlan tsendes életét egy ideig folytatta, ’s el is végezte”.⁷ Kürt falunál megemlítette, hogy özvegy báró Hellenbach Józsefnét „jóltevő Földes Asszonynak” tartotta.⁸

„nemes és bátor tselekedete”

A XVII. században Pest, Heves és Nógrád vármegye tisztségviselői és nemesei Fülek várába menekültek a törökök elől. A nemes családok a nagyobb védelem érdekében a vármegyei levéltárban helyezték el birtokjogaikat biztosító irataikat. Amikor 1682-ben Thököly bevette a várat, a vármegyei levéltár is megsemmisült.⁹ Mocsáry Györgyné Osztroluczky Anna a Mocsáryak jogbiztosító iratait, a „Mocsáry Familiát illető leghasznosabb leveleket rajta lévő ruhájába bevarta, ’s ’a várban hagyván minden egyéb drágaságait, úgy ment ki a’ többiekkel.” Így maradhatott fenn a Mocsáryak levéltára s birtokai is, ezért „Háladó tisztelettel tartozik a’ Mocsáry Famíliá ezen nemes tselekedetért.”¹⁰

Mocsáry Györgyné bölcsessége, hogy ingóságai helyett a család iratait mentette, férfiak éleslátására vallott. Batta Bálint 1607. évi végrendeletében írta, hogy a törökök elől menekülve „Familiám Jussait és régi eredetét mutató levelek, nagyára kik elvesztek, kik mások kezébe jutottak, mellyekből én némellyeket vissza szerzettem”, s biztatta fiát a többi irat felkutatására.¹¹ Mindez fontossá is vált a törökök kiűzése után, hiszen az Újszerzeményi Bizottság számára a földbirtokosoknak be kellett mutatniuk a birtokjogi irataikat, akik ezt nem tudták megtenni, azok korábbi birtokaikat elvesztették, s „hajdani jeles Familiabeliek’ maradéki nyögik”.¹² Mocsáry Györgyné lélekjelenléte és bátorsága a Nógrád vármegyére vonatkozó iratok őrzésének, megmentésének gyakorlatilag egyik legkorábbi megjelenése, amit a levéltártudomány is figyelemreméltónak tarthat.

Mocsáry Antal azonban nem feledkezett el a balassagyarmati hős asszonyokról sem. 1648-ban ugyanis balassagyarmati magyar lovasok arról értesültek, hogy török menyasszonyt akartak Esztergomba vinni. A török kíséretre rohanva elrabolták a menyasszonyt és a vele lévő kincseket. A törökök bosszúból megtámadták Balassagyarmatot, amit az „*asszonyok olajjal és forró vízzel*”, a férfiak fegyverrel védtek. Az aga is „*egy katonának a felesége által agyon lövettetett*”, s a törökök elmenekültek. Mocsáry megjegyezte, hogy ugyanekkor az egri várvédő nők is hasonló tettekkel járultak hozzá a törökök megfutamításához. Úgy gondolta, nagy kár, hogy nem jegyezték fel e bátor nők neveit, s „*Szerencsés férj, a' ki illy feleségre talál. A' Magyar szép Nemnek most is a' hűség a' legékesebb boglárköve!*”¹³

Mocsáry Antal külön fejezetet szentelt az ország és Nógrád vármegye jeles emberei által véghezvitt tetteknek. E viszonylag hosszú fejezetben a korábban elmondottak ellenére csak két nőnek jutott hely, vagyis özvegy gróf Forgách Ádámné báró Rehberg Katalinnak, aki 1683-ban Gácsról kért segítséget a lengyel királytól, illetve beszámolt Mária Terézia 1736-ban megkötött házasságáról.¹⁴ Jó véleménnyel lehetett a számára kortárs Mária Teréziáról, az uralkodónőt a „*Magyarok előtt elfelejthetetlen*”, „*kegyelmes*” jelzőkkel tisztelte meg.¹⁵ A vármegye nagy és jeles emberei között viszont kizárólag férfiakat említett.¹⁶

„ezen templom' részére és köz haszonra ajándékozta”

Számos utalást találhatunk arra, hogy nők adományoztak valamelyik egyházközségnek. Mocsáry elsősorban evangélikusok adományairól írt, ritkábban római katolikusokéről, reformátusokról pedig nem számolt be. Ez valószínűen nem a különféle felekezetekhez tartozó hölgyek eltérő adományozási szokásaira utal, hanem Mocsáry ismereteire.

Alsósztrégováról szólva megemlítette, hogy az evangélikus templomban zöld selyemmel varrott fehér oltárkendő volt található, a rajta lévő írás szerint azt Rozsnyay Jánosné Kandó Judit ajánlotta fel Isten dicsőségére 1684. május 25-én. Az egyik ottani harangot pedig Madách László és felesége Ujfalusy Zsuzsanna öntette.¹⁷ A poltári evangélikus templomban ezüst kelyhet és hozzá tartozó tányért őriztek, amelyet Balog Anna 1651-ben adományozott.¹⁸ Amint Mocsáry írta: Nagysztracinban „*magam is láttam*” aranyozott ezüst kelyhet, amely Pápai Pétertől és Galambos Zsuzsannától származott, illetve egy kis ezüst „*patellát*”, ezt Szécsy Mária 1652-ben adta ugyancsak az evangélikus egyháznak.¹⁹ Szügy egyik harangját szintén egy házaspár, Abonyi János és Kovács Fruzsina készítette.²⁰

Az evangélikusokon kívül azonban római katolikus hölgyek is ajánlottak nemes célra anyagiakat. A Karancs hegy tetején Szent Margit tiszteletére emelt kápolna építetői esetében több női nevet is megemléltett különféle történetírókra hivatkozva, így özvegy gróf Forgách Zsigmondné Pálffy Katalinét és Forgáchné Barbaráét.²¹ Ecsegen az 1772. évi pusztulásáig állt egy templom, amely messze földről, még Máramarosból is vonzotta a hívőket. Elzarándokolt ide gróf Grassalkovich Antalné is, hogy az ott lévő szent kútnál szeme világát visszanyerje.²²

Egy nő, mégpedig Gyurcsányi Ignácné Blaskovics Terézia állíttatott Alsópetényben emlékoszlopot Werbőczy Istvánnak.²³ A háromoldalú gúlába illesztett emléktábla 1791-ben készült, ez örökítette meg azt, hogy 1513–1514 táján ide vonult vissza Werbőczy, hogy *Hármaskönyvét* megírja.²⁴ Gyurcsányiné tudhatta, hogy a

kötet milyen nagyjelentőségű, ezért készíttethette el Nógrád vármegye első világi célból emelt emlékművét. Ma már közismert, hogy Magyarországon a Biblia, a Losoczy-féle *„Hármas kistükör”* után a legtöbb kiadást megélt mű Werbőczy *Tripartituma* lett, amely 1526 és 1848 között a közgondolkodására és a magánjogi döntésekre egyaránt nagy hatással volt.²⁵

„a' házasságot egy üveghez bátran hasonlíthatjuk”

A házasság törékenységéről is írt egy helyen Mocsáry. A féltékenység mérgezte meg 1753-ban a szelci kántor házasságát. Mocsáry is megállapította: *„A' legjobb házasságnak is első konkolya az egymást féltés; melly sok szerentsétlenségek következtek már ebből?”* A kántor a helybeli szücs mesterembert káromolta, emiatt törvényszék elé idézték, ami elől Szügyre menekült, de fejvesztésre ítélték káromkodás miatt. Ezt a hosszasan taglalt esetet azért is jegyezhetette le, mert részben ennek köszönhetően több kántort nem fogadott fel a falu.²⁶ Érdekes azonban, hogy a kántor feleségéről, annak felelőségéről nem írt, s gentlemanként nem foglalkozott a féltékenység megalapozottságával, vagy alaptalanságával.

„szemébe tűnt annak különös szépsége”

A női szépség Zách (*Ságh*) Felicián lánya esetében tűnik fel Mocsáry munkájában. A számos feldolgozást megélt történet szerint Zách Felicián udvari főember lányát 1330-ban elcsábította Róbert Károly király feleségének, Erzsébetnek a testvére, a lengyel király fia, Kazimir. A lány apja – értesülve az esetről – a királyi párt dühében kardjával megsebesítette, ezért a nemzetségének Nógrád vármegyei birtokait is elkobozták, s több családtagot kivégeztek. Zách Felicián lányát a következő jelzőkkel látta el Mocsáry: *„különös..., szerencsétlen szépségű fiatal Klára”*. A csábításban segédkező Erzsébet királyné esetében pedig a *„megátalkodott keménységet”* emelte ki.²⁷ Mindez a korábbi történetírói hagyományokkal összhangban állt.²⁸ A női szépség mégis Mocsárynál tehát csak negatívumként, vagyis bűnt, vért, felségárulást, birtokvesztést okozó tényezőként jelent meg.

„Az asszonyi nem' ruházatja”

Mocsáry Nógrád vármegye visszásságaira is felhívta a figyelmet, a 23 pontból álló észrevételei közül kettő a hölgyek ruházatával foglalkozott. Már a 2. és a 3. pontban szomorúságát fejezte ki amiatt, hogy a régi nagyasszonyok ruháit több generáció is hordhatta, a kortársai ruhái pedig díszesek és a divattal együtt gyorsan változóak lettek, amelyekből *„egyenesen az ön szeretet, puhaság, és másoknak elcsábításokra való törekedés tetszik ki”*. A *„mostani módi ruházatok”* szerinte nem arra készítették fel az ifjú hölgyeket, hogy *„idővel választott férjének segítsége, és jó anyja is lehessen.”* A *„halhéjjas ruházatokat”* természetellenesnek tartotta, ami miatt viselője *„hamar megöregedettnek látszik, gyenge gyermeket hoz e' világra, vagy éppen maga is elenyészik vele együtt nem sokára”*.²⁹

„fejér nép minden reggel”

Mocsáry a 4 kötetes művében jóformán csak nemes hölgyekről szólt, kivételesnek tűnik ezért, hogy a garábi és a kálnói asszonyokról megjegyezte, hogy reggelente Losoncra vitték a helyi savanyúvizet eladni.³⁰ A cigányasszonyok ekkortájt

házzról házzra jártak koldulni, amit egyébként az író helytelenített.³¹ Rapp történelmét ismertette pedig arról számolt be, hogy a XVI. században egy alkalommal 18 „Asszony-embert” hurcoltak el a törökök.³²

„asszonytól született fiai”

„Az atyai és anyai szeretet ön gyermekei iránt, a’ legnagyobb és legérzékenyebb szeretet”-írta Mocsáry. Közhelyeken túl azonban nem ment a leánygyermekait korán elvesztő apa: a rossz nevelés káros, de a jó nevelésű gyermek is léphet tévútra. Sokat foglalkozott viszont a fiúk iskoláztatásával.³³ Még a Mocsáryak leszármazásánál is csupán az anyák neveit említette, és semmilyen részletet nem közölt arról, hogy gyermekeiket hogyan, milyen szellemben nevelték, illetve milyen volt velük a kapcsolatuk.³⁴

„Nem a’ halálodtól, hanem a’ büntől félj!”

Mocsáry nem csupán a férfiak haláláról, sírjáról emlékezett meg művében, hanem nőkéről is, de nagyon feltűnő, hogy egy közeli női családtagját sem említette meg ebből a szempontból. Talán kevésbé volt fájdalmas számára szólni a gácsi köztemetőben 1810-ben elhantolt Forgách Antalné Grassalkovich Ottiliáról, az alsósztrégovai evangélikus templomban 1657 óta nyugvó Darvas Zsuzsannáról, az ugyanott 1713-ban eltemetett Dobay János alispán özvegyéről, Libercsey Annáról? Nem felejtkezett el azonban az 1804-ben sírba tett somosújfalusi özvegy Tolvainé Péterfy Annáról sem, vagy az 1805-ben Bercelen elhunyt Bertzely Annáról, az 1802-ben meghalt Jeszenszky Sándornéről, az 1819-ben Karancsságon eltemetett Prónay Honorátáról, a sziráki templom mellett 1784-től nyugvó Róth Tamásné Vattay Borbáláról.³⁵

Némely nőt méltatott, vagy sírfeliratát is közölte. Forgách Antalné Grassalkovich Ottiliáról megjegyezte: „megboldogult jó férje mellé tették... hasonló áldások követték ezen Méltóságot is.” Bertzely Anna síremlékén öccse hangsúlyozta „nemes ’s kegyes lelke, példás ’s jóságos tselekedetét”, szüzességét. Róth Tamásné Vattay Borbála síremlékén az asszony következő jellemvonását emelték ki: „...A’ kit kegyes, jámbor, s’ tsendes természete, / A’ jót mérni tudó jókkal betsültete. / Jó magyar asszony volt, ’s más népektől nem kért / költsön tzifra vétket, ős jó erköltsinkért...”

Mocsáry maga is írt sírverset az elhunytak tiszteletére, így emlékezett Schifner Lőrincre, Berényi Andrásra, Bay Ferencre, illetve Prónay Honorátára.³⁶ Prónay Honoráta a „mindentől tiszteltetett és betsültetett, nemes lelkű, jó gondolkodású, mindent megbetsülő Űri Asszonyság” emlékének versben így adózott: „...méltán tiszteltettél / Nintsen, de nem is volt, kinek Te vétettél!...” Más értékeket emelt ki azonban a férfiaknál! Schifner Lőrincnél versbe szedte, hogy 10 koldus tartásáról rendelkezett, a jótévő Berényi Andrást nemzetéhez és hazájához hű katonának jellemezte, Bay Ferencet pedig bölcs, egyenes septemvirnek, jó férjnek és apának.

„Előfizető Urak’ Nevei”

Az „Előfizető Urak’ Nevei” között első helyen találhatjuk báró Balassa Anna asszonyét, aki 2 példányt rendelt Mocsáry művéből, ami jól jellemzi a 4 kötetet: Mocsáry Antal férfiokról írt, de a férfiakkal egyenértékűnek tartott nőkről sem feledkezett meg, s tollforgatás közben is udvariasan bánt a hölgyekkel. A vármegye történetének

ismertetése során végig érződik Mocsárynak az a személyiségvonása, hogy a kritikai hangvételt kerülje férfiak és nők esetében egyaránt, ezért beszélt általánosságban a divat rabjaivá váló hölgyekről, a kéregető cigányasszonyokról. A nők esetében is elsősorban a pozitív példákat igyekezett hangsúlyozni. Figyelemreméltó, hogy az eszményi nő számára elméletileg egy személyben feleség és anya volt, de az anyaszerp kibontását nagyon háttérbe szorította művében a határozott társ alakja, akire támaszkodni is lehetett, ám feltűnően tartózkodott a saját feleségére és a gyermeknevelésre való fájó emlékezéstől. Talán az életkorának is köszönhető lehetett, hogy a nőkben nem a külső szépséget kereste, hanem a belső értékeket: az adakozó jóindulatot, a bátorságot, a bölcsességet, a hűséget, a hagyományok tiszteletét, a vallásosságot, az ősi erkölcsök gyakorlását, vagyis a nemes lelkületet. Írását átlengi egyfajta eszménykép a nőkről, ezért is ismerhetjük meg Mocsáry Antal nőideálját Nógrád vármegyéről írott monográfiája alapján.

Jegyzetek

- ¹ Mocsáry Antal: *Nemes Nógrád vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmértése I–IV. köt.* (hasonmás). Kecskemét, 1982. *Kegyves Olvasó!*-hoz írott előszóból. A továbbiakban: M. A.
- ² Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* Pest, 1860. 521–523.
- ³ Praznovszky Mihály: *Bevezetés.* In: M. A.
- ⁴ M. A. XXXVI–XLI., L–LI.
- ⁵ M. A. I. köt. 165., 167., 233.
- ⁶ M. A. I. köt. 227.
- ⁷ M. A. I. köt. 343.
- ⁸ M. A. I. köt. 260.
- ⁹ Pásztor Cecília: *A Nógrád Megyei Levéltár fond- és állagjegyzéke.* Salgótarján, 2004. 11.
- ¹⁰ M. A. III. köt. 71.
- ¹¹ M. A. I. köt. 196–197.
- ¹² M. A. III. köt. 71.
- ¹³ M. A. III. köt. 217–219.; Érdekes megfigyelni, hogy a XX. századi monográfiákban csak a pusztta tényt közlik, s nem található a nők megítélésére vonatkozó megjegyzés úgy, mint Mocsáry Antalnál, ami végeredményként Mocsáry véleményét nagyban tükrözi a nőkről. (Például: Belitzky János: *II. A török hatalom árnyékában.* In: Balogh Sándor (főszerk.): *Balassagyarmat története 896–1962.* Balassagyarmat, 1977. 35.)
- ¹⁴ M. A. IV. köt. 11–24.
- ¹⁵ M. A. I. köt. 126.
- ¹⁶ M. A. IV. köt. 24–35.
- ¹⁷ M. A. I. köt. 98.
- ¹⁸ M. A. I. köt. 193.
- ¹⁹ M. A. I. köt. 343.
- ²⁰ M. A. I. köt. 362.
- ²¹ M. A. II. köt. 37.
- ²² M. A. I. köt. 227.
- ²³ M. A. I. köt. 320.
- ²⁴ Borovszky Samu: *Nógrád vármegye.* Budapest, 1911. 13.

- ²⁵ Gazda István: *Szerkesztői előszó az új kiadáshoz*. In: Werbőczy István: *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. Latin-magyar kétnyelvű kiadás*. Budapest, 1990. XIV.
- ²⁶ M. A. I. köt. 355–357.
- ²⁷ M. A. I. köt. 242–254.
- ²⁸ Például: Kubinyi Ferenc: *A Záh és Zák nemzetségek*. Első és második közlemény. In: *Turul*. 1902/20. köt.; 1902/21. köt. In: *Turul (1883–1950)*. Arcanum, 2004.
- ²⁹ M. A. IV. köt. 239–241.; Érdekes párhuzamokat vonhatunk, hiszen Apor Péter is az erdélyi viselet változásai miatt kesergett 1736-ban készült művében. (Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: Bitskey István (válogatta): *Magyar emlékirók 16–18. század*. Budapest, 1982. 607–618.)
- ³⁰ M. A. I. köt. 162.
- ³¹ M. A. IV. köt. 260.
- ³² M. A. I. köt. 196.
- ³³ M. A. IV. köt. 246–247.
- ³⁴ M. A. I. köt. 261–262.
- ³⁵ M. A. I. köt. 80., 96–97., 202., 223., 255., 274., 292–294.
- ³⁶ M. A. I. köt. 107–108., 171–173., 257–259.

Ifj. Szabó István: *Kútszobor* (Pásztó)

Forduljon oldalra!

Bekukkantok a zsúfolt konferenciaterembe. Rádió, tévé, kígyózó kábelek.

Az ajtónál felbukkan Pályaépítő Imike, a mosónő-arcú talentum, akit fiatal kora ellenére a Kossuth-díjon kívül szinte mindennel kitüntettek. Szabadidőruhában feszeng, nem mer beljebb menni, hátul mocorog. Motyog valamit, mintha pusztá létezéséért kérne elnézést. Az elsősorban, az ismertebb írók között öltönyös, szigorú ábrázatú vasamatőrök, mint Mjuzikus úr is, aki fontoskodó képpel vitat meg valamit az Írószövetség volt elnökével. Presszókávéra szomjasan becsörtet Labanc. Megvetően néz rám, és kirángat.

Feketézés közben azon elmélkedünk, miért van az, hogy minden harmadik íróember büdös. Arra jutunk, hogy azért mert művész, vagyis nem evilági, és ugye a víz meg a szappan nagyon is evilági.

Szigliget valahogy nekem jobban ízlik. Kellett ez nekem? Nem is annyira az előadások érdekelnek, mint inkább a társaság és az iszogatások. Hiába a hírnév, a bor csapnivaló. Mindenki tudja – aki nyitott szemmel jár – hogy az aranyfedőt nem itt, hanem például Tolcsván, Erdőbényén, Tállyán érlelik. Errefelé sajnos pancsolják a turistadömping miatt. Amit a helyi kocsmákban mérnek, attól hasmenéses és hányós lesz a magunkfajta finnyás gyomrú ember.

Az előadások helyett inkább Labanc szobatársammal kajakozom a szőke folyón. Labanc barátom alig tizenhét, de már verselget és naplót ír. Nem is akárhogy; merem állítani, akkor is, ha még egy sorát sem olvastam. Harmadik szobatársunk Mjuzikus úr. Nyugdíjas létére (még csak) megyei lapokban jelenget meg. Retteg, hogyha kiadja kezéből írásait, akkor azt a szerkesztők eladják a nevesebb íróknak, akik sajátjukként publikálják. Nem bírná ki a beteg szíve, ha valaki helyette venné át a Nobel-díjat.

Labanccal aszalt-részegen érünk fel a szobába. Mjuzikus úr mélyen alszik. Asztalrészén katonás rendben sorakoznak a frissen szerzett folyóiratok, vázlatok, jegyzetek; nem kérdéses, hogy végigülte az előadásokat. Labanc és Mjuzikus szobazugát boltíves átjáró választja el az enyémtől. Ruhástól dőlök ágyba. Félálomban arra gondolok, hogy majd reggel kétszer mosok fogat.

Hajnalban felriadok. Mjuzikus úr Labancra kiált: „Forduljon oldalra!” Rosszat sejtek, alig ismerem őket. Telefonomra nézek, félnégy. Nem értem, hogy az idős művész miért ad ilyen utasítást egy pelyhedző költőnek. Nem hagy nyugodni, talán valami erotikusjátéknak vagyok a fültanúja, ahol a tapasztalt ember a kezdő pisist utasítja arra, hogy mit tegyen.

Amint elszenderedem, újból: „Forduljon oldalra!”, „Könyörgöm... forduljon oldalra!” Akarva-akaratlanul a durcás szüzet látom Labanc barátomban, aki a mögötte remegő vén kecske erotikus óhajától idegenkedik. Mi van ezek közt? Nem tudhattam, hogy hol van Mjuzikus úr, de erősen Labanc mögé képzeltem. Az is lehet – gondoltam – hogy szegény barátom abban a korban van, amikor még nem tudja, hogy fiú-e vagy lány. Tök mindegy, az ő dolguk, Labanc már felnőtt, saját döntése.

Mondjuk, ha én lennék az apja, beleszólnék, hogy inkább valami fiatal lánnyal, hisz ez csak kaland, semmi jövője, nagy a korkülönbség, ráadásul nem ismerik eléggé egymást. No és az sem mellékes, hogy azonos neműek, (gyermekáldást badarság várni tőlük).

Másnap alig nézek barátom arcába. Kávézgatás közben puhatolózó kérdésekre azt válaszolja, hogy Mjuzikus úr már rég az előadáson ül. Nem firtatom a hajnali románcot.

Labanc arcán huncut mosoly. Olyasféle, mint amikor valaki elveszti leányságát, vagy épp férfivá válik. E különbséget az ő hamvas orcáján lehetetlen felismerni.

Délután úgy döntünk, hogy nagyelőadás ide vagy oda, megcsókolgatjuk a Tiszát evezőlapátunkkal.

Este nem megyek ki inni a többiekkel. A rejtély megfejtésén agyalok. Mjuzikus úr még az udvaron fontoskodik, Labanc alvatlanságra hivatkozva elindul a lépcsőn azzal, hogy fáj a feje és jólesne neki, ha felkísérném, mire én: „Nem vagyunk buzik barátom, tudsz te aludni egyedül”. Miután Mjuzikus urat is feleszi a fene, követem példájukat, no meg őket. A pletykák szerint ennek a Mjuzikusnak sok pénze van. Hja, persze, hogy van, hisz nem irodalmár.

Lehet, hogy épp az anyagiak motiválják barátomat? Okos ez a Labanc gyerek, nem adja olcsón a bőrét. Ez a kivárás, önmagának kéretése komoly pénz többletet jelenthet neki.

Éjfélkor felosonok. Tusolás után a szobába. Jut eszembe, hogy a jobb hónaljamat nem mostam meg. Egye meg a rák; nem megyek ezért vissza. Felkapcsolom a nagylámpát, átlesek hozzájuk. A két külön ágyon fekvő test, akár a múmia. Semmi mozgás. Labanc az oldalán fekszik, arccal a fal felé. Seggét kitolja, mintha nemrég felkínálta volna magát. Gyanús. Későn jöttem? Spermaszag egy szál se, gyűrött papír zsebkendő sehol. Talán ismét a hajnal lesz gátlásoldó hatással. A takaró nyakáig húzva. Szája most is tátva. A felső hód fogak, és az alsó metszők között egy közepméretű pók szövi hálóját. Na jól van, aludj csak komám. Lekapcsolom a lámpát, hadd dolgozzon a pók nyugodtan.

Lefekszem. Kicsit játszom a telefonommal. Szokásos segg és herevakarás, majd gyors szunya.

Körülbelül akkortájt, mint tegnap, Mjuzikus megint dörmögni kezd: „Forduljon oldalra!” Megnézem a telefonomat, most is félnégy. Mi van már? Ennek óramű van a farkában? Labanc nyögdécselve: „Olyan hideg van”. Ezek szerint a takarót rég a földre ficánkolták. A pikáns részletek nem izgatnak, csak a pénzre tudok gondolni, amiből muszáj, hogy kapjak.

Megzsarolom Labanc barátomat! Annyira az elején van. Nyilván nem örülne egy ilyen kezdésnek. Épp azon elmélkedtem, hogy ingyen lesz Tokaj, Szigliget a maga bor- és pálinkaköltségével, amikor újra feldörmög az öreg: „Nem kérem meg újra! ...” Te jó ég, miről maradtam le? Csak nem lánykérésre készül? Azon nyomban folytatja: „Forduljon már oldalra! Rettenetesen horkol! Lehetetlenség így aludni!”

LUKÁTS JÁNOS

Felico-tortuo-gazdiomachia

az az

Macskai-teknősbékai-gazdai párviadalmak

Öszvekereste a szókat s versbe faragta:

Lukáts úr

Pillanat! Óh, te aranyforgácsa a lomha időnek,
hopp, ide toppantasz közibénk, s már látjuk a hátad
elviharozni, te arcátlan, szép lepkemadárka!
Mondd, kibe' bízhatnék, ha te nem szállnál ide, hozzám.
Lepjél meg, te, a menny legléhább ihletadója!

x x x

„Óh, százszor boldogtalan, én, ki e nagyszerű testben
élem az állati lét nyűgét, s keseregni e sorson
nincsen mégsem erőm, mert – lám! – lebilincsel a jólét.
Bármily szemtelenül heverészek a bársonyos ágyon,
csak simogat, dögönyöz, korhol s nem dob ki a gazdám.
Óh, a világba kinyávognám a bajom keseregve,
s álnokul elfutnék rögvest eme börtöni lakból...
Mégse teszem, mert, haj, hova lenne a bársonyos ágyam,
függöny, párnahuzat meg az illatozó ruhafélék,
hát meg a tányérkám ki pupozná friss csibehússal?
Nem lehetek vén fejjel még sem vándori macska!” –
búban imígy sóhajtozik Alvin, az isteni kandúr.

Most a kakukkos, vén kronométert sanda szemekkel
vizslatná, de hírét sem hallja a deszkamadárnak,
hát inkább a lemezjátszóra kapálja a földet,
melyet előbb a cserép muskátlikról pofozott ki,
felfut a szőnyegen, elborogatja a szűk nyaku vázát...
Éli tenyészve a macskai létet, megközelítve
s mind feszegetve a gazda türelmét s harci kedélyét.
Könnyű mostan a bátorság, – nincs itthon a gazda!
Ő, csak is ő a lakásban az úr ma, az isteni kandúr!

Szertefeszíti a négy lábát, ásítva hatalmast,
szétnéz, hempergőzik a szőnyegen – unja magát már.
Most szeme csak megakad valamin! Lám! Nézi csodálva:
„Ejnye, mozog! No, ki látott még üveges falu ládát,
melybe’ le-föl futkos valamely lény, vagy bizony: úszik?
Vagy tükör az, nézd meg, mi saját képed veri vissza?”
És hogy az izgalom így négy lábra emelte a fekvőt,
bátorságra kapott, közelebb megy a furcsa dobozhoz.
„Akvarium, bizony az!” – s megütötte a homloka táját,
mindent tudni akart már Alvin, az isteni kandúr.
Két lábára emelte a testét, mint ama Csizmás,
meghegyesítve fülét szimatolt, és kandi szemekkel
leste a kis szekrény tetején ama furcsa dobozját.
„Óh, Uram, el ne veszejts! – döbönt bele, – Ott, a tükörben,
az nem az én képem, de nem ám, valamely fura szerzet
rám vigyorog, s közben buborékot ereszt ki a száján.
Alvin, most ne rezelj be, a Lény figyel onnan, a vízből!” –
biztatgatja magát, szétnéz, s az üveghez nyomja az orrát.
S túl az üvegfalon, ott meglát egy másmilyen orrot,
csíkok tarkítják, mosolyog s négy lábbal evezve
hol le a vízbe merül, hol a légből emelgeti főjét.

„Hát te ki vagy? – harsog reszketve az isteni kandúr.
Én Alvin vagyok, úr és gazda e nagyszerű lakban.
Felis Catus az ősi nevem, vagyis házbeli macska,
és Felidae a családnevem, ők unokái a perzsa
császárnak, de minek szaporítsam a szót, nem is érted...!” –
szólt, s sandán lesütötte szemét, lekonyítva fülét is
s elfordult Alvin sóhajtva, az isteni kandúr.
„Bugybori! – szólt ama másik, a víz tetejére evezve. –
Hogy te megértsd: teknőc a nevem, de a francia nyelven,
melyet örökségként viselek, mind „tortue” neven hív.
Hogyha te szólsz hozzám, mond: Tekla, te nagyszerű teknőc!” –
s elmosolyodva lesüllyedt vízbe s a gondolatokba,
pár buborékja mutatta, hogy ím befejezte a szólást.
„Teknőc? – kérdi csodálva, s megvizitálja a hátát, –
Ez bizony az, teknő, de hogyan van négyfele lábad?
Csak minekünk jár négy láb, szárazföldi vadaknak!” –
szólt s fölemelte fejét büszkén amaz isteni kandúr.
„Most kacagok! – szólt sok buborékot eresztve a teknőc, –
Nem hallottad a törzsfajlás szép folyamatját?
Kétéltű vagyok én, négy lábon, bármely elemben
büszkén hordom e páncélt. Vízbe s a száraz földre,
nem habozok, bemegyek s kifutok, mint kedvem akarja!”
Meggocogatta a sík üveget most Alvin, az isteni kandúr,
rácokat illesztett föl homloka zord mezejére.

Mindezen ám ama teknős csak kacagott vigyorogva.
„Csak hogy a víz, az a rengeteg innivaló, mire jó mind?” –
rázta fejét, lesvén, hol kaphat a karma beléje,
hallva a vízlocsogást, látván a vigyort, haragos lett,
mégis: türtőztette magát amaz isteni kandúr.
„Innivaló? – nevetett. – Piha, inna-e bárki a kádból,
hogya fürödvén megszártja magát ama sziklán?
Néha nap ott heverek, míg futnak a gondolatok benn
fürge fejemben!” – szólt és nyelt zavarában a teknőc.
„Gondolatok! – nevetett Alvin. – Piha, abban a fejben?
Én gondolkodom, ott, párnázott kis kosaramban!” –
morgott s fintorgott egymásra a két fura állat,
s elfordult, egymást megvetve a két önelégült.
Óvatosan, szeme sarkából így püsszeg a macska:
„Szóltál, vagy csak a vízbuborék böffent ki belőled?”
Kisvártatva felelt csak a teknőc, szűrve a szókat: –
„S vajha kihez szólnék, aki érti e magvas igéket?”
Szellemi párbajukat most óvatosan befejezték,
látták mindketten, nem akármilyen állat a másik, –
„Jobb a barátság otthoni lakban, mint a harag!” – szólt
Alvin, az isteni kandúr s Tekla, a nagyszerű teknőc.

II.

„Hallga, mi zaj közeleg sandán békés szigetünkhöz?”
Megmerevednek a lábak, a farkak, az orrok, a páncél,
ámde helyettük vizslán körbekalandoz a négy szem.
Zördül az ajtó, csörren a kulcs már, lép be a gazda.
Óh, de milyen lépés volt ez! Hitvány, bizony, az volt!
Ajtot fogja a gazda, kezében a kulcs le-föl ugrál.
„Részeg a kulcslyuk!” – szól, pedig az csak nézi sötéten.
„Mint a hajóban az árbóc, imbolyog erre meg arra!” –
szörnyül a nagyszerű teknőc, összecsapódik a négy láb.
„Részeg, akár az agár!” – sziszeg Alvin, az isteni kandúr.
Áll csak a gazda az ajtónál, szeme szétgurulóban,
lába, a makranc két láb, csak nem akarja cipelni,
hogya az egyik elindul, akaszkodik össze a másik,
hogya a másik lép helyesen, bakafántos az egyik.
S biztos lépte hiján hogyan indult volna a gazda,
két szoba hosszán át, kígyózva, a vén kerevetnek?
„Mit néztek, macskák?” – s szeme fölnyársalta... a teknőst.
S tétova ujjával célozta az isteni kandúrt: –
„Hát te, te, Teknős, – így dadogott rá, – nem vagy-e részeg?
Ennyi vizet megiszol, s a hatása miként az aszúé!
Nékem a nyelvem alatt görcs munkál most, ne csodálkozz,
nem jön a szó, szintagma se perdül, hexameter sincs...

Szégyenem égre kiált, menekülök a vén kerevetre”.
És csak elindult, óvatosan kikerülve... a csillárt,
ittas a lámpa – lebillen, a korhely üvegtükör – omlik,
csizma alá taposott farkán ül s jajgat a kandúr.
Végül a gazda, miként zsák, hullik a vén kerevetre,
arccal előre esett, feje párnát ért, s ama nyomban
úgy elaludt, mint mormota, borz vagy medve se jobban.
Teknős nézi a kandúrt, kandúr nézi a teknőst,
hallgatagon, két ál leesett, s ők szólni se bírnak.
Mégsem hullik a csöndes rosszallás a szobára,
mert ama vén heverőre esett gazdájuk az álmát
szörnyű horkantásokkal próbálta elűzni.
Mint aki fuldoklik, s ki futásba’ keres menedéket,
olyként szólt az a hang, amit orrán át kibocsátott.
Rémületében a teknőc mind buborékok alá bújt,
s égre meredt bajszával reszket az isteni kandúr.

xxx

Pillanat! Óh, jaj, meddig időzöl a csúf veszedelmek
közt? Óráknak tűnnek a percek, s napnak az órák.
Hordd el a bajt és hozd le helyette közénk a nyugalmat!

III.

„Kérlek, macska barátom, szólj, mint látod a sorsunk,
ekkora szégyen után nem kell-é menni világgá,
vándorbotra kapunk, vajh, s ketten rójuk az utat?
Kérlek, majd ne siess, mert nékem kín a gyaloglás!” –
sóhajtott s lógatta fejét ama nagyszerű teknős.
Bánatosan gubbasztott Alvin, az isteni kandúr: –
„Tekla, te jótét lélek, egyetlen vízi barátom!
Hogyha a tengerpartra elérünk, végy be a teknőd
bárkájába, evezzünk úgy a reményteli partra,
hol nincs akvarium, nincs gazda, se másmilyen ember,
négy lábú szigetén, ott vár ránk állati jólét!”
És a szomorkás két négy lábú könnyei folytak,
s mindkettő az üveg hidegéhez nyomta az orrát...

Ámde a percekből lefutott sok száz az időtől,
hogy a gazda kinyúlva hevert ama vén kerevetre.
Már a nagy Este s az Éjszaka is belesett a szobába,
szürke szemét szigorún jártatván végig a gazdán.
Ébredezett a lakás sarkában a furcsa barát pár,
és aki ébresztőt muzsikált nagy harsonaszóval,
benn lakozott bendőjükben, rémes neve: Éhség.

Hívására a kandúr majd kigurult kosarából,
s két lábára emelte magát is a nagyszerű teknőc.
S így kordult meg a hangjuk: – „Fálnék, hallod-e, pajtás!
Azt a világra menést tegyük inkább holnapra,
(nem lehet alku, a szégyent nem moshatni le másként!),
ámde ma még vacsorát kell kapni a házi vadaknak,
elgyengül másképp, s nem tud menekülni a teste,
s ingerlékeny a lelke az ily finom alkatuaknak,
mint mi vagyunk” – szól egyik s bólogat erre a másik.

Alvin az aktívabb, már indul a vén kerevethöz,
két lábára emelte a testét, mint ama Csizmás
(ámul a teknős: lám, a cicus megtette az első
léptet előre a törzsfejlődés zezzugos útján!),
párnás praclija ott hever, íme, a gazdija vállán.
Semmi! A gazdija horkol, az álma sötét, zavaros még.
Akkor a körme felét kimereszti a vakmerő kandúr.
Megrázkódik a gazdai váll, de az álom erősebb,
ráhorkant a cicára, az arca s az oldala fordul,
álmában motyog is valamely részeg csacsiságot.
„Bánom is én!” – az egész köröm, íme, kiugrik a tokból,
melyben a macska viselte e nagyszerű fegyvert,
s párhuzamos csíksor mutogatta a vérvörös utat,
merre a macskakarom haladott le a gazdai testen.
Bömböl a gazda, szitok szól, pattan a vén kerevetről,
botladozik, négy lábra esik, s be, az asztal alá les,
merre a bátorsága elől menekült el a macska.
Látja a teknőc hátsó lábain állni a kandúrt,
s négyen a gazdát, bújni az asztal lábai közzé: –
„Felfordult a világ!” – neveti, s belepottyan a vízbe.
Tápáskodva a gazda kijön, feje még csupa mákony,
értelmét szedi össze, kezére tekint riadozva,
véres a két kéz: „Csak nem a macska nyakát tekerém ki?
Rászolgált a büdös!” – tapogatja sziszegve a vállát,
ámde a lelki sebek fájdalma ma mégis erősebb.
„Mért nem szóltatok, ostoba lények, az esti evésről!
Azt se tudom, mi esett ma a nap folyamán, zavaromban
elvesztettem agyam fonalát, ugye, senki se tud majd
erről a szégyenről? Ha fecsegték – halál fia vagytok!”
Azzal a gazda kinézte magának a kamra irányát,
ingadozott, de azért egyenest oda vitte a lába...

Gazda az asztalnál kenyeret s kolbászt vacsorázott,
asztal alatt a cicus tejet és pár csirkemaradványt,
s akvariumjában halakat rágott el a teknős.
Majd, hogy az éhséget kihajították a szobából,

ágynak esett a viharvert gazda a gondteli naptól,
s horkolatát is csöndesedetten fújta ki orrán.
Sziklájára huzódott Tekla, a nagyszerű teknőc,
szardiniáról álmodozott s finom halfalatokról,
míg kosarába gubódzott Alvin, az isteni kandúr.
Környékezte az álom a két négylábu teremtest,
s esti fohásza után mindkettő lopva lesett szét.
Kérdi a teknőc: „Holnap reggel útra kelünk-e?”
Bólog a kandúr: „Útra bizony, de a gazdi velünk jön!”

xxx

Gazdiból egy, két állat s tíz láb. Ott, ahol élnek,
gyakran esik meg némi viszontagság velük. Íme!
Mégis: hogyha az ész győz emberi s állati testben,
kedvvel időz és könnyen elillan a Pillanat onnan!

Ifj. Szabó István: *Csohány Kálmán (Pásztó)*

Könnyű a dudát...

Élt eccer egy szegény ember. Olyan csodaszép hangú dudákat tudott faragni, hogy csak na! Egyszer egy gazdag ember úgy gondolta, hogy csináltat magának egy dudát, mer úgy megkívánta a duda hangját, ahogy a szegény ember háza ablakán kihallatszott, hogy majd behalt a vágyakozásába. No, ez a szegény ember hozzá es látott, meg es faragta, ki es készítette, össze es fabrikálta, meg es szólaltatta. Olyan hangja vót, hogy csak csuda! Meg es fizette a gazdag ember a fáraccságát, de még így es alig-alig tudott megválni ettül a csodadudátul a szegény ember. Annyira a szívéhez nőtt az a duda! Hazavitte a gazdag ember a dudát, fel es fúta feszesre a bőrit, de már a likakat nehezen fogta be a munkát sose látott ujjá. Próbálta jobbrul, próbálta balrul, de csak nyekergett, csak szöszögött, csak pissegett kezébe a duda. A fene megette ezt a ravasz parasztot, morgolódott mérgesen magába, hájszen miféle hasznavehetetlen dudát sózott ez reám? No, vissza es fordult a szegény emberhez. Hééé, te paraszt! Hát miféle dudával traktáltál te éngemet? Hájszen, ezzel még maga a tekintetes Úristen se tudna szépen szólni! No, aggya csak ide kelmed, mondta a szegény ember, s felfúta keményre, hónajja alá szorította, s reákezdett a nótájára. Hájszen, szólt es az a duda, még a kutyák es tánkra perdültek a ház körül, még a libák es véle gáogták a melógyiját! No, láttya-e, szól ez, ha jól billegtetik, mondta a szegény ember. S azóta mongya a magyar:

„Könnyű a dudát felfújni, de nehéz billegtetni.”

Eltörődött...

No, eccer otthon a falusiak olyan csürdöngölöt tartottak az egyik háznál, hogy nem csak a csürnek a padlója állt össze, de a gerendái, meg a deszkái es összverázódtak egy életre! A szomszédbul jött át Csuráj cigány a rajkóival, úgy húzták azok a talpalávalót, mintha mán hegedűvel jöttek vóna erre a búvalbaszott világra azzal a küldetéssel, hogy minden arcra mosolyt kell csaljanak. Tették es a dógukat, még tán nekik es jólesett hallani azt a zenét, amit űk csánytak vót! No, szépen ki vót rittyentve a falu fiatalsága, de az öregebbje sem hagyta el magát, mind elővette a tulipántos ládából a szépen varrott nadrágot, rokolyát, az ünnepi lajbit, meg a hímzett mellyest, oszt úgy forogtak, akár a helikopterpropeller... bocsanat, az akkor még fel sem vót tanálva... akarom mondani, mint szélkakas a református templom tetején, vihar idejében. No, vótak ám szép szál legények, eladó leányok, ott táncolt a Godóék leánya a Sára es a többi között. Mán csak kipécézte

magának egy legény, mer mindég csak véle akarta járni a táncot, ismerte azt a Sára, szegény vót annak a legénynek apja, anyja, akár a mezei egér vallásos városi rokona. Hát mán micsinájjon a Sára, hogy szabaduljon meg ettül a legénytül, mert nem akart barátkozni véle, rangosabb, meg gazdagabb vót ű annál, hogysem összeadja magát egy ilyen szegényjánossal, hát szépen elővette a kiskendőjét, oszt az arcát törülgette, pihegett, akár a liba, tömés után, oszt aztat mongya a legénynek, mán én igen elfáradtam, mán én többet nem táncolok, mán én tovább ülni fogok. No, a legény meg csak táncolni akart, oszt otthagya a Sárát. Nem kellett annak ilyen viriznyék asszonyinakvaló, aki egy csürdögölöt se bír végigtáncolni. No, elmesélte a Sára a leányoknak, hogy milyen okosan szabadult meg a neki nem tetsző koslatótul, oszt azóta mongyák a magyarok a valamit nem akaró, fáradtat jáccó emberre, hogy:

„Eltörődött, mint Godó Sára a táncban.”

Megszentelték...

Eccer régen, mikor még nem csináltak Kabán semmibül cukrot, amikor még Ladánybul járt ki hozzájuk a pap, no, akkor es igen jó emberek éltek a faluba. Tavaszodott, húsvét közeledett, mán egyre melegebb vót a verőfény, tojtak mán a tyúkók es, oszt vót kukó, hát festettek es az asszonyok, lányok a locsolódóknak olyanokat, hogy kézbevenni es félős vót, nemhogy még összeütni. Minden portán a templomi szentelőre készülődtek, főzték a sonkát, kolbászt, kelesztették a húsvéti kalácsot, fűtötték a kemencét, hagymahéjba színezték a falatoznivaló tojásokat, palackozták a rózsavizet. A lányok, asszonyok a legszebb ruháikat készítették, keményítették, szoknyáikba ezer ráncot vasaltak, hajukba pántlikát fontak a nagy örömbé. Úgy ragyogott az arcuk, akár az a szép fényes Nap! Hiába, a tavasz mán csak ilyen, még a halott es mozgolódik a sírjába, ahogy a mi Urunk, Jézuskrisztus es tette vót a harmadik napon. No, eljött a szentelő ideje. Mindenki bepakolta a szentelnivalókat a vesszőkosarába, letakarta egy szépen hímzett kendővel, oszt elindultak a templom felé, tisztán, szépen, mosolygósan. Hát vót egy magányosan élő ember es Kabán, no, az es bepakolt, de a nagy hajlongásba észre sem vette, hogy a fejrül a sipkája es beleesett a szentelni valók közé. Letakarta a kosarát, oszt elvitte az es a pap elibe. Körbejárt a pap, végighintette a szenteltvizet a kaskák fölött, meg vót mán szentelve az az élelem, mán lehetett enni. No, hazamegy a mi emberünk, kipakol, oszt lássa ám, hogy a sipkája es megszentelődött. No, nem es merte a fejire venni azután, kitették azt es a templomba a többi ereklye mellé a falra. Azóta állnak hajadonfött a húsvéti szentelön a templomudvarba a férfiak, oszt azóta fogják a kezükbe a sipkájukat, oszt azóta mondják a magyarok, hogy:

„Megszentelték, mint a kabaiak a sipkát.”

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Ismertetés

Karaffa Gyula: *Épphogy csak beszólok...*

Karaffa Gyula *Épphogy csak beszólok...* című kötetének olvasója 60 szólással, szóláshasonlattal, közmondással, illetve azok eredetével ismerkedhet meg, amelyek magyarázatát sajátos nyelvezetű mesévé, anekdotává komponálja a szerző. Kötetének címét az abban szereplő ige többértelművé teszi. Az 1978-

ban kiadott *Magyar nyelv értelmező szótára* a *beszól* igét még csupán a 'kintről valamely helységben lévőknek mond valamit', illetve a 'bemegy valakihez és magával hívja' értelemben tünteti fel. Ha a szlengszókinceset vagy a diáknyelvi szavakat egybegyűjtő szótárainkat ütjük fel, rábukkanhatunk a *beszól* ige újabb, a 'mérgeben odavet valamit' jelentésre. Ilyen értelemben egyfajta *beszólás* is ez a kötet a fiatalabb nemzedéknek, hiszen a mintegy tanító célzattal írt anekdoták szerzője nyelvünk egyszerűsödése, szegényedése, színtelenedése ellen is „tüntet” munkájával. A címet értelmezve azonban minden bizonnyal a *szól* utótag, a *szólás*, a *mondás*, a *beszéd* a hangsúlyos a szerző számára.

Karaffa Gyula *O. Nagy Gábornak* a szólások jelentését magyarázó gyűjteményére alapozza meséi történetét, mégis egyedi, ízes nyelven megfogalmazott írói teljesítményt dicsérhetünk nemrég bemutatott munkájában.

Az író célja alapvetően a szórakoztatás, egyfajta példamutatás a fiatalabbaknak, a szólások újrafelfedez(tet)ése, a ma már kiveszőben lévő, egykori örömteli anekdotázás újraélesztése. Maga a szerző fogalmazza meg a kötet előszavában, hogy a nyelvjárást szabadon kezelve a közös magyar kincs, közös

gyökerünk, múltunk megmutatása itt a cél. Karaffa Gyula a gazdag kifejezőkincsre épülő, színes magyar beszéd zászlóvivője kíván lenni. Nyelvünk szegényedése ellen harcolva, a nyelvünkben rejlő erővel, színnel, képséggel vérteti fel XXI. századi meséit.

Ebben a vállalkozásban egyaránt benne van az előre- és a hátratekintés. Az értékeket a múltból meríti azzal a szándékkal, hogy a jelen és a jövő nemzedék számára újfajta nyelvi utat mutasson; a múlt gazdag kincseiből táplálkozva a XXI. századi ember számára örökíti meg – Krúdy Gyula szavaival – a „rég Magyarországot” tipikus alakjait, a nép gondolkodásmódját, a tájnyelv színes gazdagságát. Bár szándékolatlan archaikus ízűek a történetek, s bár meséinek nyelvi megformáltsága a múltat idézi, mégis érezzük, hogy az anekdotákat a XX–XXI. században élő ember meséli. Erre utalnak azok a történetek is, amelyek részben vagy egészében

idézük korunkat vagy a közeli múltat. Az írói munka mégsem anakronisztikus. A könyv hátsó borítóján olvasható mese története és szókinccse nem az archaikus népmese példája, szemben a sok-sok könyvbéli történettel, hanem inkább a városi dialektológia lenyomata. Csakúgy, mint az egyik történetben előkerülő *helikopterpropeller*, az *ányócas ótómobil* vagy a *konyakmeggyes szaloncukor*; vagy a *panelerdőben játszódó, Ha az irigy szomorú...* kezdetű szólás kialakulásának történetét elbeszélő mese (49. p.), amelyben az *ötöslottóról*, a *millijomusról* és korunk jellemző betegségéről, a *depresszióról* olvashatunk.

A kötet egyébként is gazdag humorban, amely a sajátos mondatszövevényben, az alakok megformálásában, a történetmesélésben egyaránt megmutatkozik. Meghökentő, jó írói fényjelző hasonlatai színesítik a történeteket, pl. a jól ismert szóláshasonlat sajátos formája: „szegény vót..., akár a mezei egér vallásos városi rokona” (31. p.). Egykor a falvakban, a meleg kemence mellett, a fonókban, kukoricahántás közben anekdotáztak így a természettel még együtt élő emberek. Ennek öröme mutatkozik meg Karaffa Gyula történetmondásában. Az alábbi időmeghatározás is jól beleillik az ízes mesemondás kereteibe: „No, ha jól emlékszem régen, vagy az elmúlt héten, élt egyszer egy szegény ember...” (21. p.). Az önirónia is jelen van a kötetben, az író kiszól a történetből: most már elege lett ebből a sok hasonlatból, folytatja az elkezdett történetet.

Meséinek helyszíne sokszor pontosan behatárolt földrajzi táj, település az ország több területéről, néha azonban a helynevek utalnak az író szándékára, ti. hogy a közös magyar múltat szeretné megidézni történeteivel, amelyekben nem fontos a helyszín. Ezért olvasha-

tunk anekdotát a „szélesnagy Magyarország”-ról, „Nekeresd”-ről és „Nemtudomfalvát”-ról. Az író a lokálpatriotizmusnak is hangot ad egyik meséjében, amelyben tájékoztatja az olvasót, hogy egy bizonyos történet „egészen idáig, Nógrád megyéig, abban es ... Nagyorosziig elhallatszott”. Történeteinek szereplői a tipikus falusi, ritkán városi emberek; jól jellemzett figurái megörökítik a borissza, az özvegyasszony, a pap, a deák, a bíró alakját; a népmesékhez hasonlóan megelevenednek az emberi gyarlóság történetei a kapzsi, az irigyről, a lustáról szóló mesékben.

Sajátos nyelvezete teszi igazán egyedivé a kötetet. Több magyar dialektus összegyűjtéséből alakította ki azt az egyéni hangot, nyelvet, amely a mesét jellemzi. A történetek mondatfűzése, szóhasználata tükrözi a magyar vidék színes nyelvi képét, ezzel együtt a nép sajátos gondolkodásmódját. A szövegnek helyenként kiejtés szerinti, a helyesíráshoz szándékosan nem igazodó írásmódja olykor követi a nyelvjáráskutatók gyakorlatát. A fonetikus írásmódot persze nem alkalmazza olyan következetesen, mint ahogy a nyelvtudomány művelői teszik azt. De hiszen írói teljesítmény ez, nem tudományos céllal írt munka, így a nyelvész aligha kifogásolhatja az író – több terület nyelvjárását is ötvöző – nyelvezetét. Karaffa Gyula magyar népi kincsünknek, ízes, szép magyar beszédünknek és a nép furfangos gondolkodásmódjának kíván teret adni, függetlenül nyelvjárás régiótól, nyelvjárás csoporttól. Így el sem dönthető – mivel a szerzőnek nem is szándéka –, hogy egy-egy történet melyik néprajzi területen élő mesemondó ajkán hangozhatna vagy hangozhatott volna, legfeljebb a helyszín utalhat rá. A mesék nyelvezetének

ihletői az egész magyar nyelvterület jellegzetes nyelvi jegyei, nyelvjárási vonásai dialektális elkülönülés nélkül. Legtöbbet talán Erdély nyelvjárásaiból őriznek az anekdoták. A gyakran előforduló *es*, az *'is'* kötőszó nyíltabb hangalakú változata a székely és a mezőségi nyelvjárás sajátja, a „nem vót űket mivel etesse”-típusú fordulat szintén ennek a vidéknek a mondatfűzésére jellemző. Sok nyelvjárási vonást vonultat föl a szerző a Dunántúl dialektusai- ból, úm. az affrikálódás jelenségét a *kalaptya* szóalakban, a zártabb ejtést az *imáccságoknok* szóban vagy a palatalizált és rövidült hangokkal ejtett *bornyu* lexémát. Tipikusan palóc nyelvjárási vonás a Nagyorosziból származó író meséiben a *-val*, *-vel* rag hasonulatlan- sága, amely megjelenik a *szekérvel*, *szemesvel*, *embervel* szóalakokban. Palóc jellegzetesség az *oszt* kötőszó használata; bizonyos palatalizált alakok megjelenése: *rokonyok*, *hagyított*; a *-t* tárgyrag előtti zártabbá válás az *aranyakot* szó- ban; vagy az *ótó* 'autó' monoftongizált változatának lejegyzése. Találunk a mesékben az északkeleti magyar nyelv- területre jellemző nyelvi jegyeket is: a *tanál* és a *mán* szavak jelzik ezt. A me- sék általános nyelvi képére az ún. zár- tabb hangokat ejtő nyelvjárások jelen- ségeinek preferálása, a határozóragok- ban (*-bul*, *-büil*), a névmásokban, határo- zószavakban vagy egyéb szóalakokban is megjelennek (pl. *ii 'ő'*, *üiket 'öket'*, *lútt 'lött'*, *belülle 'belöle'*). Az *l* kiesése és nyújtó hatása a legtöbb magyar nyelvjá- rási beszélőt jellemzi, ezek mint nyelv- járáshoz nem köthető, általános magyar nyelvjárási vonásként jellemzik a mesé- ket (pl. *föd*, *vót*, *vóna*, *ötözködni*, *kötözni*). Az *öszve*- igeikötő régi magyar nyelvi alakváltozata többször megjelenik a mesékben. Karaffa Gyula történeteit tájszavak is színesítik, ezek többsége

vagy tájegységhez nem köthető, vagy több magyar nyelvjárássterületen hasz- nált lexéma, pl. *törökbúza* 'kukorica', *megéhiült* 'éhes lett', *hiu* 'padlás', *gazdul* 'meggazdagszik', *csürdöngölő* 'tánc', *lajbi* 'mellény a palócoknál', *mellyes* 'mellény', *viriznyék* 'vékony', *pampog* 'nyammog, eszeget', *zsizsikés* 'férges'.

A nyelvjárási jelenségek alkalmazá- sában egyetlen pontosítás engedtessek meg a nyelvésznek. A múltidő-kifejezés igen gazdag tárháza jellemezte a régi magyar nyelvet és a nyelvjárásokat. Létezett az *-a*, *-e*, *-á*, *-é* jeles elbeszélő múlt (pl. *látá*, *monda*), amelyet mesélés- kor, történetmondáskor használtak. A mai magyar nyelv paradigmájában egyedülként meglévő *-t*, *-tt* jeles múlt idő mellett léteztek az összetett múlt kifejezési formái, amelyek gyakran előkerülnek Karaffa Gyula meséiben: a jelen idejű igealak + *vala* (pl. *megvetik vala*), a *-t* jeles igealak + *vala* (*megvetették vala*), illetve a *-t* jeles igealak + *volt* (pl. *lakott vót*) alakváltozatok. Ez utóbbiakat használja leggyakrabban a szerző, pe- dig ezek inkább az előidejűséget voltak hivatottak kifejezni, kevésbé szolgáltak az elbeszélésekben előforduló múlt idő kifejezésére.

A kötet illusztrátora a szerző felesé- ge, Krasznainé Konczili Éva. Sajátos látásmódot tükröznek ezek a képek, önálló műalkotások, amelyek külön életre kelnek a kötet lapjain.

A szerző nemcsak olvasásra, hanem előadásra: fesztiválokra, prózamondó versenyekre, előadóestekre is szánja meséit. Ezért ajánlom a meséket pró- zamondó versenyre készülő diákok- nak, pedagógusoknak a tanórákra, felkészítő tanároknak versenyszöveg gyanánt, azoknak a fiataloknak, akik szüleik, nagyszüleik életéből szeretné- nek mozaikképeket látni, idősebbek- nek, akik nosztalgiázni szeretnének, és

mindenkinek, aki ízes szövegű, humoros anekdoták, történetek olvasásával szeretné idejét tölteni. Ha ezek után az olvasó a kötettel kapcsolatos gondolatait kívánja megosztani a szerzővel, meg-

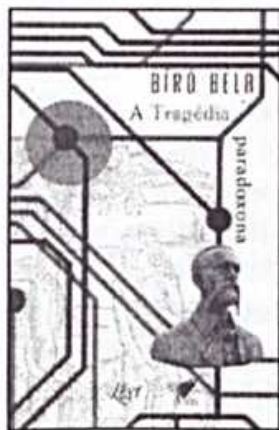
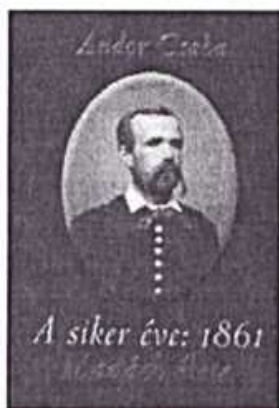
teheti a kötetben található elérhetőségeken, a szerző szívesen várja olvasóinak véleményét.

(Magánkiadás, Rétság, 2007)

MÁTÉ ZSUZSANNA

Andor Csaba és Bíró Béla Madách-könyvéről

Mondhatunk-e még újat Madách életéről és *Az ember tragédiájáról*? Az igent hangsúlyozva az elmúlt két évben három Madáchcsal foglalkozó könyv is megjelent, Kerényi Ferenc *Madách Imre* (Kalligram, Pozsony, 2006) című monográfiája és Andor Csaba *A siker éve: 1861. Madách élete* (Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2007. Második, javított kiadás) című életrajzi könyve, valamint Bíró Béla *A Tragédia paradoxona* (Liget Könyvek, Budapest–Kolozsvár, 2006.) című tanulmánykötete. Mindhárom könyv azzal a nem titkolt szándékkal íródott, hogy akár a szintézisteremtés oldaláról, akár a részletproblémákba elmerülve, az új szempontok felvetésével is meglepje olvasóját. Az újdonság mértékét tekintve Andor Csaba és Bíró Béla könyve emelkedik ki, az előbbi az életrajz dokumentumainak új megvilágításával és eddig ismeretlen adatok 'felfedezésével', így némiképp egy

másfajta életút taglalásával, az utóbbi, Bíró Béla könyve a *Tragédia* keletkezésének eszméletörténeti hátterére vonatkozóan vet fel eddig nem tárgyalt párhuzamokat és lehetséges hatásokat. Paradox módon mindkét könyv újdonsága a több mint másfél évszázados pozitívista és filológiai hagyomány szemléletében áll.

Andor Csaba könyvében Madách életének minden eseménye – többször a fennmaradt és napjainkig a perifériára szorult dokumentumok újrendezésének és az új adatok összefüggésének eredményeként – az empirikus megfigyelés körébe kerül, valamint az egyes élethelyzeteket afelől is vizsgálja a szerző, hogy azok milyen folyamatba illeszthetőek vagy milyenből születtek meg, illetve miképpen alakultak át. Ahogy a pozitívista szemlélet alapkérdése a megismerés, a percepció problémaköre, ebben a könyvben is az újdonság forrása Madách

életrajzi eseményeinek újbóli megismerése és megismertetése: az eddig is ismert, valamint a háttérben meghúzódó, eddig kellő figyelmet nem kapott tények, valamint a napjainkig ismeretlenül maradt további adatok, tények és összefüggések újrendezése. A történeti kontextust ugyan néhol háttérbe szorítja Madách Imre mindennapi életeseeményeinek a taglalása, de ez nem baj, hiszen éppen ezáltal kerülhet közelebb – a laikus olvasóhoz is – Madách Imre úgy, mint a mindennapi életét élő természetes ember. Tovább növeli az újdonságértékét e kötetnek az is, hogy a szerző Madách szűkebb és tágabb barátai, társasági és ismeretségi körének – eddig figyelembe nem vett, illetve fel sem ‘fedezett’ – rendkívül szerteágazó levelezését, memoár-irodalmát is felhasználja a legkülönbözőbb életösszefüggések feltárásában, sőt emellett Madách verseit is, melyeket szinte naplóként használ a szerző. Andor Csaba életrajzában az egész madáchi irodalmi életmű mintegy a jelévé, a hordozójává válik egy kissé másképpen megismerhető madáchi életformának, életérzésnek és értékrendnek, így a madáchi művek arra (is) szolgálnak e könyvben, hogy belőlük rekonstruálható legyen a hajdani érző, cselekvő és gondolkodó ember, valamint annak környezete, barátai és ismerősei is. A pozitívista felfogásban egy személy legmegfelelőbbben a kronologikus esemény- és hatássorból felépülő életrajz formájában rekonstruálható. Ezt a szerkezeti felépítést követi Andor Csaba könyve is, így Madách életének valamennyi mozzanatát számba veszi: az ősök és az alsósztrégovai környezet bemutatásától és a születési időpont pontosításától kezdve; a tanulóévekkel, a pályakezddéssel, a házasság történetével, a szabadságharc alatti és utáni tragikus ese-

ményekkel, Madách letartóztatásával és a börtönévvvel, majd válásával, a *Tragédia* megszületésével folytatva, kiemelve a siker évét, 1861-et, majd a kései szerelmek történetével és az utolsó hónapok részletezésével zárja. Olyan ez a könyv, mintha Andor Csaba egy párbeszédet folytatna az olvasóval, bevonva őt egy életút-nyomozásba, tiszteletben tartva a ‘valójában hogyan történt? – nem tudjuk’ válaszát, ugyanakkor mégis bemutatja a lehetséges történetvariációkat, illetve kiemeli az általa legvalószínűbbnek tartottat. Számtalan újdonságot ismertethetnék Andor Csaba könyvéből (így például az elvált Madách Imre szerelmi életének eddig ‘elhallgatott’, illetve ismeretlenül maradt gazdag eseményeit, vagy a *Tragédia* lehetséges előzményeit), valamint számos életrajzi adat és körülmény meggyőző pontosítását is, melyek bizonyítása során a szerző igen szenvedélyes diszkussziót folytat a Madách-szakirodalom jó néhány megállapításával. Az irodalmárokon több esetben olyan ismeretanyagot és kutatási irányt kér számon a szerző, amelynek birtoklása inkább egy szűkebb kör tagjainak, az életrajzíróknak, illetve a filológusoknak lett volna/lenne a feladata. Munkájának forrásanyagát könyve végén összegzi, így magában az életrajzi szövegben nem történik meg a ‘jegyzetelés’. Andor Csaba, mint életrajzíró, (nagyon helyesen) nem tartja feladatának a műelemzést, azonban úgy véli, hogy a *Tragédia* értelmezésének kulcsa valamely külső, életrajzi vonatkozású (hatás)tényező. „A *Tragédiában* a szerző nemcsak a szerelmeit örököltette meg; családi emlékmű ez, amelynek elejére akár oda is írhatta volna: „in memoriam Alexander Madách”. Az biztos, hogy sokkal érthetőbb, világosabb elemzések születtek volna a műről, ha ezt a

könnyítést megadja az utókornak a szerző; a névmágia azonban itt is kísért: nem tehetett, nem is lett volna méltó eljárás ahhoz a szabadkőműves hagyományhoz, amely a *Tragédia* gerincét alkotja.” A továbbiakban Gibbon és Humboldt főművének, mint Madách olvasmányélményének, rendkívül nagy hatását hangsúlyozza a szerző. Andor Csaba szemlélete azé a pozitívista kutatóé, aki a mű jelentését, értelmezését ahhoz a kontextushoz köti, amelyben a mű létrejött, tehát az alkotó–mű relációhoz. Így a *Tragédia* nem annak immanens szövegéből és a befogadó közötti relációban értelmezhető (ahogy napjaink irodalomelméleti diskurzusában), hanem jelentésének, értelmezésének kulcsa valamely olyan külső tényező(k), amely a műalkotás genezisében, származásában rejtőzik.

Hasonló az irodalomelméleti szemlélete Bíró Bélának is. Könyve, *A Tragédia paradoxona* című tanulmánykötete azoknak a *Tragédia*-értelmezéseknek a sorába tartozik, amelyek a *Tragédia* 'jobbán értését' az eszmetörténeti és a filozófiai hatások felderítésével véli elérhetőnek, így a szabadkőműves hagyomány, a gnosztikus analógiák, és az „egyezményes filozófia” feltételezett hatása felől. Mindhárom felvetés új az eddigi hatáselemzésekben. Az utóbbi két hatás hipotetikus megfogalmazása lebegtetve hagyja azt a dilemmát, hogy itt a tényleges eredetről, vagy – egy a korba beágyazódott – különböző áttételeken érvényesülő eszmei eredetről van szó, vagy csak véletlen analógiák meglátásáról. Míg ezzel szemben a szabadkőműves hagyomány hatását egyértelműnek tartja Bíró Béla, és könyvében kísérletet tesz ennek bizonyítására. „Madách nagyapja, Madách Sándor a magyar szabadkőművesség egyik jelentős alakja volt. Az ő hányatott élete,

erkölcsi pályája és titokzatos szabadkőműves múltja (...) és nem utolsósorban gazdag szabadkőműves könyvtári hagyatéka, mely egész élete során Madách rendelkezésére állt, a költő szellemi fejlődését alapvetően meghatározta. (Ez a tény a *Tragédia* motívumainak elemzésével minden kétséget kizáróan bizonyítható).” A három hatást egy fogalomkörhöz köti a szerző, mégpedig a dualizmushoz, és e fogalomkör köti össze a bizonyított, valamint a feltételezett hatásforrásokat és a *Tragédiát*: „Mivel a szabadkőművességet a gnosztikus dualizmus (a mai ezoterikus tanok egyik őse) is befolyásolta, feltételezhető, hogy Madách e dualizmussal is kapcsolatba került. De a dualizmus a kortárs magyar filozófiának is uralkodó irányzata. Madách eszmeiségének alakulásába Hetényi János és Szontágh Gusztáv „egyezményes” filozófiája is bizonyosan belejátszott.” Majd e dualista elveket a dráma „konfliktusának, tétjének, tragikusságának, végkifejletének” az elemzésével támasztja alá.

A *Tragédia*, mint dualista elvek rendszere, azonban nem új a Madách-irodalomban. Korábban kétszer is megjelent könyvben (Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus. (Tanulmányok Az ember tragédiája esztétikumáról)* Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár VI., Miskolc, 2002., Második kiadás: 2004. Miskolc, Bíbor Kiadó, <http://mek.oszk.hu/04800/04875/index.phtml>) a 'bipoláris együttlevőség', az 'ellentétes együttlevőségek', illetve a 'kettő az egyben' terminusaim és értelmezéseim éppen ezt a gondolati és poétikai dualizmust mutatták be a *Tragédia* szövegének immanens és esztétikai megközelítésében.

Bíró Béla könyve inkább illusztrálja a szerző gondolatköreinek széles spektrumát és az azokon belüli tájékozottságát,

mint Madách Imre gondolkodói nagyságát vagy a *Tragédia* esztétikai értékességét.

(Andor Csaba: *A siker éve: 1861. Madách élete. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2007.*)

(Bíró Béla: *A Tragédia paradoxona. Liget Könyvek, Budapest–Kolozsvár, 2006.*)

BAKONYI ISTVÁN

Serfőző Simon: Varjúleves

Ez a novelláskötet kétszerezsen is jubileumi: a szerzőnek ez a huszadik kötete, és éppen negyven esztendővel előtte jelent meg az első. Hozzátehetjük újfent, hogy ugyanakkor lenyűgöző Serfőző Simon életművének műfaji gazdagsága is, hiszen például az alapvetően mégiscsak költő nemrégén éppen drámakötetével tűnt föl. A Felső-Magyarország Könyvkiadó vezetéséről most ne is szóljunk, s az is eszünkbe juthat vele kapcsolatban, hogy fájdalmasan összeszűkült a Hetek mezőnye. Bella István 2006-os halála után már csak hárman maradtak a költői csoportból: Serfőzőn kívül még Ágh István és Buda Ferenc.

Ennyi „nekifutás” után akkor nézzük a *Varjúleves*! Ez a kötet kétségkívül számos szállal kapcsolódik a korábbi regényhez, a *Gyerekidő*höz. A személyes sors elemei, a múlt, a gyerekkor példaértékű feldolgozása bizonyítják mindent. Hasonlóképpen a puritán, a nemesen egyszerű prózanyelv. A dokumentatív novellisztika, s az ember azt hiszi,

hogy fikcióról itt szó sem lehet. Ezt persze a gyanútlan olvasó nem tudhatja, hiszen elképzelhető, hogy nem minden úgy történt a valóságban, ahogy szerzőnk megírta, ám elhitei velünk, hogy minden valóságos. Persze igaz is, nemcsak valódi... S mint tudjuk a költő sosem lódt! De mindegy is, hiszen csak a produktum számít. Az pedig most is figyelemre méltó.

Az egyes szám első személyben elbeszélte történetek egyfajta novella-füzérré állnak össze, s ez a tény is a regényhez közelítő jelleget erősíti. Mindenütt a mikrokörnyezet, a családi milió áll a középpontban, a történelmi-társadalmi valóság nem primer élmény ezekben az írásokban. (Más kérdés, hogy később, a drámák és a versek világában aztán ugyancsak az lesz!) Itt-ott persze megjelenik a Serfőző Simon gyermek- és kamaszkorában meghatározó külső elemek egyike-másika: A *bajuszos emberben* például szó esik a békekölcsönről, vagy a *Hadnagyokból főhadnagyok* c. írásban jönnek az összeírók, hogy megszámlolják az

állatokat, s ezzel máris a beszolgáltatások emlékei tolnak föl az idősebb olvasóban. Ám nem ezek a legmeghatározóbb elemek, ugyanakkor persze sejtetik, hogy mi árnyalja igazán azt az időszakot.

„...a könyv „mesebeli” gondolatvilága örök. Mindnyájan ráérezhetünk, mennyire teljes volt a gyönyörű szegénység nem is olyan régen, egy eltűnt világban, a szeretet gazdagságában.” – olvassuk a fülszövegben a találó mondatokat. Bizony, nagyon találó beszélni a „gyönyörű szegénységről”, ami akár Móricz Zsigmond *Hét krajcár*áig vezethet vissza bennünket, miként a „szereket gazdagsága” is. Látszólag paradoxonok ezek, ám a mélyben nagyon is egyértelműek és igazak. Különösen kiemelendő itt a „gyönyörű szegénység” és a „szereket gazdagsága”. Mindamelllett az is igaz, hogy ebben a helyzetben nem csupa öröm az élet a fiatal fiú számára sem, és nem véletlen, hogy például a kötet címét is adó novellában egyfajta világgá menő szándék vezérli. Közben tűnődik a jövőről, arról, hogy miképpen lehetne élni a természetben erdei vadak, madarak vagy nyulak között. Persze fontosak a jelen „varjúra leső” pillanatai is, valamint a csőd: bizony a varjúhús senkinek sem kell, még a kutyának sem. Egy álom tűnik így el a fiú életéből.

Természetesen vannak ebben a kötetben gyermekcsínyről szóló történetek is. A magyar csapatban például a gombfocicsapathoz az anya kosztümjéről kerülnek le a gombok... Ebben az írásban érdekesítő a cselekmény rajza, aztán kissé lezáratlan a befejezés. Itt is, másutt is fölfedezhetjük Serfőző Simon elbeszéléseinek azt a vonását, amely a huszadik század klasszikus novellisztikáját idézi. Csak egy bizonyíték: az előbeszéd érzékletes visszaadása, a

dialógusok természetessége. S ha már Móricz Zsigmond neve előkerült, akkor erősítsük meg, hogy az ő írásművészete hatott talán a leginkább a Serfőző-prózára. Igaz, nem éppen követi mindig a Hét krajcár szellemiségét, hiszen például egy másik gyerekcsíny a dohányzással és a pénzlopással kapcsolatos. A tízforintosban ugyanakkor nem csak erről van szó, hanem az oroszok háború végi ténykedéséről is.

Egy letűnt világról, a tanyák életéről tudósítanak a *Varjúleves* novellái. Olyan világ ez, amely a szegénységgel együtt magán viseli az idill elemeit is. S ezt nem a megszépítő messzeség hozza napvilágra, hanem sokkal inkább az írónk életében alapértéket jelentő hűség. Tőle tudom szülőföldjének, Zagyvarékasnak a máig meghatározó szerepét, a nemrégiben, idős korban elhunyt apához fűződő szép viszonyt. S a fiú ezután is hazajár, megtartja az ősi fészket. A családi viszonyok természetesen megjelennek az írásokban is, hiszen a gyerek élete szükségszerűen zajlik a családban, az anya és az apa miliójében. A szülő-gyerek viszony bemutatása egyébként meglehetősen puritán eszközökkel történik meg, a viszonyok szemérmesek. Életük tele van a megélhetésért vívott küzdelemmel, gyermeki csínyekkel, a rátermettség bizonyítékával. A szeretet főleg tettekben nyilvánul meg. Az árulkodó tényérből néhány sor ennek igazolására: „Persze csak látni lehetett azt, hogy mennyire jól érzem magam a bőrömben, nem lehetett letagadni. Annál csak anyám érezhette magát jobban. Hiszen ha nem is éheztem már egész délelőtt, annál is tovább, észrevette, a levest továbbra is jó étvágygal kanalazom a számba.” (Csak egy apróság: ahogy kinyitom a könyvet, hogy idézzem belőle ezeket a sorokat, azonnal darabjaira hullanak

szét a lapok. Ennyit mai nyomdai viszonyainkról, az igényesség hiányáról...)

Mostanában sok szó esik arról, hogy az iskolában mit olvassanak a gyerekek, ha olvasnak egyáltalán. Nos, Serfőző Simon szépprózája minden bizonnyal iskolásoknak (is) való. Jól illeszthető olyan fejezetekben, amelyekben a már idézett huszadik századi hagyomány a tananyag. A kötetből még mindenképpen ilyen, alkalmas elbeszélésnek számít az *Angyalhaj*, *A telefon*, *A két seprűnyél*, *A szökevény*. Ez utóbbi különösen

magkapóan szép történet az elkóborolt tehénről, aki (ami) majd visszatér, és feledteti a bűt és a mérget. Jelképes üzenet ez, a négy lábú jószág tetszés szerint behelyettesíthető.

S végül arról, hogy Serfőző Simon műveinek jellegzetes évszaka az ősz, a nyirkos, hűvös és szürke évszak. Nem véletlenül. Ám ezt a világot puritán és nemes egyszerűséggel, magas esztétikai színvonalon tárja elénk.

(*Orpheusz-Szépírás*, 2006.)

HANDÓ PÉTER

A nyelvsziget faggatása

Gréczi-Zsoldos Enikő: Nógrád vármegye nyelve a XVII. században

A nyelv az a sziget, ahol a világ jelentéssel ruházódik fel, azaz az értelem által realizálódik. Ami nem talál kifejezésre, az nem tudatosul, a tudat számára nem létezik. A kereszténység alapjait jelentő ősi teremtésmítoszban sem azt írják: ízlelé az Úr, s lön; vagy tapintá..., látá... stb., hanem mondá. Mondá! Vagyis a világ teremtésének legfontosabb aktusa a kimondás általi nevesítés. A dolgok, a lények, ezek kölcsönhatásai a Teremtő megszólítása révén lesznek, hívódnak létre. A nyelv funkcionálása megelőzi a létezését, használója épülő világról beszél.

Gréczi-Zsoldos Enikő amikor a XVII. századi Nógrád nyelvének vizsgálatába fog, a palóc nyelvsziget faggatja a XX. században jelentkező nyelvészeti, interdiszciplináris módszerek (történeti szociolingvisztika) segítségével. Doktori értekezésében 42 település 102 levéltári forrása alapján következtet a három évszázaddal ezelőtt beszélt dialektusra. Mivel az általa vizsgált korszak az írott nyelv egységesítésének kezdetére tehető, a regionális nyelvhasználat még nem szorult ki a tollforgatók írásgyakorlatából. Egy-egy szó mennyiségi megjelenéséből, területi

előfordulásából, a lejegyző személy megállapítható vagy feltételezhető irodalmi „jártasságából” következtetni lehet a beszélt nyelv jelenségeire. A források hangtani elemzése alapján napjaink palóc köznyelvéhez hasonló zárt/nyílt, palatális/depalatális hangviszonyt feltételez. Ugyanakkor a nyelv „színtelenedésére” is felhívja a figyelmet, amikor az egykor használt három múltidő eltűnése előtti nyelvállapotra világít.

Az értekezés első részében az alkalmazott módszer elméleti megalapozását végzi el Gréczi-Zsoldos Enikő. A nyelv és az azt használó társadalom összefüggéseit veszi számba. Olyan XX. században felismert tényekre alapoz, mint „a nyelv egy szociális kontextus által meghatározott szociális produktum...”, vagy „kommunikációs szükség alakítja ki a funkcionális nyelvi rendszert...” Hangsúlyozza a szociális tér és körülmény jelentőségét, az élethelyzet és -közösség szerepét, a fellelhető anyagban megmutatkozó egyéni jellemvonásokat. Nyelv-rekonstrukciója során számol az adatok lokalitásával és keverékjellegével, kulturális-társadalmi miliójével, amelyben a nyelv, mint determináló tényező funkcionál. Vázolja a történelem jelentősebb helyi eseményeit: törökfűggőséget, hadi mozgások következményeit, lakosságfogyást és újratelepülést. Tudományos alapossággal vizsgálja az írott nyelv normái rögzülésének pillanatnyi állapotát és változását a XVII. század során, s ezek táji köznyelvkutatásra kifejtett torzító hatását. Majd a források bibliográfikus felsorolását, komplex elméleti előkészítést követően áttér a palóc nyelv hangtani képe, írásmódja térképének megrajzolására. Sorra veszi az egyes magánhangzók kiejtésbeli palóc specifikumát, ezek előfordulásait a vizsgált 102 levéltári

dokumentumban. Ahol szükséges a történelmi Nógrád megyén belüli hangtani változatok különbségének, területi szóródásának hangsúlyozása, ott az elemző számbavételhez térkép társul. Munkája ezen részében elsősorban a rendelkezésére álló adatok kvantitatív jellegére épít, másodsorban a nyelvfejlődés jelenlegi állapotában megfigyelhető sajátosságokra, s a múltbéli beszéddel feltételezhető párhuzamokra. Teszi ezt mindannak tudatában, hogy a felhasznált nyelvemlék „mégsem tekinthető egyszerűen nyelvjárási jelenségnek. Ugyan az aszcendens módszer eredményeként megállapíthatjuk, hogy a XVII. századi palóc nyelvjárás beszélt nyelvi jelensége, ám a vizsgálat azt is bizonyította, hogy része a deáki nyelvhasználatnak, jellemzője a keleti-északkeleti normát tükröző hivatalos (jogi, nemesi, közgyűlési) iratoknak. [...] a XVII. században még viaskodnak egymással a különböző nyelvi formák, még elmosódottak a regionalitás és a normativitás határai”, így a „forrásnál” négy jelenség is érvényesül: „a keleti-északkeleti deáki szociolektus”, „a nyelvi egységre törekvő korabeli grammatikák hatása”, „a palóc terület nyelvjárási sajátosága”, „a későbbi norma ún. magyaros szerkezetei”.

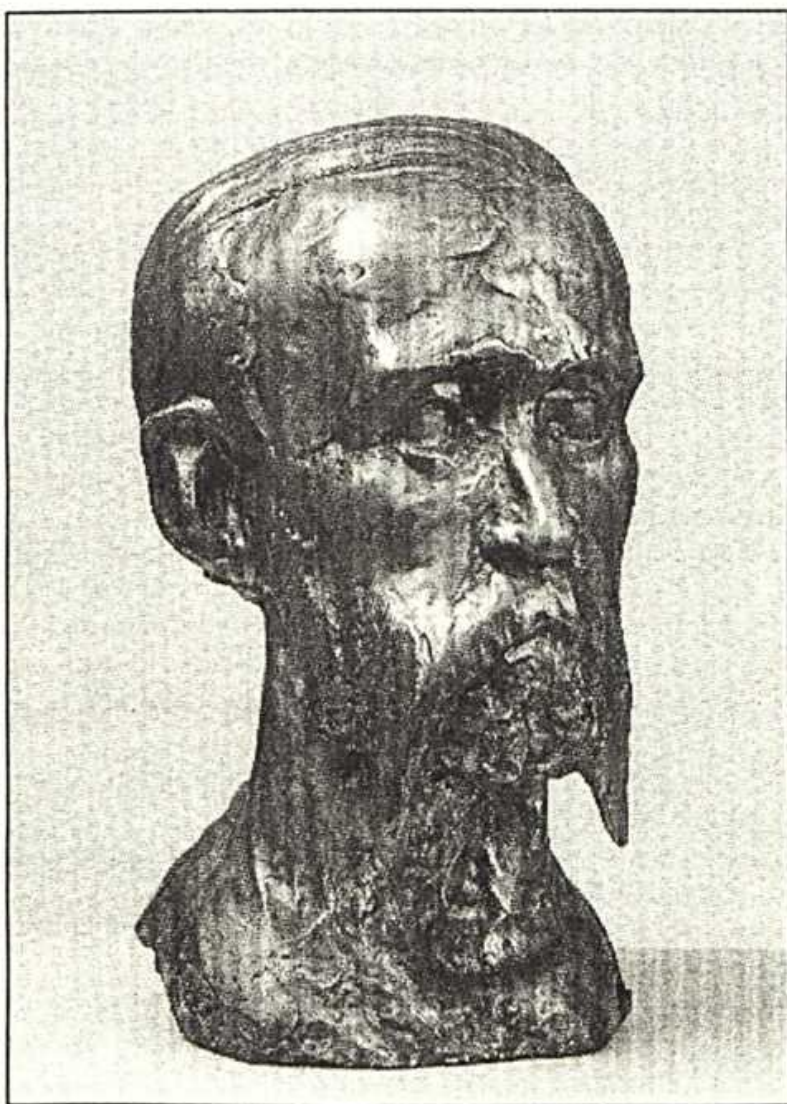
A történeti szociolingvisztika módszereinek teljes körű palóc nyelvre alkalmazása mellett egy korabeli szótárral is megajándékoz bennünket, olvasókat Gréczi-Zsoldos Enikő. Akad köztük újdonság erejével ható, s ma is használt. A legízesebb nyelvi csemegét azonban az a hét szólás jelenti, amely akár frazeológiai zárszó is lehetne e Nógrád megye vonatkozásában egyedülálló tudományos teljesítmény után. De a szakma és az iránta tanúsított elhivatottság megköveteli az összefoglalást, amelynek egyik átvett, ám számomra igen

fontos gondolata: „minden nyelv és nyelvváltozat heterogén rendszer”.

Gréczi-Zsoldos Enikő *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században* című tanulmányában megvalósított vállalkozása nagyszabású és figyelmet érdemlő, még akkor is, ha tudjuk, látását, forrásértelmezését korunk tudományok között kibontakozó diskurzusa alapvetően meghatározza, s talán többet árul el arról az összetett, árnyalt, kiművelt gondolkodásról, amellyel értelmez, felelevenít, újra teremt egy nyelvi világot, mint arról a beszédmódról, amit

eleink használtak kommunikációjuk során. Ettől eltekintve doktori értekezése több mint egy történeti szociolingvisztikai módszert alkalmazó, alkalmazni tudó mű. A jelen nyelvészeti pozíciójából faggatott palóc nyelvsziget megrajzolása. Gréczi-Zsoldos Enikő térképet ad kezünkbe. Az identitás felfedezésének térképét. Forgassuk nagy szeretettel palóc nyelvi identitásunk megőrzése érdekében!

(*Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2007.*)

Ifj. Szabó István: *Madách Imre*

Palócvidek eseménytára

Május 10-én Nógrád megye egykori országgyűlési képviselője, Speidl Zoltán író, újságíró Homoktemető című kötetét mutatta be Kondor Katalin a budapesti Téma Kávézóban. Ugyanezen a napon a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet (3100 Salgótarján, Múzeum tér 2.) 2007. november 1-ei beadási határidővel ismételten kiírta a Nagy Iván Honismereti Pályázatot. • 20-án megjelent a Nagyorosziban élő Karaffa Gyula *Épphogy csak beszélek...* (szólások, mesék) című kötete, amely 62 szólásmagyarázó mesét és 45 rajzot tartalmaz 112 oldalon. A könyvhétre látott napvilágot a Nagybátonyban élő Madár János *Gyanútlan világ* című verseskötete a Hungarovox Kiadónál és a Rétságon élő Szávai Attila *Mászóka* című kötete a Kapu Kiadónál. Mindkettőt június 3-án mutatták be a budapesti Ünnepi Könyvhéten. • Szintén májusban látott napvilágot T. Pataki László – Nógrád megyei vonatkozású tárcákat tartalmazó – *Új Útonjáró*, valamint Frics Gyula *Mondák, rövid történetek és anekdoták a Karancs-Medves vidékéről* című kötete. • **Június**ban megjelent a Nógrád volt munkatársa, Romhányi Tamás első kötete *Az elsikkasztott számár* címmel, továbbá *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 2006.*, amely immáron a sorozat 30. évfolyama.

Szeptember 27-én a kisterenyei temetőben a 200 évvel ezelőtt elhunyt Gyürky István kriptájánál, a helyi történelem neves személyiségéről megemlékezést tart dr. Szomszéd András.

Aszód–Magyarnándor–Terény–Szanda: *Május* 26–28-án *EKSZPANZIÓ XIX. „PÜN-KÖSD” Nemzetközi Kortárs Művészeti Találkozóra* került sor.

Balassagyarmat: *Május*ban a 100 éve született Peja Győző (1907–1983) pedagógusra, tudósra, festőművészre emlékeztek a Balassi Bálint Gimnázium galériájában rendezett kiállítással, valamint a Madách Imre Városi Könyvtár kiadásában, Vas Ágnes szerkesztésében megjelent a helytörténeti gyűjtemény egy részét feldolgozó kiadvány. • 11–12-én a Mikszáth Kálmán Művelődési Központban 2. alkalommal rendezték meg a diákok művészeti fesztiválját. • 25-én Jobbágy Károly-emléknapot tartottak a MIVK-ban. A Jobbágy Károly Alapítvány ezúttal Hantz Lám Irén, dr. Zonda Tamás és Csach Gábor munkáját tartotta támogatásra méltónak.

Bátonyterenye: *Május* 25-én a Bátonyterenyi Írók Köre irodalmi alkotásaiból rendeztek bemutatót az Ady Endre Művelődési Központ és Könyvtárban. • 31-én a 160 éve született Mikszáth Kálmánra emlékeztek a Vertich Irodalmi Színpad Stúdió közreműködésével a Kastélykerti Művelődési Ház és Könyvtárban. • **Június** 5-én dr. Pusztaszeri László történész *Az élő Árpádok. Kihalt-e az Árpád-ház?* címmel tartott előadást az AEMKK-ban.

Cered: Júliusban 9. alkalommal rendeztek Művészeti alkotótábort Cene gál István festőművész szervezésében és vezetésével.

Hollókő: *Július* 23–29. között egyhetes *Diákújságíró-tábort* tartottak a megye Közgyűlésének 1,5 milliós támogatásából M. Szabó Gyula vezetésével.

Losonc: *Június* 9-én a Szabó Gyula Barátainak Köre szervezésében bemutatták a 100 évvel ezelőtt született Szabó Gyuláról szóló monográfiát.

Nógrádmegyer: *Május* 17–18-án a Mikszáth Kálmán Általános Iskolában rendezett Mikszáth-ünnepség nyitó napján dr. Praznovszky Mihály *Hölgyek vendégeként Nógrádban* címmel tartott irodalmi előadást.

Palotás: *Július* 20-án Juhász Sándor helyi költő műveit mutatták be a művelődési házban.

Pásztó: *Május 11-én Dokumentációs Kiállítást* rendeztek Pásztó 600. évfordulója tiszteletére a Teleki László Városi Könyvtár Galériájában. • 17-én Balázs Ágnes és Szabó Zoltán alkotásaival ismerkedhettek az érdeklődők a TLVK előadótermében. • *Június 1-én Versek, prózák 50 percben* címmel a TLVK előadótermében felolvasó délutánt tartott az Athéne Alkotó Kör. • 5-én Vértes Judit *A tanító öröksége* című könyv szerzőjével beszélgetett Herczegné Varga Ilona a TLVK előadótermében. • 28-án Madár János *Gyanútlan világ* című kötetét mutatták be a TLVK nagytermében. • *Július 12-én* Karaffa Gyula *Épphogy csak beszélek...* című kötetét mutatták be a TLVK nagytermében. • 27-én Komáromi János paksi költő zenés irodalmi estjére került sor a Romkertben.

Rétság: *Május 30-án* Karaffa Gyula *Épphogy csak beszélek...* című kötetének első nyilvános bemutatóját tartották a Városi Könyvtárban. • *Június 13-án* Szávai Attila *Mászóka* című kötetével ismerkedhettek az érdeklődők a Városi Művelődési Házban. Az est vendége volt Valkó Gyula festőművész, a kötet illusztrátora.

Rimaszombat: *Június 21-én* Solymos József közíró *Helyünk a világban* címmel tartott előadást a Tátra Szálló emeleti helyiségében.

Rozsnyó: *Június 15-én* a Spangár András Alkotó Kör Pogány Zoltán költő és a Gömöri Ifjúsági Társaság meghívására bemutatkozott. Az est az irodalmi barátság elmélyítése jegyében zajlott.

Salgóvár: *Június 9-én* *Kőműves Kelemen* című zenés improvizációs előadást tartott a salgótarjáni IMPRÓ Színpad.

Salgótarján: *Május 2-án* a *Tarjáni Városlakó* című lap alapítójával, szerkesztőjével és munkatársaival beszélgetett Patakiné Kerner Edit a Cafe Frei Irodalmi Kávéházban a folyóirat 3. számáról. • 9-én „Emlékezés – mandolinnal” címmel Békés Attila hírlapíró-mandolinművésszel beszélgetett Bobál Gyula a Cafe Frei IK-ban. • 10-én Kupcsulik Ágnes költő munkásságával és készülő kötetével ismerkedhettek meg a SITI-ben Bedegi Berill Barbara és a Hibó Tamás MI növendékei közreműködésével. • 16-án T. Pataki László író, rendező felolvasóestjét tartották a TEMI Nógrád Megyei Könyvtárban, valamint Felolvasó Színházat rendeztek a Vertich Színpad társulatának előadásában a 120 éves salgótarjáni színjátszás és az acélgyári Petőfi Színjátszó Kör tagjai tiszteletére a Cafe Frei IK-ban. • 18-án a Múzeumi Világnap keretén belül a Nógrádi Történeti Múzeumban dr. Szvirček Ferenc és dr. Nyíri László *A múzeumalapító és természettudós – dr. Dornyay Béla* címmel tartott előadást a 120 évvel ezelőtt született neves történész munkásságáról, valamint *Út a forradalomra* címmel Deme Attila és Juhász Attila emlékezett vissza az '56-os salgótarjáni eseményekre. • 21-én a Torontóban élő Kasza Marton Lajos *100 szerelmes élet – 100 szerelmes dalban* és az *Idő fogalmán túl...* című kötetét mutatták be a BBMK-ban. A szerzővel Pál József beszélgetett. Közreműködtek a Pódium Stúdió tagjai. • 23-án Handó Péter költő, író szerzői estjén a beszélgetést Debreceni Boglárka művészettörténész vezette a Cafe Frei IK-ban. • 29-én „Figyelmet érdemel...” címmel Mezey Katalin és Oláh János költőkkel beszélgetett Csongrády Béla a mai magyar irodalom helyzetéről a BBMK-ban. • 30-án *Verskoncert* címmel irodalmi étlapról válogathattak verseket a Cafe Frei IK-ban. Az est szövegíróje Pál József író, költő volt. • 31-én Gréczi Zsoltos Enikő *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században* című kötetét mutatta be Pál József a BBMK-ban. • *Június 1-én* Schmuck Ottó *A Kelyhesek titkos temploma* című, Somoskőn játszódó ifjúsági regényét mutatta be dr. Csongrády Béla közíró a BBMK-ban. • 4-én Bódi Tóth Elemér ismertette T. Pataki László *Új Útonjáró (100 kistárca)* című kötetét a BBMK-ban. • 5-én Kelecsényi László *Nagy kópéságok* című kötetét mutatta be dr. Praznovszky Mihály a BBMK-ban. • 6-án Frics Gyula *Mondák, rövid történetek és anekdoták a Karancs-Medves vidékéről* és Bardócz Antal *Cinkosok* című könyvét népszerűsítették a BBMK-ban. • 12-én Vértes Judit *A tanító öröksége* című kötetét méltatta Bódi Györgyné dr.

a BBMK-ban. • 13-án a Cafe Frei IK *Kávészó* című sorozatában Ádám Tamás költővel beszélgetett T. Pataki László. • 20-án *Szóról szóra, szobrok között* címmel látta vendégül az idén 80 esztendőes ifj. Szabó István Munkácsy-díjas szobrászművészt a Cafe Frei IK. • Július 20–22-én az Avana egyesület megrendezte a *Hungarocon 2007.*, 27. országos science fiction találkozót a JAMKK-ban, amelynek díszvendége volt Balogh Béla író.

Somoskőújfalu: *Június* 2-án Molnár V. József tartott előadást *Szent Korona és a turulnász* címmel az általános iskola tornacsarnokában.

Vác: *Május* 17-én *Dunakanyar költői* című irodalmi esten meghívott vendégként Ketykó István és Karaffa Gyula képviselte Nyugat-Nógrádot.

Ifj. Szabó István: *Honfoglaláskori emlékmű (Szurdokpuspöki)*

LÁSZLÓFFY CSABA 1939-ben született Tordán. Jelenleg Kolozsváron él. Író, költő, drámaíró, esszéista. 1960-ban diplomázott a kolozsvári egyetem bölcsészkarán. Avatott fordítója a román költészetnek. Legutóbbi kötetei: *Összegyűjtött drámák: Az eretnek 1., Jelenetek egy aggastyán estvéli óráiból 2.* (2005); *A maszk mögötti ájulat* (2006); *Hiányzol-e magadnak?* (2007).

LUKÁTS JÁNOS 1943-ban született Budapesten. Családja apai ágon Nógrád megyei, nagyapja Rétságon volt ügyvéd (pl. Mikszáth Kálmáné), ott is van eltemetve. Nagybátyja, Lukáts Iván a község orvosa volt. Az ELTE Bölcsészkarán diplomázott. 1981–1983 között a Berliini Humboldt Egyetem lektora. Novellái, útirajzai, esszéi és kritikái az 1990-es évek eleje óta jelennek meg. Kötetei: *Fidibusz, a templom egere* (1990); *Ikárosz és a tenger / Borgulya vándorcirkusz* (2002); *Az öreg Will* (2003); *A négy lábú kapitány* (2003); *Börtöncella a kártyavárban* (2005).

MÁTÉ ZSUZSANNA 1961-ben született Kalocsán. Jelenleg Szegeden él. Esztéta. 1996-ban a filozófiai tudomány kandidátusa címet szerzi meg, 2006-ban irodalomtudományból és esztétikából habilitál Debrecenben. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Irodalom Tanszékén tanít. Kutatási területei: a művészetfilozófia és az esztétika befogadás- és hatáseleméletei, megértés-elméleti problémakörei; a XX. század első felének magyar esztétikatörténete; Madách Imre és Sík Sándor életműve. *Legutóbb megjelent önálló tanulmánykötete: Sík Sándor - a szépirodalomtudós és az esztéta* (2005).

MERÉNYI KRISZTIÁN 1970-ben született Karcagon. Jelenleg Budapesten él. Író, költő, 2004-től a József Attila Kör, 2005-től a Magyar Írószövetség tagja. Kötetei: *Labirintusban* (1997); *A múllhatatlan ma* (1997); *Táncoló szobor* (2004).

NÉMETH ISTVÁN PÉTER 1960-ban született Tapolcán. Magyar nyelv és irodalom szakos előadó, könyvtáros tanár, irodalomtörténész és költő. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar-könyvtár szakon, Eötvös Collegistaként diplomázott. Másoddiplomáját a Debreceni Agrártudományi Egyetem humán-menedzser szakán szerezte. Jelenleg a tapolcai városi könyvtárban dolgozik. Könyvei 1988, verses irkái 1999 óta jelennek meg folyamatosan. Legutóbb megjelent kötetei: *Kalitkám is madár – Czizány György költészete* (2006); *Nipponi irka* (2006).

OLÁH ANDRÁS 1959-ben született Hajdúnánáson. Mátészalkán élő magyar-történelem szakos pedagógus, költő, drámaíró. Diplomáit Nyíregyházán és Debrecenben szerezte. Legutóbb megjelent kötetei: *fagyöngy és jégsapok* (2005); *Átokverte* (2006); *Gyalogáldozat* (2007).

PÁL JÓZSEF 1950-ben született Cereden. Jelenleg Salgótarjánban él. Író, költő. Első írását 1973-ban a *Palócföld* publikálta. Az 1970-es évek második felétől a XX. század végéig a *Palócföld* arculatának meghatározója szerkesztőként, majd főszerkesztőként. Prózáit Laczkó Pál néven publikálja. Kötete: *Szalmakomisszár* (1981).

RUTKAI BALÁZS 1978-ban született Szikszón. Jelenleg Miskolcon él. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara magyar nyelv és irodalom- (1996–2001) és politológia (1998–2003) szakán szerezte diplomáit. A Miskolci Egyetem Felnőttképzési Regionális Központ ügyvivő szakértője. Részt vesz Szabó Lőrinc európai utazásainak kutatásában. Érdeklődése a modern magyar próza és líra területére terjed ki.

SIMEK VALÉRIA 1953-ban született Bakonycsernyén. Óvónői diplomájával jelenleg is szülőfalujában él és dolgozik. Kötetei: *Szétszórt bokraid közt* (1990); *Féltő tekintettel* (1994); *Kancsónyi reménységgel* (1998); *Elmúlnak mellőlem a hegyek* (2004).

SZÁJBELY ZSOLT 1987-ben született Balassagyarmaton. Rétságon él. Költő, tanuló.

SZÁVAI ATTILA 1978-ban született Vácott. Rétságon él. Író, költő. Első kötete *Mászóka* címmel 2007. évi Könyvhétre jelent meg.

SZEDER KATALIN 1940-ben született Budapesten. Érettségi után nyomdásztechnikumot végez és a marxista egyetem közművelődési szakának levelező tagozatán szerez oklevelet. Első versei 1958-ban látnak napvilágot. A *Padló és önértzet* című vers- és kispróza kötete 1981-ben jelent meg.

SZIRÁCSIK ÉVA 1971-ben született Salgótarjánban. Jelenleg Etesen él, a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa. Ph.D. fokozatát a Debreceni Egyetemen 2005-ben szerezte meg. Elsősorban a koraiújkor gazdaság- és társadalomtörténetével foglalkozik. Publikációs listája elérhető: www.nogradarchiv.hu; www.mtakoztest.hu adattárában. Legutóbbi kötetei: *A divényi uradalom gazdálkodása a Zichy hitbizomány első száz évében (1687-1787)* (2005); *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumi (1716, 1718)* (2007).

SZOMSZÉD ANDRÁS 1938-ban született Kisterenyén. 1960-ban az egeri Pedagógiai Főiskolán, majd 1966-ban az ELTE magyar-történelem szakán szerez diplomát. 1984-ben a debreceni KLTE-n doktorál. Disszertációja címe: *Egy jobbágyfalu társadalomgazdasági története újra telepítésétől a jobbágyfelszabadulásig*. 1980-ig tanít. Ekkortól a Nógrád Megyei Levéltár levéltárosa, majd a '90-es évek elejétől osztályvezető főlevéltárosa. Innen vonult nyugdíjba 2000-ben. 1992-ben „Nógrád Megye Szontágh Pál Díja”-ban részesült. Vicinus néven is publikál. Legutolsó kötete: *Zagyva mentén „egybekelvéen”* (2002).

SZUNYOGH PÁL 1963-ban született Balassagyarmaton. Tereskén él. Költő.

TINYEI BRIGITTA 1988-ban született Balassagyarmaton. Rétságon él. Költő. A balassagyarmati Mikszáth Kálmán Kereskedelmi Középiskola tanulója.

ZSIBÓI GERGELY 1974-ben született Kolozsvárott. Húsz esztendeje él Magyarországon, Kisterenyén. A Miskolci Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A kisterenyei Váci Mihály Gimnázium pedagógusa. A *Csönd-szilánkok* című verseskötete a Palócföld Könyvek sorozatban megjelenés előtt áll.

